

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

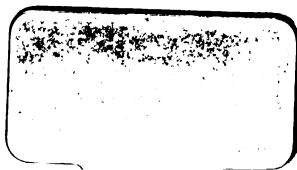
Om Google Bogsøgning

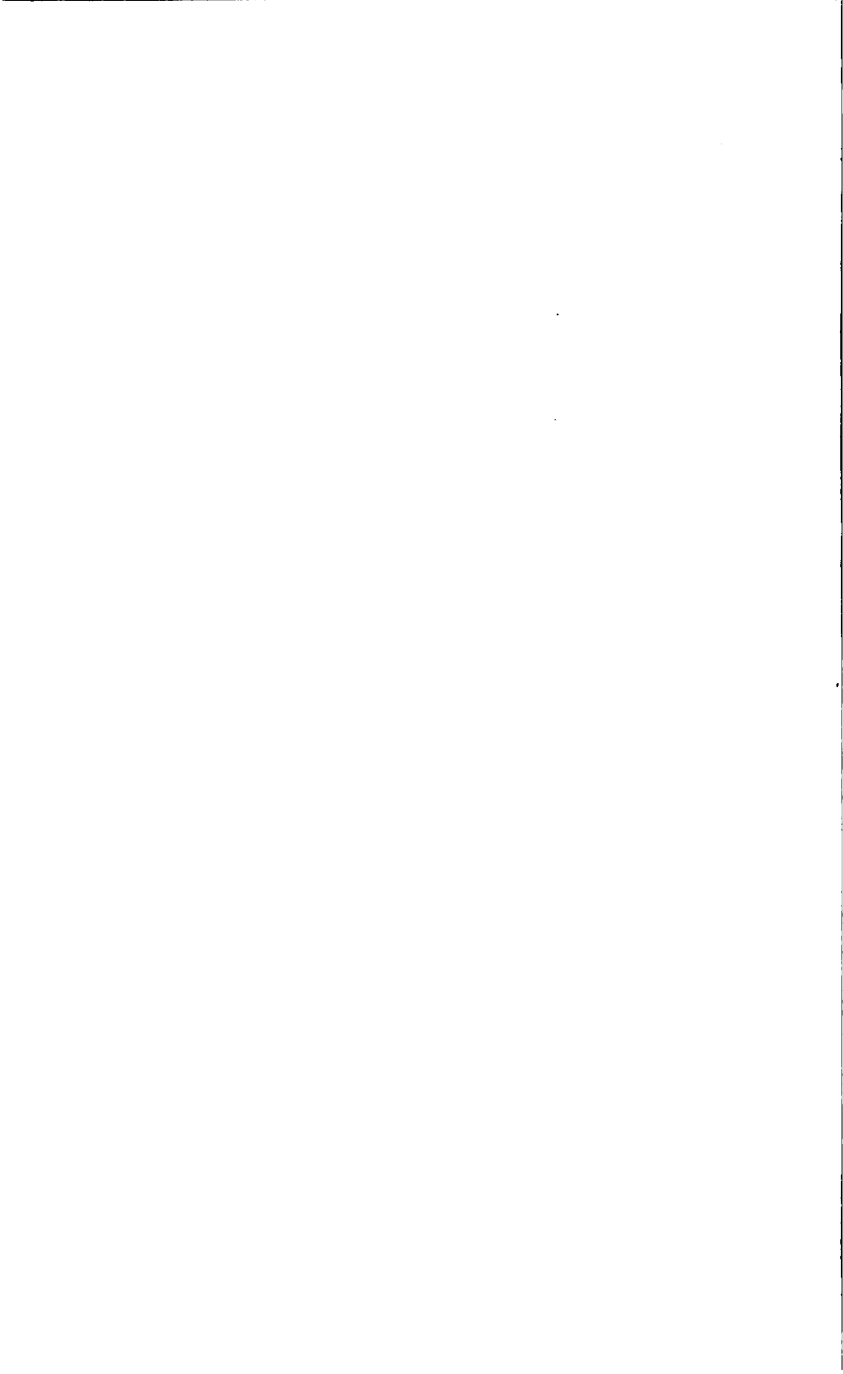
Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på <http://books.google.com>

KER

EE 13.14

HONORIUS

LUCIDARIUS

en Folkebog fra Middelalderen,

udgivet

af

det nordiske Literatur-Samfund

ved

C. J. Brandt.

KJØBENHAVN.

TRYKT I DET BERLINGSKE BOGTRYKKERI.

1849.

EE 13.14

Indledning.

Der optryktes endnu i forrige Århundrede flere Gange en Folkebog, mest af bibelhistorisk Indhold, under Navn af *Mester Lucidarius*. Skönt det var en Affødning af denne som her udgives, ere de dog hel forskjellige, og den yngre er ved Reformations-Tiden myntet på at fortrænge den ældre, af hvis Indhold man tog Forargelse. Om den yngre, den protestantiske Lucidarius skal senere blive Tale.

Den som her meddeles, er den ældre, en meget udbredt Folkebog fra Middelalderen, og tillige en af de mærkeligste, da den omtrent giver os et Afrids af den åndelige Synskreds der tilhørte — visselig ikke dem der i Kundskaber stode lavest — men snarere den mere dannede Del af Folket, dettes åndelige Vejledere ikke undtagne, når de ikke kørte til de forholdsvis få, der kunde kaldes Videnskabens Fortrolige. Bogen hører ikke til de fortællende Folkebøger, der i deres eventyrlige Skildringer afprøve Tidsalderens Sind og Sæder. Selv hvor den stundum ströjfer ind paa Eventyrenes Gebet, er den ej blot til Lyst, men vedligeholder sin belærende Tone; og det måtte rigtignok blive i meget uegenlig Forstand, når man vilde

kalde den en religiøs Roman.¹ Efter sit Navn og eget Sigende vil *Lucidarius* eller *Elucidarius* give *Oplysning* 'om Gud, om Messe-Embedet, om Skabelsen og mange underlige Ting, og endelig om Dommedag'. Med andre Ord, den giver i kort Begreb en Sum af Tidens theologiske, astronomiske, fysiske og geografiske Kundskaber. Den er et Slags Katekismus i Middelalderens Tro og Viden. Man må da ikke vente sig et videnskabeligt System, selv efter den Tids Vis; det er som sagt en Folkebog, der favner ikke videre end den kan fatte, og er den end en Aflægger af Systemet, så bærer den ikke mere deraf med sig, end den kunde bringe ud til dem, der stode udenfor Høresalene.

Den danske *Lucidarius* er ingen Oversættelse, men dog er den, ligesom i det hele alt hvad der af skriftlige Mindesmærker fra Middelalderen hos os ligger udenfor Lovene, de historiske Sagn, og Viserne, ikke runden af dansk, eller nordisk Rod. Det er en Folkebog som har gennemvandret hele Evropa fra Vesuv til Hekla: man har *Lucidarius* på *Latin* og *Italiensk*, på *Fransk* og *Engelsk*, på *Bømsk*, på *Höjtysk* og *Plattysk*, på *Hollandsk*, på *Islandsk*, på *Svensk*, såvelsom på *Dansk*, og sagtens på flere Sprog. Alle ere de i nær indbyrdes Slægtskab, men — såvidt man tør slutte af dem Bibliothekerne her eje, og af hvad de literære Hjælpemidler berette om de øvrige, — dog i deres Affattelse uafhængige af hverandre; på enkelte Undtagelser nær, thi den *Plattyske* slutter sig nær til den *Höjtyske*, og den *Engelske* skal være en Oversættelse af den Franske. Vores er en selvstændig Bearbejdelse af Æmnet. Sammenligne vi den navnlig med den Tyske, da er Grundtrækkene de samme, men Udførelsen ganske forskjellig, Opfattelsen

1) *Nyerup*: Almindelig Moerskabslæsning i Danmark og Norge igjennem Aarhundreder. 1816. S. 291.

undertiden en hel anden. Vi overtydes let om at den kan ikke være bleven til, således som vi gjerne ville forestille os en Bearbejdelse, ved at en Mand har haft den Tyske eller Latinske for sig som Skrift, og deraf udstrøget eller tilføjjet, eftersom han hugede og fandt tjenligst til sine Landsmænds Tarv. Bogen er uidentivl — i en Kreds hvor vi ikke ere så vante til at træffe det — et mærkeligt Bevis på, hvorledes det har sig med det meste, om ikke alt, hvad der mer eller mindre har gået og gjældt i Middelalderen som Udtryk af, og Næring for Folkenes Tankekreds, og som tilsidst er kommet til os som Skrift eller Bog. Vi ere kun altfor tilbøjelige til at overføre vore boglige Forhold på den Tid, men stå os dog derved tidt selv i Lyset. Kun når det i det store pånøder sig os, som med den Islandske Sagakreds; tynges vi til at rive os løs fra Pen og Blæk og Bøger, og kunne ikke lukke Öjnene for, hvorledes hele lange Fortællinger — som vi nu, med den svage Hukommelse og de mange Bøger, kun kunne tænke os gjorte og gjemte i disse — fra Slægt til Slægt kunde vandre i Hukommelsen, og på Vandringen fra Mund til Mund modtage deres Bearbejdelse; så at når de endelig skreves op, og det i forskjellige Egne, havde vel disse Opskrifter det samme Omrids, de samme Grundtræk, men Udførelse, Farve og Tone vare forskjellige. Gjælder dette nu allerede om hvad der kun gik i et enkelt Folk eller dog mellem Frændestammer, som Islands Sagaer, og vore Myther, Sagn og Viser, hvor det kun var Enkeltmanden, hvis Ejendommelighed frembragde Forskjellen, da bliver denne endnu kjendeligere når Sagnene, det være sig af den ene eller den anden Sort, gennemvandrede større Kredse. Da modtoges ikke blot de, som havde deres Udspring i Østerland, i Evropa den vesterlandske Farve, men på Vandringen fra Folk til Folk

her, påtrykte hvert af disse dem sin Ejendommeligheds Præg, dersom det virkelig var noget Folket syntes om og tilegnede sig. Således med Eventyrene, og selv med Legenderne; skönt det må jo ikke glemmes, både hvad hine og især hvad disse angår, at det forskjellige Farvespil hvormed Folke-Naturerne afspejlede sig i det samme Stof, vilde trådt langt skarpere frem, dersom ikke Kirken, som befordrede den åndelige Samfærdsel og Udvexling, havde påtrykt alt sit Fællespræg. I høj Grad gjælder dette da også om den Vidskabs-Kreds, der i det små har afsat sit Billede i Lucidarius. Den var for største Delen udsprungen af den kirkelige, og dermed universelle *Videnskabeligheds* Skød, og havde altfor mange Mærker af sin Byrd, til at den egenlig kunde vinde Liv og Skikkelse hos Folkene; men ikke destomindre må man holde sig denne 'mundtlige 'Bearbejdelser'-Måde for Öje, dersom man vil have nogen tydelig Forestilling om de forskjellige Folks forskjellige Lucidarius. Syskende der have alle væsenlige Træk tilfælles, som vidne om det nære Slægtskab, men hver sin Hu^s og Bedrift — den Ene Hyrde, den Anden Agerdyrker.

Bogen har sin Oprindelse fra Skolastikens tidligste Dage, men dens Historie er hidtil ikke bleven meget belyst. Meget ofte har man, ledet af Navnet, nøjets med at antage alt hvad der kaldte sig Lucidarer for Oversættelser på de nyere Sprog af den theologiske *Elucidarium*. Men dette gjælder kun om enkelte af dem. For de andre er denne Bog rigtignok en af de vigtigste Kilder; men dels benytte de deres Lån derfra så frit, at de ikke kunne kaldes Oversættelser, dels have de flere Bestanddele, som hin intet kjender til. Vi få således egenlig to Klasser, der er væsenlig forskjellige fra hverandre: Oversættelserne og de friere Bearbejdelser, hvortil kommer om man vil, endnu en

tredje Klasse, nemlig en rimet Omskrivning, som haves bl. a. på Fransk, Tysk og Hollandsk. Bibliothekerne her eje den Italienske, den Islandske, den Danske og de to Tyske. Af disse høre de to første til Oversættelserne, de tre sidste til de friere Bearbejdelser. Det følger jo iøvrigt af sig selv, at fordi man nu kun har, eller rettere sagt i Literaturhistorien kun kjender Oversættelsen hos et Folk, kan dette godt have haft den anden tillige. Et Exempel derpå er Svenskerne, der har dem *begge to*; men desværre alligevel ingen af dem, thi det er kun af deres Spor i Kataloger og på løse Blade man kjender dem. Den Franske, Engelske, Bømske og Hollandske ere kun gennem korte Beskrivelser Udgifveren bekendte, så jeg tør om dem ikke afgjøre til hvad Klasse de høre; men skal længere nede give de få Oplysninger om dem, jeg har været i Stand til at samle. Man har i den literære Verden hidtil ikke lagt meget Mærke til Bogen, så det er ikke i alle Punkter jeg har fuld Vished når jeg, efter de Hjælpebidler der har stået til min Rådighed, vover et Forsøg på at oprede Sammenhængen, og at oplyse Bogens flerartede Bestanddele.

Det er ikke dens Indhold, der skal forfølges tilbage til sin Rod; thi denne ligger i hele den Vidskabs-Kreds, som tilhører Middelalderen og træder os imøde, skarpere udviklet og vidleftigere behandlet i de berømteste Læreres Værker; hos Mænd som Petrus Lombardus, Thomas Aquin og Albertus Magnus. Men et bestemt 'kort Begreb' af Tidens Tro og Viden kan man gå tilbage til, og deri nærmest gjenkjende den Sum af disse, som fandt sit Udtryk og forplantede sig i Folkebogen Lucidarius. Der levede nemlig i det 12te Århundredes Begyndelse en fransk Presbyter, Honorius, kaldet Augustodunensis, ofte med Tilnavnet Solitarius. Nogle have villet gjøre ham til en Tysker, fra

Byen Augsburg, men efter de sikreste Beretninger var han Presbyter i den franske By Autun. Sagnet om at han skal have været Biskop her, eller at han har afslået Tilbudet om at blive det, for at kunne følge Ludvig 7de på Korstoget, er upålideligt. Vissere er det, at han forlod sit Fædreland, og under Kejsers Henrik 5tes Regering (v. 1125) drog til Tyskland, hvor han opslog sin Bopæl et Sted i de østerrikske Arvelande. Man véd iøvrigt kun, at han levede endnu under Pave Innocens 2^{den} (1130), men hans Dødsår er ubekjendt. Hvad der bevægede ham til at vandre ud, véd man ikke, men af de bitre Forord, hvormed han gjerne indleder sine Skrifter, må man formode, at han har været underkastet Forfølgelser og derhos at Manden har været af en noget pirrelig Karakter. Honorius var en flittig Skribent; man kjender hened en Snes Skrifter af ham. Ikke just synderlig dyb, har han derimod en Lethed i Sprog og Fremstilling, som vækker Formodningen om at han i Tale og Skrift har forstået at skaffe sig Indgang; selv om Lucidarius ikke var et talende Bevis derfor. Blandt hans Skrifter, af mangfoldigt Indhold, hvori han behandler eller idetmindste berører omtrent alt hvad der findes i Himlen og på Jorden og lidt til, er der især tre eller fire, hvorpå vi her må fæste Øjet, fordi vi i dem uden tvivl have de søgte Kilder. Det første er hans '*Elucidarium* sive dialogus summam totius christianæ theologiæ complectens'. Man var længe i Tvivl om, hvem der var denne Bogs Forfatter, og har tillagt mange den, ligefra Augustin til Abælard, dog tiest Anselm, fordi den fandtes i et Håndskrift samlet med flere af hans Skrifter; og derfor blev også Bogen indtil i forrige Århundrede stadig udgivet tilligemed Anselms Skrifter, blandt '*opera quæ non constat esse illius et quæ constat non esse illius*'. (s. St. *Anselmi opera*. Paris 1675. S. 455).

Men dens Forfatter er Honorius Augustodunensis¹. Det lader til af de første Ord i Fortalen, at Bogen er et Ungdomsarbejde af ham: 'Sæpius rogato a *condiscipulis* quasdam questiunculas enodare' etc. Iøvrigt gjengive Oversættelserne, navnlig den Italienske, *condiscipuli* simpelthen ved 'mine Disciple', og det kan vel også forstås således. Om Bogens Navn hedder det sammesteds: 'Titulus itaque operi, si placet, *Elucidarium* præfigatur, quia in eo obscuritas diversarum rerum *elucidatur*'. Den er delt i tre Bøger, af hvilke den første i 33 Kapitler gennemgår vore tre Trosartikler med derunder hørende Bispørgsmål, den anden (31 Kapitler) handler om det Onde, den fri Villie, Synden og Døden, den tredie (21 Kapitler) om Livet hisset, om Skærsilden og Dommedag; alt under Form af Samtale mellem Magister og Discipulus. Meget grundigt blive Spørgsmålene ikke behandlede, og heller ikke fandt man altid hans Lærdom ganske rettroende. En Dominikaner-Munk i det 14de Århundrede skrev endog en *Elucidarium Elucidarii* for at påvise dens Vildfarelser; men desuagtet blev Bogen meget udbredt². Den blev tidlig trykt, blev oversat på flere Sprog, og blev en vigtig Kilde for de Folkebøger vi her omhandle, der baade dannede deres Navn efter den og af den fornemmelig lånte deres *theologiske* Indhold (nærværende Udgaves II, III og V Afsnit). — Men Folkebogen *Lucidarius* på de nyere Sprog behandler, som ovenfor omtalt, mange andre Gjenstande, end just theologiske. Den fortæller om Jordens Skikkelse og Landene på den, den beskriver Himmelens Løb, den gjør Rede for Naturens Hemmeligheder i det Høje og det Dybe o. s. fr. Af disse

¹) *Histoire littéraire de la France*, par des relig. Benedictins Tom. XII. S. 165.

²) Arn. Magn. 674 c (8) er et Brudstykke af Bogen, skreven på Pergament. 674 b, et yngre Papirhåndskrift, indeholder et Udtog af den.

Gjenstande findes også en Behandling i samme Skolastikers Skrifter, og ofte i den Form, hvori den med lidt Forandring synes at være gået over i Folkebøgerne. Således kan den *geografiske* og *astronomiske* Del findes i et Skrift af Honorius, kaldet 'de imagine mundi'. Det handler om Jordens Skikkelse, og giver dernæst en Udsigt over de tre gamle Verdensdele; i Hovedtrækkene den samme som Lucidarius har i kort Begreb. Vi finde der de samme eventyrlige Beretninger fra Asien og Afrika, men i Evropa er derimod Folkebøgerne en Del afvigende fra Honorius; der vidste Forfatterne selv Besked og gik derfor hver sin Vej; navnlig har vores fulgt sit eget Hoved (Udg's. IV). — Nærmest af samme Skrift og tildels af et andet fra samme Forfatters Hånd, kaldet 'de philosophia mundi'¹, har den Tyske Lucidarius øst sin *Fysik* og *Meteorologi*, Spekulationer som imidlertid ikke må have ligget vore Forfædre på Hjerte, siden den Danske Folkebog slèt intet har deraf. Det er iøvrigt ret mærkeligt at den Franske synes heller intet at indeholde af den Slags, og betegnende, at den i det Sted skal have et Afsnit 'des divers états et professions', som de Andre ikke kjende. Tyskeren har derimod af denne Kilde et temmelig langt Afsnit, fornemmelig om Vind, Jordskjælv, Mørke, Torden, Hagel, Ild-, Sten-, Blod-, Frø- og Orme-Regn, Regnbuen o. dslg. — Der står af Lucidarius kun tilbage at opvise Kilden til Afsnittet om det hellige Messeembede og hvad dertil hører (denne Udgaves I). Også denne kan findes mellem Honors Skrifter, og hvis det forholder sig så, var dette rigtignok det bedste Bevis for, at Folkebogen har dannet sig af sin skriftlige Kilde med så stor Frihed, at man kun måtte kalde Honor's Bøger Anledningen, og

¹) Dette såvel som det ovennævnte findes i: *D. Honorii Augustudunensis presb. Libri VII.* Basel 1544 I 8.

ikke Originalen til den. Det vilde da ses, at de som hos de forskjellige Folk påtog sig at gjøre det skriftlige Afrids, for ikke at sige Forfatterne, behøvede kun et Register for selv at udfylde det, og når de da kom til et så bekjendt Kapitel som dette, en Udlæggelse af det hellige Embede, da brøde de sig ikke om hvad deres Forskrift derom havde, men indsatte deres egen gængse Forklaring. Honorius har nemlig også skrevet en Bog under Titel af 'gemma animæ'¹, der netop handler om Messen og Præsterne, om Tiderne og Festerne, kort om den hele Gudstjeneste. Den er, ligesom de ovenfor nævnte Skrifter, langt vidtløftigere end Folkebogen, og meddeler blandt andet en Del værdifulde Oplysninger om Kirkeskikkene i den tidligere Middelalder, men omfatter tillige alt hvad Folkebogen har, og giver som denne en allegorisk Udlæggelse af hver enkelt Del i Messe-tjenesten. Såvidt synes alt i sin Orden; men kommer man til Udlæggelserne selv, da er Ligheden også borte. Honorius fortolker hvert Stykke af Messen og Messeklæderne symbol-ethisk, og skönt igrunden vel neppe mere vilkårligt end de andre, dog mere kunstigt og søgt, så man havde måske ikke Uret i hvad man lod ham høre, at det var Hjørnespind og Fostre af hans egen Indbildning. I det Sted har Folke-bøgerne deres egen Udlæggelse, og atter her er der den Forskjel f. Ex. på den Tyske og den Danske, at medens hin dels, ligesom Skolastikeren, har en spekulativ Fortolkning, dels tillige en historisk; holder vores sig derimod alene til den historiske, hvor da ethvert Stykke af Messe-tjenesten således som vi også træffe i Kristjern Pedersens Bog 'Om at høre Messe', bliver et Mindetegn om Kristi Liv, og navnlig om hans Lidelse og Opstandelse. Det kan forresten bemærkes, at de tre sidstnævnte Bøger: de

1) s. *Maxima bibliotheca veterum patrum etc.* Lugduni 1677. Tom. XX.

imagine mundi, philosophia mundi og gemma animæ, ikke, således som Elucidarium, have Samtalens Form. De ere fortløbende Udviklinger, medens deres Indhold i Folkebøgerne er formet i Samtale. Om der nu, ældre end disse, har existeret en latinsk Sammenarbejdelse af det mangeartede Stof, der kunde danne et Mellemlid mellem Honors Skrifter og Folkebøgerne, tør jeg ikke afgjøre. Panzer nævner (i Annalen der älteren teutschen Litteratur) en 'Elucidarius tripartitus infinitarum qvæstionum resolutivus' trykt i Nyrnberg 1509 (4), men det ses ikke om det er en sådan, eller blot en Udgave af Honors tidnævnte theologiske Skrift. Dog lader Tillæget 'tripartitus' næsten formode, at det sidste er Tilfældet. Gives der intet sådant latinsk Kompendium, må Honors egne Skrifter anses for de nærmeste Kilder til de folkelige Bearbejdelser af Æmner, der vare Tidens almindelige Kundskabs-Eje, hvad enten man vil tænke sig, at Folkebogen er gået den sædvanlige Vej gjennem Evropa, Syd fra Nord efter, så at når dette 'korte Begreb' skred over en Grændse, fremkaldte det hos Nabofolket et lignende Forsøg, eller Bearbejdelserne flere end et Sted stå i mere umiddelbar Forbindelse med Honors Skrifter, som det næsten synes, når man ser, at — foruden deres øvrige Uligheder — have de også den, at de behandle samme Æmner i forskjellig Orden.

Hvortidlig hvert af de nyere Folkesprog har haft sin Lucidarius, er ikke godt at sige; de ældste Spor af Bøgen findes på Tysk, hvor man mener at have Brudstykker af Lucidarius allerede fra det 12de Århundrede, og på Fransk haves den fra det 13de Århundredes Slutning. Den Islandske Oversættelse af Honors førstnævnte Skrift er, idetmindste fra Begyndelsen af samme Århundrede, om ikke ældre, og hører til de ældste Håndskrifter. man har

i dette Sprogs Literatur. Hos de fleste Folk dukker Bogen frem strax ved Bogtrykker-Kunstens Opfindelse, rimeligvis fordi Bogtrykkerne vidste det var et Arbejde som godt vilde svare Regning. Hos os trykte Gotfred af Ghemen Bogen, andre Folk havde den 30 ad 40 År tidligere. Begynde vi Syd fra, komme vi først til

Den **Italienske**. Af denne kjender man *syv* Udgaver før 1500, og véd at der har været flere. Den ældste af dem som ere kjendte '*Lucidario, dialogo tra maestro e scolare*', er trykt i Bologna 1482. Det store kongl. Bibliothek her ejer en Udgave trykt i Venedig 1502. Dens Titel er: '*Libro del Maestro e del Discipulo, chiamato Lucidario*', som danner Overskriften på første Side, der iøvrigt er opfyldt med et Træsnit, hvis Hovedfigurer er *Læreren* som fra et Kateder underviser *Disciplen*, pegende mod Himlen hvor Sol, Måne og Stjerner ere tilsyne. Til højre ses adskillige symbolske Figurer: Hjorten ved Klippen, hvoraf der udspringer en Kilde, længere mede øser en Mand af Vældet. På Bagsiden af samme Blad læses en fri Oversættelse af Honors Forord til Elucidarium, og Bogen svarer dertil. Det er en fri Oversættelse, med Indskud og Udskud, af Honors Skrift, delt som dette i tre Bøger, men med 95 fortløbende Kapitler. På Slutningsbladet læses: '*Impressa in Uenetia per Jo. Baptista Sessa adì 18. del mexo de marzo in ne lanno del 1502*'. Bogen udgjør fem Ark (A-E) i lille Kvart. Den synes at have været pagineret, men Tallene ere bortskårne af en Bogbinder.

Den **Franske Lucidaire** har man på det (forrige) kongl. Bibliothek i Paris i Håndskrifter fra Enden af det 13de Århundrede¹. Den handler i Lighed med de andre

¹) *Paulin Paris: les manuscrits français, de la bibliothèque du roi. 2 og 4 Tom.*

Folkebøger, 'des éléments, des anges, du diable, de l'homme, du paradis, de Jesu-Christ et ses actions, du bapteme, de l'eglise, des divers états et professions'.¹ Der er ovenfor alt gjort opmærksom på det Franskmanden ejendommelige Afsnit om 'de forskjellige Stænder og borgerlige Sysler'. Det er upåtvivlelig den samme Bog der er bleven trykt flere Gange i det 15de Århundrede. En Folio-Udgave, uden Angivelse af År eller Trykke-Sted, er den ældste man kjender og trykt idetmindste før 1480; lidet yngre ere to Udgaver i Kvart, senere er den mange Gange bleven oplagt. Den ældste indledes med disse Ord: 'Cy commence ung tressingulier et profitable liure appelle le lucydaire auquel sont declarees toutes les choses ou antendement humain peut doubter touchant la foy catholique. Et aussi y sont contenues les peines denfer'. På Slutningsbladet læses: 'Cy finist ce present liure qui est dit le lucidaire ensemble lexicoposicion saint pol lermite des peines denfer'. Vilde man tage alene efter disse Ord, indeholde de rigtignok intet mer, end hvad Honors Elucidarium kunde svare til, og det kunde således, ligesom den Italienske, være en Oversættelse af dette Skrift. Men isåfald havde den vist også haft Honors Forord, hvorimod dens Indledning svarer temmelig nøje til de andre Folkebøgers; og i alle Tilfælde vilde da det ovennævnte Håndskrift høre til disses Klasse.

Den **Engelske** Lucidarius skal være en Oversættelse af den Franske. Den blev trykt i Slutningen af 15de Århundrede under Navn af *A lytel tretise intytuled or named the Lucidarius, good and proufftable for every well disposed person*. Dersom Oversættelsen selv er så engelsk som Titelen, så er den vist godt gjort. Manden derfor hed

¹) *Roquefort-Flaméricourt*: de l'état de la poésie française dans les XIIe et XIIIe siècles. Paris 1815. pag. 285. not. 1.

Andreas Chertsey. År og Trykkested er ikke angivet.¹

Græsse (Lehrbuch einer allgemeinen Literärgeschichte II, 2. S. 976) nævner en **Bømsk** Bearbejdelse: 'Lucidarz o rozlicnych wietzech genz su na nebi na zemi y v wodach', (Luc. om mangelhånde Ting på Himlen, på Jorden og i Vandet) trykt i Neupilsen 1498 (s) og siden optrykt 1783. Titelen viser det er atter Folkebogen vi har her, og ikke blot Oversættelsen.

På **Hollandsk** har man en gammel Bearbejdelse af Lucidarius på Vers. I sin 'Uebersicht der niederländischen Volkslitteratur älterer Zeit' S. 270 giver *Mone* en Prøve af den efter et Håndskrift fra det 14de Århundrede. Han undrer sig over at den er gjort efter den latinske og ikke efter den franske Lucidarius, da Fransk dog alt dengang var meget udbredt i Nederlandene, men anfører ikke hvad Grund han har til at antage den er gjort efter Latinen. Bogen selv begynder: 'Dit is die *dietsche* Lucidarius hoe die clerc den meester vraecht ende die meester antwort'; og indledes forresten med en Anrøbelse af den hellige Jomfru, som hverken den Latinske eller de andre kjende til:

Helpt Maria edel coninghinne
ende verclaert mine sinne

Jhesu Christo ic-s oec vermane osv.

På **Tysk** har man flere Håndskrifter, eller om man vil, Opskrifter af Lucidarius, også kaldet 'aurea gemma'. De stemme hverken med hverandre indhyrdes, eller med den som blev trykt i 15de Århundrede. Det ældste Spor af Bogen er to Blade, man mener fra det 12de Århundrede, som ere trykte i *Aufsesz* og *Mone's* 'Anzeiger

¹) Om de Italienske, Franske og Engelske Udgaver af Lucidarius, see *Hain*: Repertorium Bibliographicum, under Honorius Augustodunensis; og *Brunet*: Manuel du libraire, under Lucidaire.

für Kunde des deutschen Mittelalters' S. 311. Et andet Håndskrift omtales i *Haupt's* og *Hofman's* 'Altdeutsche Blätter' I, 321, hvor dets rimede Fortale meddeles. Et lignende beskriver *W. Wackernagel* i 'Altdeutsche Handschrift. der Basler Universitäts Bibliothek S. 19; han anser det for afgjort, at Bogen er fra det 12de Århundrede, at dømme efter Sproget i det hele, og efter Fortalens Verseart især. At den østerrigske Digter Sigfried Helbling († 1308) til sin såkaldte 'Lille Lucidarius' har lånt Navnet af Folkebogen, viser idetmindste hvor bekjendt denne må have været i Slutningen af 13de Århundrede. Lucidarius har på Tysk været meget tidlig trykt. *Panzer* omtaler 12 Udgaver før 1500, og 5 til, inden 1514; den første af disse er fra 1479, og *Hain* beskriver dertil en Udgave, som må være en Del ældre, men som ikke angiver sit År eller Trykkested. En lignende ejer det store kongelige Bibliothek her, uden at den dog svaret til *Hain's* Beskrivelse. Dens typografiske Udatyr vidner om at den hører til Bogtrykkerkunstens første Decennier, hverken År eller Sted er angivet, hverken Blade eller Ark betegnede. Den udgjör 46 Blade i lille (4). På Bagsiden af første Blad findes et farvet Træsnit med Overskrift 'der meister' og 'der jünger', to temmelig kantede Figurer som skal forestille de to Samtalende, på næste Side begynder Indledningen: 'Dis buch heisset *Lucidarius* das spricht zu teutsche also vil als ein *erleuchter*. An diesem buche vindet man manige grosse lere die anderen büchern verborgen seint das vnderweisset uns disz buch in der geschrift so vinden wir auch den sinn disz buchs daz es genant wurt auro gemma daz bezeichet vns wie gut disz buch sy darumb was die geschrift het bedeckt daz hat *Lucidarius* alles erweckt. . . der meister vnd der iunger redent mit einander der disz buch schreibet der ist der froger der

heilige geist ist der lerer der sol vns daz zu ende bringen das wir die rechte wahrheit befinden'. Bogen begynder dernæst med en ganske kort Samtale om Treenigheden og Guds Allestedsnærværelse, som kun optager en Side, før Discipelen iler med at høre Noget 'von der geschöpffde des himels vnd der erden'. Der Meister, som også på Titelbladet ser ud til at være noget vigtig af sin Lærdom, svarer diplomatisk-lærd derpå: 'von got getüren wir nit zu verre reden wann die leyen kement velleicht in grossen zweifel sey die tieffe rede vernement. yedoch sollen wir gelauben daz got ye was vnd yemer ist on end', og efter en Bemærkning om Guds tre Naturer, hvorledes han med sin Magt skabte Verden, med sin Visdom indrettede og med sin Godhed opholder den og frelste Mennesket, går han over til at tale om Kaos, Elementerne, Englenes Skabelse osv. Han taler derpå ganske kort om Adam og Eva i Paradis om Kain og Abel, og de første Kunstnere; herefter følger det geografiske og fysiske Afsnit efter Honor's 'imago mundi'. I Asien følger den tyske Lucidarius, skönt betydelig afkortet, dog sin Kilde meget vidtløftigere end vores gjør det, og har således mange flere eventyrlige Beretninger fra Indien og de tilgrændsende Lande; men i Evropa er der ikke meget Spor af Slægtskabet. I Afrika hvorom vores Landsmand tilstår sin Uvidenhed, véd Tyskeren ganske god Besked. Han fortæller om 'Mörenland, die burg Saba, Atlas, der höchte berg der in der welt ist', altsammen i Hovedsagen efter Honorius. Det derefter følgende fysiske og astronomiske Afsnit er et kort Begreb af 'imago mundi's' øvrige Indhold og dels af Bogen 'philosophia mundi' (se navnlig deanes lib. iv). Da Discipelen har hørt om Verdens Skabelse og Indretning, spørger han 'von der vnderweisung des heiligen geistes ... vnd was manig ding beteute die wir teg-

lichen sehent vnd das man begeet in der heiligen cristenheit'. Mesteren minder ham atter: 'du frogest gar tiefe, des kan ich dich übel berichten', men begynder derpå dog sin Forklaring af Messeembedet og alt hvad dertil hører. Kun i Grundtrækkene stemmer denne, såvel med Bogen 'gemma animæ' som med vores Lucidarius (Afsnit 1), men med ingen af dem i Udførelsen. Bogen slutter endelig med Samtale om Døden og Gjengjældelsen, Antikristen og Dommehelligdag, atter efter 'Elucidarium'.

Det ligger klart for Dagen at vores ikke, således som man har troet, er en Oversættelse af den Tyske, hverken som denne findes i de bekendte Håndskrifter, eller som den blev trykt, skönt denne vor Nabo efter naturlig og sædvanlig Vis lå vor Landsmand nærmest at tage til Efterlign. De har meget tilfælles, men mere hver for sig. Hvad den Tyske især med Udførlighed og Forkærlighed dvæler ved, er alt hvad der vedrører *Naturen*, som vores glider lettere henover. Det er som om Tyskeren i disse Prøver på at løse de mange Gåder i Naturens Rige fandt en Tilfredstillelse for sin naturlige Lyst til Tankeforsøg. — Til den Højtyske Lucidarius slutter

Den **Plattyske** sig så nøje, at det, selv med de enkelte Afvigelser, er tydeligt nok, det er en og samme Bog. Man kjender kun én trykt Udgave (1485) hvorfra det store kongelige Bibliothek her ejer et Exemplar: 'ghedrukket in der keiserliken stat Lubek van Matheus brandis Anno domini mccccclxxxv'. Den udgjör 39 Blade i stor Octav, uden Blade eller Arke-Mærke; på første Blad har den ligesom den højtyske et Billede der forestiller 'de mester' og 'de junger'; tre andre Billeder som skal give en Forestilling om 'imago mundi' har den ligeledes tilfælles med sin Original, men et femte for sig selv, som forestiller

Lucifers Forstødelse (2^{det} Bl.). Den slutter sig som sagt nøje til den Højtyske, fra Ende til anden: 'dit bok het Lucidarius, begynder den, dat sprikt to dude so vele also ein vorluchter ... wat me in anderen boken duster vnde vvorstendlik gheschreuen vindet, dat vorclaret mester lucidarius gantz schickelken' osv. men gjør dog undertiden en lille Forandring, Rettelse eller Tillæg. Når det således strax her i Indledningen siges i den anden: 'was die geschrift het bedeckt daz hat lucidarius alles erweckt', synes det som om den Plattyske har fundet, disse Ord kunde mistydes, og sætter i det Sted: 'wat me in der schrift wijd moet to sammen soken dat vindet me hijr ih mit korten worden schone begrepen'. Det går iøvrigt med den tyske som med den danske Folkebog, at, uagtet den idelige Afbrydelse med Spørgsmaal og Svar, findes der Steder hvor Mesteren ligesom henreven af den Gjenstand der opfylder ham, ikke tillader denne Afbrydelse, og hæver Foredraget sig da stundom til en kraftig og dog letflydende Stil. Man kan ved sådanne Steder i den Plattyske ikke uden Uvillie tænke på, at et, allerede længe för Luther, så godt udviklet Skriftsprog skulde fortrænges af sin fordringsfulde Slægtning.

På **Islandsk** har man en Oversættelse af Honor's Elucidarium. Der findes i Arn. Magn. Samling to Pergaments-Håndskrifter af den (674 a og 675 i 8.), begge Brudstykker. Det første er et fortrinligt Håndskrift, fra Begyndelsen af det 13de Århundrede, en fri og fyndig Oversættelse; den følger Originalen uforkortet, men mangler Slutningen af første, hele anden, og Begyndelsen af tredie Bog, og har i Resten flere Huller. Håndskriftet Nr. 675 er noget fuldstændigere og er nærved at kunne udfylde det første; det har nemlig første og anden Bog, men mangler dog lidt af sidstnævntes Slutning såvelsom hele den tredie Bog. Det

er endel yngre, måske fra samme Århundredes sidste Halvdel, og iøvrigt ikke så godt. Gjennem første Bog har denne Oversætter fulgt sin Original; i anden har han derimod begyndt at forkorte¹, men rigtignok som det synes med liden Omhu, så det ser ud som om han var bleven kjed ad Arbejdet og hastede efter at nå Enden. I detmindste er det et Par Steder hændt ham, at Magisteren har fået Skin af at være tungbør, når han stundum svarer på et, medens Disciplen har spurgt om et andet; fordi Originalens mellemliggende Svar og næstfølgende Spørgsmål ere oversprungne. Bogen bliver ikke sjælden nævnt mellem de Kirker og Klostre tilhørende Ejedele. Den har endnu ikke været trykt.²

På **Svensk** har man også haft Folkebogen, men den er såvidt vides ingensinde bleven trykt, og selv af Håndskrift kjender man endnu kun et Brudstykke (Kgl. Bibl. i Stokholm D iv. skrevet c. 1430-40³, ialt 6 Blade. Men selv disse få Lævninger synes at bestyrke hvad der ovenfor er sagt om denne mærkelige Bogs Tilbliven hos de forskjellige Folk, thi måtte man nogensteds vente at finde den ens, da vilde det jo sikkert være hos de nordiske Frændefolk, der ellers på den folkelige Grund have såmeget i Fælledskab. Dette er imidlertid ikke her Tilfældet, som man vil se, selv af den korte Prøve jeg, efter Hr. G. Stephens' godhedsfulde Meddelelse, ser mig istand til at byde. Den svenske begynder således:

[Bl. 240.] 'De lucidario. Thässe book hetir lucidarius. fore thy at hon g[ør] redho mz sin kænnedoom. oc lyser

¹) Man har allerede i Originalsproget haft Udtog af Bogen. Det ses af Håndskriftet i Arn. Magn. Samling 674 b (8), som er et sådant Udtog.

²) Men kan om fåje Tid ventes udgivet af Nordisk Literatur-Samfund, ved. K. Gislason.

³) C. G. ModigÅ: (contentio inter animam et corpus) 'huru ställn oc kroppin threttio' udgivet for Magister-Graden. Stokholm 1842. Jfr. Fornskriftselskabs Samlinger 1 Bd. 1 H. S. XXV.

aff margha handa thingom. badhe aff them ther warith haffwir. nw ær. oc æn wardha skulo. badhe aff thz gudhi hørir særdeles til. the hælgho kirkio oc swa wærldinne. Ther fore kænnis iak at ængin haffwir naghan wüsdoom eller skæl aff sik siælff. utan aff gudhi alzwolloghom Ther fore bidher iak thik ædhla mæstare. fore gudz skuld oc thin eghin siæl skuld. at thu gør mik redho wankunnoghom manne pa thz ther iak thik aat spør Ok sigh mik nw først. hwath ær gudh' etc.

Desuden kan det bemærkes, at man også finder Spor til en svensk *Oversættelse* af Honors Elucidarium fra Slutningen af det 15de Århundrede, men som nu rimeligvis er tabt. Den fandtes i et Papirs-Håndskrift, som i sin Tid tilhørte Åbo-Domkirke, men 1758 blev givet til Antikvitets-Arkivet, og fra dette skulde have været afleveret til det kongelige Bibliothek, hvad der imidlertid neppe nogensinde er sket.¹ I en gammel Optegnelse over dettes Håndskrifter findes derom under Mærket A 58 (med tilføjet *abest*) følgende Oplysning:

‘Anshelmi Elucidarius på Swenska, med mera.

En Åbo Domkyrka för dette tilhörig och til Antiquitets Archivum åhr 1758 förärad bok, på papper in 4to:

(fol. 1.) In Nomine patris et filii, et Spiritus Sancti, Incipit Elucidarius.

Her byrias een book, som kallas Elucidarius ok uththydes här först Prologus Misticus eller dichtärens företalan eller föroordh i bokena i swa mattho.

Rogatus sepe a condiscipulis. Jak ofta bidhin af mynom sambrödhrom at utthya noghre klook ok lönligin spørsmål i the helga scrift och kennädome, ey ytermæra förmaandes genstridha' etc. etc.

1) Svenske Fornskrift-Selskabs Samlinger. 1 Bd. 2 Hft. S. LI.

Denne absurde Explication ändas fol. 48 verso:

Lyktat Elucidarius, hwilka dichtade S^{tes} Anshelmus ok utthydhes i Nådhendall af Broder Jens Räk eller Büdde Anno Domini MCDLXXXVII.' (Meddelt af Hr. G. Stephens.)

Hvortidlig vi på **Dansk** har baft en Lucidarius, lader sig ikke godt afgjøre, men har den tyske været til i 12de Århundrede, er det jo ikke urimeligt at vores skriver sig fra det 13de eller senest fra det 14de. Selv giver Bogen ingen Besked om sin Alder, men der findes dog Antydninger som viser at den idetmindste må have sit Udspring fra det sidstnævnte Århundrede. I Talen om Evropa, opregner Forfatteren først: 'alt Romer-Rige, Valland og Tyskland, England og Skotland'; senere hedder det: 'en Del af Verden er og Danmark' og efter at Mesteren derom har udtalt sig, vedbliver han: 'der vest ligger Norge og Svérige og kolde Lande'. En sådan Afsondring af Danmark fra det øvrige Norden vilde allerede være påfaldende i det 15de Århundrede, da Kalmarunionen stod ved Magt; thi havde Forfatteren kjendt denne, vilde han neppe, efter den Lyst han viser til at stille sit Fædreland i det bedste Lys, have glemt at melde om, at det udstrakte sit Herredømme over de to Nabolande. Hvordan man ialtfald villet tage Sagen dengang, ses bedst af en Glosse, som en yngre Hånd har tilføjet i Randen; denne indsætter nemlig ganske rigtig i Unions-Sproget: '*Danmark, Sverige og Norrig*' der hvor Bogen oprindelig blot har *Danmark*. Ved man nu dette, da kan man også i Samklang hermed forstå Omtalen af Ridderskabet sammesteds, som på engang indeholder en Ros og en Formaning: 'i det samme Land, der Danmark hedder, der er det bedste Ridderskab der under Solen er, om de ville vel tilsammen holde'; thi Tillæget '*om de ville vel tilsammen holde*' synes ligesom at antyde en frisk

Erindring af Tider da Fædrelandets Frelse havde hvilet på de Kækkes Sammenhold i Nøden, og tillige en bitter Erin- dring om, at der var dem blandt disse, der havde svigtet deres Kald. Det er en Gisning; men det forekommer mig at en sådan formanende Ros vilde vanskeligere finde sin naturlige Anledning i Unionstiden, kunde derimod vel finde den på adskillige Tidspunkter mellem Valdemar Sejer og Valdemar Atterdag; såsom, da Landet sukkede under de Fremmedes Åg og Kristoffer Udenlands Usselhed, eller måske, da Ridder Niels Ebbesens Dåd var i frisk Minde. Hvis dette forholder sig så, vilde Bogen altså hidrøre fra Midten af det 14de Århundrede. Denne Gisning modbevises ikke af Sproget, selv om man kunde påvise at dette røbede en yngre Forfatter; thi det er, vel at mærke, i en *Afskrift* vi have Bogen i den ældste Skikkelse, hvor vi aldrig vide hvad og hvormeget der skal sættes på Afskriverens Reg- ning. Hvad der tværtimod fra denne Side kunde stytte Gisningen, er at der i et Skrift af så lidet et Omfang fore- kommer så mange forældede Talemåder, Ord og Ordformer, som man bedst overbevises om ved at sammenligne Hånd- skriftet med Udgaven fra Ghemens Presse, hvori man på Overgangen til det 16de Århundrede enten har ombyttet dem med nyere, for at gjøre Bogen forståelig for Folk, eller også selv misforstået dem.

Bogens Forfatter er sagtens en eller anden Munk, og må det være tilladt at fortsætte Gisningerne, vilde jeg gætte på at han enten har været barnefødt eller har boet i Thy, siden det er det mærkeligste han husker om sit Fædreland, at der er et Sted som hedder Hanstedholm, og at der udenfor ligger 'Swellien i Havet'. Siden denne Holm har ligget Manden nærmest i Tanken, har den vel også ligget ham nærmest for Hånden, og da Sproget ikke just røber

den jyske Mundart, har han vel altså måske boet i Nærheden af dette for ham så mærkelige Sted. Man kommer da snarest til at tænke paa Vestervig Kloster.

Lucidarius er os bevaret dels i et Håndskrift (Arn. Magn. 76 i 8vo) dels i Gotfred af Ghemens Udgave, som hører til de største literære Sjældenheder. Det store kongelige Bibliothek ejer et Exemplar; i Karen Brahes Bogsamling *har der været* et. Det omtalte Håndskrift indeholder en Mængde forskellige Sager på Dansk og Latin. Af sidate Slags Jesu Barndoms Historie, et Par Hymner og Bønner til den hellige Jomfru, Fader Vor, Troen og Kristi 7 Ord på Korset, hver med en kort Udlæggelse. På Dansk findes nogle åndelige Sange mest Maria-Viser (meddelte på to nær i 'Den Danske Psalmedigtning' 1 Bind Nr. v-xiii), Davids Pönitentse-Psalmer, Litaniet, fire Homilier (hvoraf de to ere meddelte i 'Dansk Kirketidende' (Nr. 65 og 118), og endelig *Lucidarius* (Blad 31-91). Skrifttrækkene tyde på den sidste Halvdel af 15de Århundrede, men at det er en Afskrift ses blandt andet deraf, at Afskriveren et Par Gange har sprunget Stykker over, som sønderriver Meningen; og andre Steder misforstået enkelte Ord, men er bleven opmærksom derpå, og har da overstreget Ordet og skrevet det rette ved Siden. Den er desuden skreven af tvende forskellige Hænder, hvoraf den anden begynder med Bl. 63 (Udgaven S. 24-43 og S. 50 flg.)¹.

Sproget i Håndskriftet tilhører en ældre Tid og har, trods de Forandringer det ved Afskrivning kan have undergået, bevaret sit ældre Præg. Dette bliver iøjnefaldende ved at sammenligne den med Ghemens Udgave, der vistnok

1) Da ingen af dem stemmer synderlig overens med sig selv i Ordnes Skrivemåde, er det vanskeligt at angive hvori de skille sig fra hverandre; men en Ting falder dog let i Øjnene, nemlig den Sidstes større Forkærlighed for Bogstavet æ. Han skriver således *æarn, æant, æast*, osv. medens hans Formand oftest har *æen, æet, æetæ*.

endnu har beholdt en Del Former der allerede vare forældede på den Tid, men i det Hele taget har moderniseret Sproget¹. Jeg skal til Sammenligning, næst efter at henvise til Anmærkningerne, hvor de mærkeligste Ord-Afvielser ere angivne, meddele et Par Prøver af begge jævnsides.

(Håndskrift. Bl. 83). **D.** Huat idræt tok kayn oc abel tøm først til adh følæ.

M. Vi læsæ aff at kayn tok ath æriæ oc so som thæn ther vildæ omgangæ segh mæth aghær oc vor aghær karll oc abel tog segh til at gømæ fæ oc om gik segh ther mæth oc ther aff rees dyær skyælnæt i mællæn tøm at kayn drap abel.

D. huar aff kom thæt oc huar aff burdæs theræ vsæthælsæ.

(Hdskrift. Bl. 57). Thet dywr kan enghæ fangæ vthen reen jomfrwæ oc sker vthen smytthæ Och wel hun sydhæ neth foræ dywreth tha gangher thet til . . oc wordher saa fast ath sowæ ath hun maa dræwæ thet dywr . . en steen ær til ath i then tymæ han kommer i iomfrwæ eller i

(Gh's. Udg. Bl. 24). **D.** Huat idret tog kaijn oc Abell them først til.

M. Wi lese at kaijn tog tijl at pløije oc saa So som then ther wil vmage sig wet agereh oc worde ager karl Oc abel tog sig til at gøme fæth oc omgick sig ther met oc ther af ræes so stoor wrede at kaijn drap abel.

D. hvilkelænde kom thet til oc hvor aff begyntes there wrede.

(Gh's. Udg. Bl. 33 v.) thet diwr kan engen fange eij vten een ren iomfrve Fortij wijll hvn side for dywret tha ganger thet til . . oc wordher saa fast at seffuen at hun maa dræpe thet . . . en steen er serdelis at then tijme han ær i iomfruwærs ellers i andre digdelige

1) Denne ghemensko Udgave af Lucidarius afgiver et nyt Bevis for, med hvorliden Sikkerhed man af Sprogets formale Karakter og selv af Ordforrådet i denne Bogtrykkers Arbejder kan slutte til et Skrifts Alder, som ikke kjendes i anden Skikkelse.

andhræ skelligæ quinnæ theræ
hender tha skyn han som gwl.

qvinners hender tha skiuer
han som guld.

(Håndskrift. Bl. 34 v.) Sydhen
leddhæ thee hanum vth til
thet mannæ modh ther tha war
safneth Tha øpthæ thy allæ
meth en røst oc beddes ath
han skullæ korsfestes Tha
dømdhæ pylatus hanum saa
som the bathæ thaa ledhæ the
hanum vth ockastæ oc tørfiue-
thæ hanum meth vren tyngh
oc stenæ ath han hafdhæ muxen
fallet vndher korseth.

(Gh's. Udg. Bl. 9 v.) Siden
leddæ the hannum til then
mennig almve ther war samnet
tha ropte the alle med en røst
oc bedis at han sculle kors-
festes. Tha dømde pilatus han-
num som the baade Tha lede
the hannum næth oc sloge han-
num med træk oc annen vren
ting at han hade nær fallet
vndher korsset ther han sculle
bere.

Sproget i den håndskrevne Lucidar har i det hele taget samme Præg som andre Skrift-Lævninger fra Slutningen af 14de Århundrede og Begyndelsen af det næste; og ser man nærmere til, da tror jeg endog man vil finde adskillige Oldsager, små og store, så man ikke kan tage i Betænkning at sætte Bogens Alder endnu noget højere op i Tiden; og derved forklare sig hvorledes disse ere komne her. I Forbigående kunde nævnes den hyppige Brug af den hårde Medlyd i Ord som: iek, mek, sak, mekel, æplæ, vaupn, osv., og det særskilte Hankönsmærke i Navneords bestemte Form, uden derfor at ville bygge noget derpå, da Brugen heri er altfor væklende, så begge Dele findes enkeltvis ligetil Reformation, og sligt desuden tildels hører til Afskrivernes Læsere, som man bedst ser i dette Håndskrift, hvor første Afskriver hyppig om ikke stadig skriver: brodærin, hymmælynd, hagelyn, manynd, den anden derimod manæn, hymmælæn osv. Snarere kunde man vel lægge Vægt på den hyppige

Udeladelse af Kjendeordet, især det ubestemte: gut ær selleff alsomhøuestæ got; æn hans hustruæ beth ada oc annæn sellæ; thet dyr kan enghæ fangæ, vthen reen jomfruæ oc sker vthen smythæ; ær paradys stort jordmon. Men af mere Betydning bliver dog Forholdsformerne, og der er det værdt at mærke, at vel danner Bogen enkelte nyere Ejeformer på *s*, men dog kun af dem som alt i det 14de Århundrede ikke hørte til Sjældenhederne, således af Hunkönsord i Ejeform: modærs, en Form som netop findes meget tidlig, fordi den så let dannes i Analogi med: *faders*. Dernæst i den bestemte Form, hvor *s*-Endelsen af let forklarlige Grunde tidligst findes i Hunköns-Ejeformen: solæns, siælæns, værælsæns, (werdens), iordæns, men jeg tror neppe fler end disse, og en Gang hennæs; i Regelen: hans pynælsæ timæ, thin hustruæ ord oc hennæ røst; og det samme gjælder om de Hanköns- og Intekönsord der efter den ældste bekjendte Bøjningsmåde ikke have *s* i Ef. Et.; én Gang kun har Afskriveren indsat sit: wor herres; men i Regelen og stadig ellers: wors herræ døth; menneskæ legomæ osv. Ligeledes forekommer der, såvidt jeg har set, i Flertallet kun ét Navneord på *s* i Ejeformen, det er *mæns* (Mænds), der også er af dem som findes næsten sålangt op som man har dansk Skrift, og dog er selv denne Form her i Bogen ikke ene-herskende, thi fire Gange forekommer *mannæ* eller *mænne*, og det sidste navnlig i en Forhindelse, *dør* hvis jeg ikke fejler, ikke er uden Betydning her, thi det vilde vel neppe, uden ydre Anledning, faldet nogen Skriver i Pennen i det 15de Århundrede, og en Del længer tilbage, at sige: '*til forban-næthæ mænne*' (S. 62). Forfatteren hører til den Tid, der såvæde en tydelig Endelse i Ef. Ft., han har været for ung til at bruge den gamle Endelse, og for gammel til at bruge den ny, og må derfor, når han vil gjøre sig tydelig, indskyde et

theræ: 'han giordæ huer sin kiortæl aff det fæe *theræ* skyn'. Ejeformen *theres* findes også, men ikke at tale om, at den også hører til de meget gamle, så forekommer den her ikke tiere end at den kan anses for fremmed, da *theræ* er den langt overvejende. Et andet Punkt som fortjener Opmærksomhed er, ikke blot den hyppige, næsten regelrette Brug af betinget Datid, men 'også Brugen af betinget Nutid i Ordstillinger som: om han noghær æffnæ *hauæ* 35,⁴; *stynge* (man) eth lyws i thet want, tha tendes thet 51,³¹; Bøjninger og Ordføjninger som: 'wors herræ pinæ'; 'thæn timæ daus'; 'at wordhæ *til alz ikkæ*' 21,⁶ 'tiundæ mannæ' (Ef. Fl. 'af Mændene') ere Oldsager, som det 15de Århundrede ikke vedkjender sig. Med Hensyn til Ordforrådet må jeg henvise til Optegnelsen bag i Bogen, der bedst vil fremhæve den i så lille en Bog ikke ringe Del af gamle Ord og Talemåder. Jeg skal kun tillade mig at udpege et enkelt Ord, det er: '*begynnæ*'. Det forekommer fire Gange i Bogen, men vel at mærke ikke i den nu idetmindste over 400 År gængse, men i den ældgamle Betydning: at kundgjøre, åbenbare 13,¹⁴⁻¹⁵ 16⁶, medens derimod vort nuværende *begynde* stadig hedder *byrjæ*, *burdæ* osv. Skönt der ikke kan sluttes noget bestemt af Orddannelsen med Forstavelsen *be*, da denne ikke er de nordiske Sprog ganske fremmed, og altså tidlig kan have udviklet sig, så er det dog en Kjendsgjerning at hyppig bliver den først efter 1400; og det kan derfor bemærkes at af Ord med *be* foran forekomme kun de tre: *begynnæ*, *befalæ* og *behennælig*, der alle tre ligefrem er flyttet ind fra Tysken, og modbeviser altså intet, om så man vilde regne Bogen, hvori de forekom, fra Knuds Lavards eller selv Uffe Vermundsöns Tid, thi så længe disse Ord har været til i Tysken, er der Mulighed for, at de som Lånegods kan træffes i Dansk. Anderledes

forholder det sig med Ord af nordisk Rod hvis Betydning i en bestemt Retning er udtrykt ved Forstavelsen *be*; de vil snarest tyde hen på yngre Alder; men af sådanne har jeg her ingen fundet, men stadig: søgte, fæstes, nytte, bygte, mærke, tyde, tegne for vore nuværende: besøgte, befæstes, benytte, bebygte, bemærke, betyde, betegne osv.

Lucidarius udkom 1510 fra Godfred af Ghemen's Presse og skal hundrede År senere være optrykt påny 1610. (Nyerup Moersksbl. S. 291). Dens Titel hos Ghemen er Overskriften på første Side:

Her begyner Lucidarius.

Under denne står et Træsnit, som forestiller en Engel der holder et Våbenskjold med to korslagte Nøgler, og derefter begynder den rimede Indledning. Udgaven har en Inddeling i fire Bøger i den Orden, der rigtignok også synes at have Medhold i Indledningen, hvor Forfatteren lover først at ville tale om *Gud* (Ghemens 1de Bog), dernæst om *Messe-Embedet* (2^{den} Bog), om hvordan *Verden* blev til osv. (3de Bog) og endelig om *Dommedags Færd* (4de Bog); forøvrigt følger den Ghemenske Udgave Håndskriftets Text heltigjennem, undtagen hvor en af dem har oversprunget et kortere eller længere Stykke. Bogen udgjör 4 $\frac{1}{2}$ Ark i lille Oktav; den har en Masse Trykfejl, og Siderne i Ark *d* ere kastede om imellem hverandre, så man uden Håndskriftet skulde have ondt ved at bringe dem i Orden. På Slutningsbladet står:

Truckt i Køpenhafn hooss Godfred aff ghemen Anno domini Tvsent. d. x. in vigilia palmarum.

Sammenligne vi vores Lucidarius med de andre, da kunde man udpege som et ejendommeligt Træk der ligesom afspejler Folkenaturen, at den har en mere *historisk* Ret-

ning. Franskmandenes Afsnit om 'Stænder og borgerlige Sysler', Tyskernes Grublerier over Naturens Hemmeligheder kjender vores Folkebog intet til; derimod dvæler den længere ved Stamfædrenes Historie efter første Mosebog, dens Udlæggelse af de enkelte Stykker i Messen er historisk, og medens den selv derved fatter sig kort, meddeler den derimod hvad ingen af de andre gjør, Te deum, Fader Vor og Troen på Modersmålet. Det står vel også hermed i Forbindelse, at medens 'der Meister' i den Tyske flere Gange sætter et betænkeligt Ansigt op, før han udfolder sin Visdom, af Frygt for at Lægfolk skal falde i Tvivl; gjentages det derimod i vores, at det 'tydes på vort Mål' for at Lægfolk kan desbedre forstå det og få Lyst til at høre det (S. 7. 14). I Fysiken og selv i Geografien er vores Landsmand ikke på sin rette Hylde; hvor de andre her har fuldt op at fortælle, giver han kun halv Besked eller tilstår sin Ukyndighed. (S. 52). Beskrivelsen af Evropa er ovenfor omtalt; herved kan endnu bemærkes et lille Exempel på, hvorledes Sagnene bleve lokaliserede. Kilden der skulde være så hed at man kunde tænde et Lys ved den, henlægger Tyskeren til Dalmatien, hos os bliver det naturligvis Gejser, hvorom også Saxo vidste underlige Ting at berette. Det behøver ikke at tilføjes at den *Sne*, Jabal med sit Telt vilde beskytte sig mod, tilhører vor Landsmands Fantasi.

Det vil være overflødigt at gjøre opmærksom på de mange löjerlige Smagløsheder, hvormed Tidsalderen har trykt sit Mærke på denne Folkebog, også i den Skikkelse hvori den hos os dannede sig og her atter træder for Lyset. De vil ikke undgå nogen Læser, hverken i Udlæggelsen af Messe-Embedet eller i de eventyrlige Beretninger, hvor man kunde fristes til at tro Mesteren fortalte sin Discipel en Niels Klims satiriske Rejse, dersom ikke den hele Tone

røbede, det var hans ramme Alvor, at gjøre ham vis på Skabningens Mirakler. Det er jo intet nyt, at Begreberne om alt hvad der vedrører Naturen vare meget uklare og forvirrede, især før Amerikas Opdagelse, og endnu længe efter, ikke blot 'på Bjerget'; men jo bedre vi véd at vurdere vore Kundskaber i den Retning, desmindre Lyst få vi til derfor at spille Montanus-Rollen. Et andet af Tidsalderens Mærker som flere Gange stikker frem, er det ubegrændsede Jødehad, der ikke blot trods Syndfloden lader Forfatteren gjøre Jødefolket til en af de onde Grene der ved Kains Døtre blev indpodet i Seths Slægt; men senere endog til Kams forbandede Afkom, der allerede i sin Stamfader, som spottede sin sovende Fader, teede sin Art. I Overenstemmelse hermed regner han også Jødeland med til Afrika, men bemærker dog at somme anse det for en-Del af Asien.

Snarere end at tudpege Pletterne, kunde det måske gjøres behov at nævne Noget som turde vise, Bogen dog også fra Indholdets Side har sit Værd. Hertil tør jeg da først regne, som alt ovenfor berørt, dens Bestemmelse, på Modersmålet at meddele Lægfolk hvad de ellers som oftest kun hørte på det fremmede Sprog; ved hvilken Lejlighed Bogen er kommen til at gjemme måske den ældste danske Oversættelse af den berømte Lovsang 'te deum laudamus', og hvad der er endnu mærkeligere den ældste Opskrift vi kjende af vor *Trosbekjendelse* og *Fader Vor*. Af den theologiske Forklaring er der jo en Del hvori vi kun kunne høre Gjenklang af skolastisk Spidsfindighed; men dog afnødes man tidt Beundring dels for den snilde, dels for den jævne folkelige Måde hvorpå Mesteren véd at besvare vanskelige Spørgsmål, ligesom han heller ikke fattes smukke træffende Billeder af den legemlige Verden til at oplyse åndelige Forhold. Det er således ikke enhver Præst-Pine der har så godt et Svar på rede Hånd til Spørgsmålet,

om det var så stor en Synd at æde et Æble? og Oplysningen om Guds Godhed over Retfærdige og Uretfærdige, såvelsom om Guds Allestedsnærværelse er ret træffende, om den end ikke tilfredstiller vore Dages Filosofi. En opmærksom Læser vil heller ikke savne Steder som røbe en levende Fromhed, der har fundet sit livlige Udtryk f. Ex. i Skildringen af Guds Almagt og Godhed. Det er et af de Steder, hvor Mesteren er kommen i Ånde, og fortjener i fuldeste Måde vor Opmærksomhed, fordi vi har endnu så godt som intet udgivet af vore ældste skriftlige Mindesmærker, hvori Dansk Prosa i sin første Spire træder frem som *frit* Foredrag. For at henvende Opmærksomheden udelt på Foredraget selv, skal jeg tillade mig at afskrive et kort Stykke heraf, omsat efter nuværende Skrivebrug og med Ombytning af enkelte forældede Udtryk. Mesteren be- kjender, det går højt over menneskelig Forstand, at tale rettelig om Guddommen, 'thi' vedbliver han (S. 21), 'var det så, at hvert Sandkorn, der på Havets Bund er, og hver Dråbe, der i Havet er, var den viseste og klogeste Mester som i Paris er: de kunde aldrig fuldlovet og ej fuldspurgt og ej fuldsvaret om den almægtigste og værdigste Guddom; fordi det var højt over alle deres Forstand. Engle i Himmerig, fra den Time de bleve først skabte og så foruden Ende, da glæde de dem idelig og hver Stund i Guddoms Åsyn, at forstå hvilken han er; og de kunne dog aldrig fuldelig forstå hvor stor han er, og hvor kraftig hans Guddoms Dyder ere at smage. . . For jo mere de, og hvert Menneske, der did kommer, sandse og forstå af hans Guddoms Kraft og Magt, desstørre åbenbares hans Kraft og Magt at være. Jo mere de stunde at se hvor væn han ær, des vænere åbenbares han at være. Jo mere de smage hvor sød og dydelig han er, des mere åben-

bares han sød og dydelig at være . . Thi hvad er Mennesket andet end Muld og Aske, blandet med Vand, som Menneskets Legeme er; hvad er det andet uden en uren Ting, hvis ikke den gode Gud åbenbarede sig deri, at Menneskene skulde forstå hans Magt og hans Fagerhed og hans Dyd i alle de Ting der skabte ere . . Betænkte vi dette, da skulde vi være det visse at vi ej aflode at love den almægtigste Gud og takke ham i alle de lystelige Ting som vi se med vore Øjne og høre med vore Øren og smage med vor Mund; på det at vi måtte så tjene ham, med vore fem Sind her i Verden, at vi måtte værdige vorde at se og høre ham og smage ham hvor sød og hvor dydelig og hvor lystelig han er at være med i Himmerig, medens han åbenbarer sig sådan i det, der Aske er og Jord, som du træder under dine Fødder her i Verden. Thi havde du spurgt om det Menneske der visest var og vænest og mægtigst var, og af stor Slægt, og Kongeriger havde; du stundede meget efter at se ham og være med ham. Hvor meget hellere skulle vi stunde efter at være med Ham, med hvis Dyd og Ære alt Himmerige og Jorderige er fyldt. Det give os den Herre, som jeg min Tale med begyndte, og som jeg ad denne Sinde min Tale vil ende med: Jesus Kristus, Amen! — Således kunde en dansk Mand dog føre Pennen en god Stund for Kristiern Pedersen. Det kan med det samme bemærkes til Slutning, at Bogen kun omtaler Jomfru Maria, engang i Udlæggelsen, af Messe-Embedet, og der hvor hun hører hjemme, i vor Trosbekjendelse; og ellers ikke nævner nogen Helgen. Om dem spørger Discipelen ikke, men derimod vel om, 'hvi Guds Søn vilde tåle Pine og Død for os'? Denne Tavshed om Helgen-Fortjeneste turde måske også tale for Bogens Ælde; ikke fordi man jo også hos os kjendte Helgen-Påkaldelse længe

för det 14de Århundrede, men fordi det først var i det åndsfattige 15de Århundrede at Overtro på Helgener slugte Troen på den Ene-Hellige og afprægede sig allevegne.

Men om også Bogen således ikke savner lysere Partier, har den endda nok, som gjør det begribeligt at man fandt det farligt og forargeligt, om den vedblev at være almindelig Folkelæsning, da Middelalderens Tåge havde begyndt at løfte sig i det 16de Århundrede. Da imidlertid Navnet var for vel bekjendt og yndet, til at en Udryddelses-Krig rimeligvis vilde have ført til andet, end at gjøre den til 'forbuden Frugt', greb man til det klogere Middel, under det gamle Navn 'Mester Lucidarius' at indskyde en ny Bog, der var sanket af den Gamles brugbare Dele og Tillæg mest af den bibelske Historie. Dette Forsøg skete meget tidlig hos os. Man har en lille Bog, som rigtignok ikke selv angiver hvor eller når den er trykt, men efter Langebeks Mening¹ skal være trykt ved År 1520 eller endog tidligere; den udgjör 19 Blade i lille Oktav, prydet med 8 Træsnit. Dens Navn er: 'Een nyttelig Bog om Gud faders søns oc helligandz werilsse, om werdens oc waare første foreldres begyndelsse oc skaffuelsse, Nylige corigeret och bedre fordansked end hwn i Lucidarrio findes kand' besörget aff Hans Barth. I denne Mand træffe vi udentvivel den samme Bogtrykker som 1534 i Roskilde trykte Povl Eliæsøns Skrift: 'Een kortt Vnderwiisning til een ehristelig Foreening' og flere, og det var jo ikke sjældent at Bogtrykkere enten af Navn eller i Virkelighed tog sig på, ikke blot at udgive men at omarbejde ældre Folkebøger. Forresten er det dog vist Tvivl underkastet om den her nævnte kan være fra det År Langebek mener, dersom der ikke kan gives sikre Beviser derfor; thi den bærer umiskjendelige Spor af at være på-

1) Vidensk. Selsk. Historisk Almanak 1763.

virket af Reformationen, og 1520 har man dog nok ikke vidst, at denne var trængt således igjennem her, at Boghandlerne kunde få isinde eller finde Regning ved at udrense Folkebøgerne. Imidlertid er det nok muligt, ja endogså rimeligt at den hidrører fra de første Reformations-År, för der egenlig var fremtrådt nogen bitter Polemik, der sikkert vilde have været at spore, havde den været et Værk af dem der skred frem med Bevægelsen. Den indføres ganske stille som et Udvalg af den gamle Folkebog, og har da under dette Skjold skaffet alt det tilside, som kunde forarge. Det hedder i Forordet: 'Af manghe tyng (som wyss mand skriffuer) skall mandh noghèt (och helsth thet beste) ydelyg wduellyæ. Saa haffuer jeg nw wduolth aff lucidari mangfollyghed thenne føge bogh'. Den har intet om Messe-Embedet, intet af den eventyrlige Naturhistorie og Geografi; af dens tvende Parter, handler den første om 'Gud faders søns oc hellygandz werilsze, enddog hwn er wscriffueligh' og fatter sig meget kort (kun tre Blade); den anden indeholder 'himmels oc iords, oc waare første foreldris begyndelsze oc skauelsze' og fortsætter Historien til Babels-Tårnets Ødelæggelse, ganske efter den gamle, kun med enkelte små Forandringer, mest i sproglig Henseende; dertil føjes et Afsnit om 'Abrahams stærke Troes Bevisning og Vidnesbyrd'. Slutningen om 'alle Menneskers Opstandelse og den yderste Dommedag' er atter efter den gamle, men med større Forandringer. Det kunde endnu bemærkes at i Slutningen af Forordet gives en ny Forklaring på de to Samtalende, der også røber luthersk Indflydelse: 'Disipelen maa vere menniskens groffue nature och forstand som kalles i scriffthen thet kødelige menniske oc wduortis; Mesteren maa wære thet aandelige oc ny menniske som er forklared oc ren giort meth then helligandz naade. Then wnde oss alle Christus Jhesus'.

Denne Hans Barth's Bearbejdelse af den gamle Lucidarius undergik endnu nogen Forandring, før den antog den Skikkelse hvori den siden forplantede sig og i de følgende Århundreder uforandret oplevede utallige Oplag. Der står allerede på hans Titelblad, at den er 'corrigeret og bedre fordansket' end før, og det er jo muligt at der findes en lignende tysk Bearbejdelse¹, hvormed Udgiveren har sammenlignet sin Bog, men den svarer dog altfor nøje til vores egen gamle, til at man kan antage Udtrykket for andet, end at han har rettet på Sproget. Snarere måtte man formode Indflydelse fra den tyske på den Skikkelse hvori Bogen påny fremtrådte 1558, eller måske før. Dette År udkom der både i Vittenberg, og i Kjøbenhavn (hos Laur. Benedict): 'Mester Lucidarius. En nyttelig bog om Gud Faders Søns oc hellig Aands verelse, om Verdens oc vore første foreldris begyndelse oc skabelse oc huorledes Gud loed Verden forgaa met Sindfloden, oc huorledes Babylons Taarn bleff opbygget. Nu paa det ny fordansket oc formerit' (4 Ark 8vo, A-H.). Bøgerne ere ganske ens, og rimeligvis begge Optryk af en ældre Udgave; men den kjøbenhavnske er ikke så godt udstyret. Det er Hans Barth's ovennævnte Bog der ligger tilgrund, kun er der gjort, Tillæg af 'Lucifers Fald og Helvedes Skabelse' som er indskudt før 'Menneskets Skabelse'. 'Fortalen; til Leseren i denne Bog som kaldis Lucidarius' minder om den tyske, når den begynder: 'denne Bog kaldis Elucidarius, det er paa Danske en forklarelse', men falder senere sammen med Barth's. Iøvrigt tyder Sproget rigtignok på en Benyttelse af tyske Kilder, thi det er just ikke med Føje den kalder sig 'fordansket'; efter de mange Sprog-

¹) Kongs. Bibl. ejer en tysk 'protestantisk' Lucidarius fra 1549, trykt i Frankfurt am Mayn, og måske har man ældre Udgaver, men Slægtskabst med vores er ikke kjendeligt.

Ændringer der ere foretagne, måtte den snarere gjøre Fordring på Navn af 'fortysket', thi den har beriget sig med en stor Mængde halvtyske Ord og Ordformer, som hverken vores ældre eller Barth's Bearbejdelse kjender til. Det er denne Udgave af 1558, eller måske noget ældre, der blev den gængse, udbredt og læst så flittig som nogen Folkebog¹.

Vist er det ikke, om den ældre *Lucidarius* senere er bleven optrykt, men det er dog ganske rimeligt. Idetmindste skulde man neppe tro, der kan have været tænkt på den nyere, som intet indeholder der kunde forarge eller forfærde selv den strængeste Protestantisme, når det ved et Reskript af 27de September 1726, forbødes 'at forargelige og forfærdelige Bøger og trykt Tant, såsom St. Peders Rejser, Sibyllæ Spådomme, *Lucidarius*, Skæmt og Alvor og flere andre deslige Digter, samt forfængelige Viser og Legender, må henføres eller forhandles i Nordlandene, Finmarken og Trondhjems Stift, under Konfiskation og Straf som Landsloven over forargelige Bøgers Forhandling siger'. Snarere må man formode, efter det Selskab hvori den nævnes, at det er den ældre Folkebog der endnu har været i Omløb blandt Almuen i de afsides Egne, og formodentlig har stødt den ivrige Biskop Dr. Peder Krog på hans Visitationer, så han har foranlediget denne Banlysning.

I nærværende Udgave af denne gamle Folkebog er det ovenfor omtalte Håndskrift fulgt, og da dette er den eneste Afskrift der hidtil er fundet af Bogen, er det gjengivet så nøje, som det har været mig muligt. Forkortelserne ere

¹) Man kjender Udgaver fra 1558. 1560. 1562. 1576. 1591. 1604. 1661. 1663. 1703. 1707. 1710. 1722. 1731. 1749. 1766, og endelig med den bodelig Angivelse 'trykt i dette År'.

opløste, men stedse betegnede ved *Løbe-Skrift (cursiv)*. Kun hvad jeg med Visshed kunde anse for Skrivfejl som Afskriveren mod sin Villie havde begået, har jeg rettet; hvor der kunde være mindste Grund til Tvivl, er Håndskriftets Læsemåde anført i Anmærkningerne bag i Bogen; et Par Steder hvor et eller andet Ord rimeligvis må udslettes, ere disse trykte med *små-skrift (petit)*. De forskjellige Slags Klammer ere anvendte på følgende Måde:

() betegner hvad der af *en yngre Hånd* er tilføjet i Håndskriften, enten mellem Linierne eller i Randen,

[] hvad der er lånt af den Ghemenske Udgave, enten hvor Afskriveren har sprunget over, eller skrevet fejl. I sidste Tilfælde er Håndskriftets Læsemåde optegnet i Anmærkningerne;

[] hvad Udgiveren har indsat, uden at have Ghemens Text at støtte sig til.

Af Skilletegn findes der enkelte (.) og en Del (,) anbragte i Håndskriftet, men på en Måde, at de tidt vildlede mere end vejlede. Jeg har tilladt mig at ombytte dem med andre. De fem Afsnit hvori Bogen er delt komme i Håndskriftet i en noget anden Orden end her er fulgt, idet III står sidst af de fem; man ser imidlertid ikke blot af Ghemens Udgave hvor dette Afsnit hører hjemme, men dets egen Begyndelse, der knytter sig til II og dets Slutning der fortsættes i IV, anviser det også sin rette Plads. Grunden hvorfor Afskriveren har flyttet det om i Enden af Bogen er sikkerlig den, at han der helst vilde anbringe sit Billede af Verden.

C. Br.

LUCIDARIUS

en Folkebog fra Middelalderen.

1911

1911

Ihesus *christus* meth syn nathæ,
 ther oss skal bothæ styræ oc radhæ,
 Stiræ han myn twnge til frem ath føræ
 the ordb ther gutelighæ ær ath høræ.
 Gywæ han mek thet ath scriwæ oc leræ
 ther banum maa wordhæ til hedher oc æræ,
 Oc ether gledæ oc fauerth gammen,
 gut gyuæ oss thet allæ sammen.
 Om **gut** at talæ oc banum til loff
 thet ær myn actens hoph.
 Om **messæ ammeth** oc andræ tydher
 thet hauer iek fynnet i bogh at vi[dhæ),
 Ther nest hwar **verdhen** war fe[rst) til,
 thet er fauert hoo thet høræ wi[l).
 Sydhen aff adam oc hans til kom,
 ether til fauer kiennæ dom.
 Thy meth[æn] athi i boghen ledhæ,
 vnderlich tyng wordhæ i ath vidhæ.
 Sydhen ær myn acth at iek skal scriwæ,
 om gut mek ther til nathæ wil gywæ,
 Aff **dommædæus ferdh**, then aueligh tydh,
 [Bl. 31 v.] *ihesus christus* wordhæ oss tha blydh.

Ther meth vil iek boghen endhæ,
 Sosom guth mek nadhæ wil sendhæ.
 Willæ i bogenss naffn vithæ,
LUCIDARIUS mwndhæ· huz hædhæ,
 Forthy huz lywser oc gør goth skell
 Aff manghæ tyngth ther wæreth hauer
 oc nw ær oc vorthæ skall.

I.

Discipulus incipit sic querere: Hwi skulæ præstens vielsæ væræ syw.

Magister respondit: Thet præstens vielsæ æræ VII, thet tegner thee VII then helliantz gauæ, ther gut gyuer menesken, ther gutz æmnietz men skulæ serdeles stundhæ ath fongæ, sosom lerdhæ men æræ. Forthy hworlundh willæ the tyænæ guth, vndhen han them serdeles nathen gawæ.

D. Hwilkæ æræ the ^[Bl. 32.] VII then helliantz gauæ.

M. Thom taler ysaias prophete om oc sier, at the æræ snillæ, [vnderstandhelse, radh, stirkæ, kennedom, milhed) oc gutz rezelæ.

D. Gør mek meræ rethæ aff tesse VII then helliendz gauæ.

M. Thet forstæ ær snillæ, at man skall tagæ i sit hiertæ the tingh ther: [gud) løstær til. Then Annen ær vnderstandelsæ, at vndersta huilket meneskæ ær guthæligth til syn syel. Thet tridia ær radh, til then ther vankundendæ

er, huar hanum ber ath leuæ. *Thet* fyerdhæ ær styrkæ, at standhæ ammodh *thet* ther ær syndichth. *Thet* v ær wisdom, ath vnderstandhæ then helliæ scrift, gut til loff. *Thet* VI ær myldheth, at væræ oc ey ^[Bl. 32 v.] grum, men væræ mildh oc æthmygh j allæ synæ sæthær oc j ordh oc i gerninger, sosom quemt ær. *Thet* VII ær gutz retzælæ at hauæ i sith hierthæ, i allæ sine gerningher, bothæ lœnligæ oc owenbarlik.

D. Hui æræ clerkæ ragathæ i kronæ, oc hoo burthæ then seth først.

M. *Thet* burthes først *meth* sancte pether. Forthy ther han war fangen i en stadh, som hether antiochia, tha gorthæ græker hanum *thet* til spoth, ath the ragatæ hanum i cronæ, oc sydhen toogh *crisendomen* then samæ seth, sancte pether oc allæ clerkæ til hether oc æræ.

D. Huat skal *thet* tegnæ, at the hauæ cronæ. ^[Bl. 33.] mundhæ *thet* ey anneth tegne en *thet* obenbarligæ sees.

M. Ath clerkænæ eræ ragathæ i cronæ, sommæ mynnæ oc sommæ meræ, huer som hauer bwndhet sek til gutz emedhæ, *thet* merker at theres hw oc theres syn, ther mest thees i hauithet, skal opp væræ til gutz almecustæ vthen Al hyndher ther thee moæ them ey vædher skilia.

D. Huat skal *thet* merkæ, ath teræ-har skall væræ omskoret mer. en lekfalks haar er skoret.

M. Thom ber at lathæ om skeræ theres haar owen theres œrn, til *thet* ath høræ gutz ordh vthen hyndher, oc til meræ thee hauæ bundhet them til gutz tietæstæ, sosom ær kanikkær oc clostær men, thes meræ skulæ the teligh sedh hauæ *meth* teres haar-^[Bl. 33 v.]-skurth.

D. Hwý skall man huer daw vii synnæ læsæ synnæ tydher.

M. The vii tydher burdhæ dauíd *propheta* i then gamlæ low, guth til loff for thee vii then helienz gauæ. Sydhen helly giordhæ thøm wor herræ *ihesus christus meth* syn pynnæ, soo ath [al werden ær them skildig at) hedhræ oc lowæ, oc lesæ them huer dau, oc serlestes klerkiæ, thee ther them hawæ bondhet ther til, Forthi saa tith som thee forsemnæ theræ daus tydher *meth* theres willæ, soo tith tha gøræ the dædhælig syndh, oc eræ the y bannæ.

D. Hwi syes otæsangh lengræ en andhræ tydher.

M. Foru the mangæffoll helidom, ther han giordhæ then tymæ. forthi then tymæ war han fanghen aff jødhærnæ oc wor spøtthet oc slauen oc skuthen fraa en oc til annen all nathen *jmillum thøm*, oc wor drauen ^[Bl. 34.] i haar oc fo(o)r saa skamælighæ then nath, En lythet faar ey ath thæe throdhæ hanum wndher theræ fether, fforthi thet war *pylatus* swenæ ther hanum skullæ then nath gømæ. Then tymæ forloth och han *sancte peter* synnæ syndher, Oc then tymæ frelsæthæ han allæ retthæ syelæ aff heluidhs merk och yntel hans eghet fedhernæ. Och then tymæ loth han sek fød hæ aff jomfru *maria*, Och myth i nathen frelsæthæ han y[s]raelss folk fran egytt hæ landh. For theligh heligdom syes othæsang lenghræ en andhræ tydher.

D. Meden i haffue meg saght aff ottesang, siger meg ho **Te deum** giorde.

M. Thet scriwes at then tyme *sanctus ambrosius* haffde wend *sanctum augustinum* til troen *meth* syn prediken, tha giorde the bode **Te deum**, og sivnge thet gud til loff.

D. Kiære mæster, tyder **Te deum** a wort mol for

alle mentz nytte, forti mange leste hannum thes heller at the understode, hvat thet war the læsde.

M. Thet er ont at giøre, forti thet faller ey so a wort mool [som] a latine, forti byr meg oc tyde hannum, so som quemmer best a wort mool oc feyerst er at høre.

D. Sig tha, kiære mester.

M. Først begyntæ sanctus ambrosius oc sawde:
Te deum.

Vi loffue teg, then alswolende gudh, oc wy kennes teg wor herre at wære. All iordrigh hæder teg, thw ther gud fader er i hemmerig. Alle engle, alle helgen oc alt hemmerigis herskap lower teg, oc lade aldry aff at epæ tith loff. Allæ englæ koor, bodæ cherubin oc seraphin, ladæ aldry aff at loffue teg oc epæ tith loff, og sie: Sanctus, Sanctus, Sanctus! thet er a wort moll: Segnet, Segnet, Segnet! ware tw, ther boode herræ oc gud esth ywer alle herskap, boode i hæmerige oc i iorderighe oc hælwedes. Hæmerig oc iorderig ær fwlle meth then ere, af thin guddoms wold ganger. Teg loffuer thet hæderlig apostole koor. Tegh loffuer the helige propheteres there taall. Teg loffuer the ræne martires oc there hær. Then hillige kirke wederkennes tig, om with som werden ær. Hwn kennes tig fadher at wære oc thit meglæ gudelig wold. Hwn kennes wedher thin eneste søn, ther hon skvldig ær at hedræ. Hwn kennes wedher then hillig and. Jhesu *christe*, tw esth koningh oc allæ æræ, Tw est gud faders ewige søn. Tw reddes ey at liege i eth iomfrwe lyff, tyl thes at tw sculle all meniskes kæn fræse. Tw forwanst døden oc opløsth hæmerig for alle them teg troode po. Tw sydher i hemmeriges ære, a thin hilige faders høger hand. Wy troo thet, at tv skalt teden

komme oc dome alle menniske ken. Forty bedæ wy teg ath tv hielpe tyne tieneste men, ther tv løste med tyth werdughe blod. Gyff oss ewyge len med thine helyan i hemerig. Here, heel gyør thyt folck, oc segen them ther arff scal tage met teg Oc styr them oc wphøg them for vden ænde. Wy loffue teg huar dag, Oc wy loffue tyth naffn nw oc ewinnelig. Herre, werdes tyll at gome oss i thenne dag vden dødelyg synder. Miscunnæ oss Herre, miscunne oss herre, worde thin miskund offuer oss, so som wort hop ær til teg.)

D. Syer mek nw, mestære, aff prim, hwy thet syes.

M. *Primet* sier man *jhesus christus* till loff, for then meglæ skam han toldhæ then tymæ For woræ skil. forthy then tymæ daus wor han drauen ^[Bl. 34.] foræ pilatus, oc bundhæn foræ hans øwen, spytthæt i hans ænleth oc slawen a hans hals, bundhen til stolpæ, huthstrughen, saa ath fraa hans jessæ oc til hans ilæ wor enthæ helth.

D. Hwi syes therz.

M. Then tymæ daus vor *jhesus christus* fërth i purpur clædhæ oc crunæth *meth* tornæ, saa ath thet gyk i gemmen haar oc budh til pannen, oc hans sygnæthæ houeth raan alt i blodhuæ strömæ. sydhen fynghæ thee hanum eth røer i hans handh och spottædhæ hanum skamælighæ. sydhen leddhæ thee hanum Vth til thet mannæ modh, ther tha war safneth. Tha øpthæ thy allæ *meth* en røst oc beddes ath han skullæ korsfestes. Tha dæmdhæ pylatus hanum, saa som the bathæ, thaa ledhæ the hanum Vth oc kastæ oc tørfuæthæ hanum *meth* ^[Bl. 34.] vren tyngth oc stenæ, ath han hafdhæ muxen fallet vndher korseth Then thymæ daus wort then hely andh sendh nyth y jørdæryghæ som wy lessæ aff, oc for theligh sagh lessæ wy tærz *jhesus christus* til loff.

D. Hwar foræ syes sext.

M. Forthy ath then tymæ daus wort han neyldher poo korsset, oc sydhen gyngæ thæ foræ korsseth oc æpþhæ op. til hanum oc saudhæ: pigh, thet worth suul! far nw nether aff korsset, om thu est gutz (søn)! Thaa æpþhæ *jhesus christus* pa korsset oc sathæ: myn gud, myn gud, hwi forlotz thu mik! oc sydhen kraffthæ han segh drikkæ, edykæ blandhet meth gallæ. for teligh drøwelsæ, som hæ toldhæ for woss, tha lesæ wi sext, hanum til loff.

D. Hwi sies noon.

M. Forthi ath then tymæ daws togh *jhesus christus* til ath æpæ meghet høyth oc sathæ: Jn manus tuas, domine, commendo spiritum meum! Thet er [Bl. 25 v.] paa worth mool: myn helie father, i thyn handh befaler iek myn andh! ther han hadhæ thet sauth, thaa gaff han opp syn andh meth storth oop, Ath solen mestæ sith skyn, oc jordhen skaleff, oc stenæ sprukkæ vether. Oc saa ønkælicth thet war tha, all werdhen gaffs ther weth then tymæ, ther han gaff sek saa saræ For døthen. Then tymæ war hans sydhæ gemmen stunghen meth spiwth, oc foræ teligh sak lesser man noon *jhesus christus* til loff.

D. Hwi syes aftensangh meth meræ betydh en andhræ tydher.

M. Han war then tymæ daus taghen nydher aff korsset, oc then sammæ tymæ ath han annen afthen til forn, han meth synæ disciplæ, oc hafthæ han thæa syn hothydælighæ poskæ meth thøm, oc gaff thøm tha syth benedidhæ [Bl. 26.] legomæ ath ethæ oc sith bloth ath drykkæ til amynnelsæ efther hanum, oc foræ then sak lesæ wi afhensangh meth meræ høttidh en andhræ tydher.

D. Hwi Leser man nath sangh.

M. Then tymæ war *jhesus christus* lauth i graff.

D. Huath sether thet man ryngher ey clokkæ om dymel dauæ.

M. Clokker, the folketh kaller til kirkæ, the merke prædyken, ther folket kall til *jhesum christum* meth there kenne dom. The thaudhæ allæ then tymæ saa querræ, ath engen tordhæ kennes vether *ihesus christus* nafn. sosom *sancte* pether giorthæ, han swor at han ey *ihesus christus* kendhæ.

D. Hwath merker the XIII lius thaa tendes opp, oc slykkes huerth esther anneth, ther otesanghen siwnghes.

M. The XII lius the teknæ the XII apostlæ, oc thet trettendhe ^[Bl. 36 v.] er *jhesus christus* seleff, forthi ath sosom the lius slykkes, hwert esther annet, saa flydhæ Allæ appostlenæ fran wor herræ *jhesus christus* i hans pynelsæ timæ. Oc ath thet ytherstæ dethæ han selleff, sosom thet tretendhæ lius thet slykkes.

D. Huat merker thet lius man fiel, then tymæ *benedictus* synges.

M. Thet lius thet merker wor froæ, ther enæ hafdhæ stadæligh thro, soæ al *crisendoms* thro tendes aff then thro, ther i hennes hierthæ war fyeldh, sosom et lius tendes aff eth anneth. Och forthi holdes lœwerdaghennæ til loff, fforæ then lœwdau, ther *ihesus christus* laa i graff, thaa twylædhæ all werden, vthen hun enæ.

D. Hwi sies ey *gloria patri*, efter salmernaæ.

M. *Gloria patri* thet er [a] worth moll: loff oc æræ hauæ ^[Bl. 37.] father oc sœn oc then hellhand! och thet loff thet tyæs thaa, ath tegnæ then meglæ drovelsæ, ther iœdernæ giordhæ *ihesus christus* then tymæ.

D. Huat merker thee try kyrieleyson, ther siwnges i mœrkæt.

M. Sommæ stæthe syungæs try, oc sommæ stæthæ fem, the III merkæ the try dyghn, ther *ihesus christus* laa i graff, Oc thee fem merkæ *his* merkæ the v saar, ther han toldhæ for woss.

D. Hwi sies ey 'Jube domine benedicere' oc ey 'Thu autem domine' til lexernæ, oc ey 'Venite' oc ey ympnæ oc ey 'Te deum'.

M. 'Venite' er ophoff til leczer til otæsangh. 'Jube domine' er ophoff til leczer, 'tu autem' ændher them. tyes the forthy ath *jhesus christus*, ther wor ophoff oc ændælicth skal wære, han wor then tymæ doth. 'Tu autem' oc ympnæ æræ gutzson serdeles loff. [Bl. 37 v.] the tyes thaa, ther merker then storæ drøuelsæ oc pynæ ther han toldhæ for wor skill, thet os skal thaa kommæ i hw, oc hedhræ hanum tess ydermeræ, i then synnæthæ tidh thæa star til, meth worth skreffæmol oc andhræ gothæ gerningher, Amen.

Discipulus incipit sic querere: Syer mik nw, mestæra, aff messæcledbernæ; huath the merkæ, oc først aff houldlyneth.

M. Houith lineth thet merker thet cledhæ, ther iæderhnæ bundhæ for *jhesus christus* øuen, then tymæ ther the slouæ hanum aa hans halss, oc bathæ hanum foræ theres spoth, ath han skuldhæ gættæ til hoo hanum sloo.

D. Huat merker messæ serken.

M. [Bl. 38.] Messæ serken merker thet hwithæ clædhæ; ther erodes looth foræ *ihesus christus* i, forthi then tymæ, ther *ihesus christus* war sendh til erodes oc fran pylatus, oc willæ enghen jerteghen foræ hanum gora, oc ey tale eth ordh til hanum, for erodes war thes ey werdhw, Tha loth han hanum foræ j eth hwith clædhæ oc giorthæ meghet

spoth aff hanam, han oc alt hans folk, och sendhæ hanam saa ighen til pylatus.

D. Hwat merker lyndtæn, ther præsten giordhes meth,

M. then lynæ merker the bondh, ther *jhesus christus* wor bundhen til støthen meth, oc hutsrughen war foræ wor skildh.

D. Hwat merker hanlyneth.

M. thet merker thet bondh, ther *jhesus christus* stodh bundhen meth om hans hendher foræ pylatus,

D. Hwat merker ^[Bl. 38 v.] stolen ther præsten bauer om syn halss.

M. han merker thet bondh, ther *jhesus christus* war bundhen meth til stolpen, ther thee hanum hutzstrughæ.

D. Hwat merker bagælyn.

M. Han merker thet purpurlædhæ, ther *ihesus christus* war fërth vthi, then tymæ ther iødernæ hadhæ croneth hanum meth en tornæ cronæ, och fanghet hanum eth røer i hans handh. Tha fullæ the allæ vppaa theræ knæ foræ hanum, och kalledhæ hanum jødhæ konyng foræ theres spoth oc spee, fforthy ath Alth thet thee gyordhæ hanum tha til spoth, thet wendhæ then hellighæ kirkæ hanum sydhen till ^[Bl. 39.] loff oc hedher.

D. Syer myk nw aff messen.

M. Aff messen wil iek sye thet ther alt folketh er mest nyttælicth ath høræ.

D. Sicr mik først [hvi twene synne siwnges 'introitus' som messen begynnes med.

M. Ther med merkes, at bode ropte hemmerige oc alle the i helwedes mørk wor, bode gode oc ondæ, at gud sculle lade seg føde tyl werden oc løse them ther i wore.

D. Siger meg) aff kyrieleyson, hwi thet sies ix myndhæ.

M. 'Kyrieleyson' thet er paa worth moll ath syæ sosom: Herræ guth myscundhæ oss! Och thee sycs ix synnæ, forthy ath wor ben skal opp faræ i gemmen thee ix englæ koor oc foræ guthz aasywn.

D. Sier mek aff 'gloria in excelsis', Hwi thet sies ey i allæ messer.

M. 'Gloria in excelsis' thet merker gledhæ sosom englæ the syunghæ paa jwlæ nath, Oc thet sycs ey i aduentz messæ, enghen daw vtien vor fruæ daw oc apostelæ daw, eller *procinctorium* er i kirken, forthy thet merker ^[Bl. 39 v.] then drøwelighæ tymæ tha er. och then tymæ teth skal sycs i messen, tha skal thet begyndhes myth foræ altæreth, thet merker ath ængellænæ begynthæ først thet loff meth i blandh [h]yrther.

D. Hwi wendher præsten sek til folketh, ther han syer 'dominus vobiscum'.

M. 'Dominus vobiscum' ær soo meghet ath syæ sosom: wor herræ wæra meth ether! Oc præsten vendher sek til folket v synnæ i messen, thet merker ath wor herræ thedhæ sek v synnæ, then dau ther han opp stodh aff dæthæ.

D. Hwy skal præsten wendhæ sek nær, ther han skal lesæ lesten.

M. Thet merker ath ihesus christus ordh, ther i lesten stondher, the æræ twertaa modh dyæueldhen, ther segh ^[Bl. 40.] kaller nær ath wæra, sosom scriwes aff ath wæra, ath han ophygher sek teræ aa modh gutz ordh.

D. Hwi skal man opstandhæ oc barhouith wæra, ther lesen lesæ.

M. Thet ath merkæ, ath wi skulæ gernæ lydhæ oc hedbræ the ordh j lesten standhæ. Ther lesten leses, tha

skulæ wi oss seynæ, thet ath merkæ, at wi troo aa then herræ, ther lesten giorthæ, oc korsfestet wor foræ wor skildh.

D. Hwi syes **Credo** nest efter lesten.

M. Thet ath merkæ, ath wi troo thee ordh ther i lesten lesæs.

D. Hoo giordhæ *credo*, oc hwar lundh tydhes huz wdh paa worth mol. syær thet, at leghfolk maa thet vnderstaa.

M. Sydhen *ihesus christus* war faren opp til bymmæ-
[Bl. 40 v.] -lyndh, tha giordhæ the XII apostel thee XII artyklæ, ther i *credo* stor, ther huer *cristen* man skal throo. Then førstæ artykel burdhæ *sancte* Pether oc sathæ: 'jek troor paa gutfather almectustæ sosom hauer skaueth hemmel oc iordh.' *Andreas*: 'jek troor paa *ihesus christus*, gut faters enestæ søn oc wor herræ.' *Johannes ewangelistæ*: 'jek troor, Ath han war vnfanghen aff then helliand oc fødth aff iamfræ maria.' *Jacobus*: 'jek troor, ath han toldæ pynæ ok war korsfest, toldæ dædh oc war joreth aff pylatus, ther poncius beth til eth naffn, han war høfdyngth.' *Thomas*: 'jek troor, Ath han nydher for til heluydhæs, Och stodh opp III daw aff dæthæ'. *Jacobus*: 'jek troor, ath han opp for till [Bl. 41.] hemmels oc sydher aa gut fathers almectustæ aa hans høghræ handh.' *Philippus*: 'Jech troor, ath han skall tedhen kommæ ath dæmmæ bothæ leuendhæ oc dæthæ, thet er bothæ onth oc goth'. *Bartholomeus*: 'Jek troor aa then heliandh.' *Matheus*: 'jek troor Aa then helliæ kirkæ, *cristen* mantz samfundh'. *Symon*: 'jek troor aa helligh mantz saufnelsæ, oc ath wi fanghæ aflesnyngth aff woræ synder.' *Judas*: 'jek troor, ath wi skulæ oppstandhæ III dauæ meth thet sammæ legommæ wi nw i æræ'. *Mathias*: 'jek troor, ath wi skulæ

fanghæ thet ewyghæ lyff i hymmæryghæ'. thet gywæ oss guth allæ samæn.

D. Hwi syes offertorium.

M. thet merker, ath wi skulæ offræ wor hwgh oc hyerthæ rethæ ath veræ [Bl. 41 v.] til at lwdhæ the ordh ther i lesten æræ lestæ, oc i credo.

D. Hwi syes 'sanctus' tree synnæ.

M. Gud father oc sön oc then belländ til loff. Ther *benedictus* syunges, tha skal man syk segnæ, thet ath at merkæ, ath wi troo vppaa then sammæ guth, som korsfest wor foræ waræ skil.

D. Hwat merkær tyendæ messæ.

M. Fran thet *sanctus* er sauth oc til wors herræ legommæ læffthes, Thæa bær præsten ath bedhæ foræ leuendhæ oc tenkæ paa them ther han skuldu (er) ath bedhæ foræ serdeles. Sydhen wors herræ legomæ ær læffth, thaa bether (han) foræ dædhæ oc tenker thaa paa them serdeles.

D. Hwi ær messen giorth aff flæræ twng hæ maall en eth.

M. For werdhen ær [Bl. 42.] skifth i trennæ delæ, sosom ær i Asyæ, Affricæ oc Ewropæ, Forthi er messen giorth aff trennæ hannæ twng hæ maal, sosom ær grezkæ, ebray[z]kæ oc latinæ maal, thet ath merkæ, ath al werdhen ær skildu ath lowæ *ihesus christus*, ther cristen men bær ath lowæ i theræ messæ.

D. Hwat merker **pater noster** ii messen, oc huat tydes hun wth paa worth maal.

M. 'Pater noster' giordhæ *ihesus christus* selleff, oc hun ær saa ath syæ: Wor father, ther i hymæryghæ

ær, helliest ær tith naffn, thil kommæ tith righæ, tyn williæ skal wære saa paa jordhen som i hymmelen, Gyff oss i daw worth daulighæ brædh, Oc forlath oss woræ bræthæ, sosom wi forlathæ them ther woss om moth brydhæ, Oc ledh woss ey i frestelsæ, Men frels wos aff ^[Bl. 42 v.] alth onth, Amen. I thennæ bæn begyndes wor herres wellia, oc forthy syes hun effther tyendhæ messæ. Then offræ wi guth i handh, oc worthæ sosom hans williæ ær.

D. Hwi blandhes wanthn thil wyn i messen.

M. *Thet merker*, ath sosom wanneth blandhes *meth* wyn i kalken til messen, oc worther alt ens naturæ, oc soo worther oc guth oc menyskæ ywer ænæ *meth ihesus christus* bloth, ther offræs i messen.

D. Hwar maa wors herræ legomæ wære bothæ sentz i hymmærig hæ oc i jærdrighæ, oc ær ey the meræ æn eth legomæ.

M. Sosom gutdomen er æn, oc ær thoo allæ stædhæ, saa [mo] han oc clædhæ hans gutdom *meth* hans mandom allæ stæthæ, ther messæ syes, oc æræ ey thoo meræ en then sammæ mandom.

D. Hwv ^[Bl. 43.] lather guth syth legomæ ey thes owenbarlighæ i mantz legomæ i messen.

M. For manghæ saghæ, oc serdeles forthi ath meneskæ skal ey wederstygghes ath æthæ roth kieth i mantz lygynnæ.

D. Hwi skal hans legomæ heldher wære j trynth korss lyghennæ æn *anner* skapneth.

M. *thet* ath merkæ, at then herræ tees i *thet* brætz lyghen ther vthen ophoff ær oc vthen ændhæ ær, sosom *thet* ther trynth skafneth hauer.

D. Hwi brydhes gutz legomæ i trennæ stykkæ i messen.

M. *Thet merker* trennæ skypælsæ om *ihesus christus*

hans legomæ. Then ænæ loth merker hans legomæ, sosom han war sedh aff jomfruæ maria, oc teetes her meth mennysken i iørthrighæ. Then annen lott merker hans legomæ ^[Bl. 43 v.], sosom thet laa i graff. Then tredyæ loth merker hans legomæ, sosom thet ær i hymærighæ.

D. Hwath merkæ thee korss, ther præsten gør ywer wor herres legomæ i messen.

M. Thee III korss merkæ thee III dyghen, ther *ihesus christus* laa ii graff. Och ther han v korss gør, thet merker the v saar, ther *ihesus christus* toldhæ foræ woss.

D. Hwat merker thet ath 'agnus dei' syunges III synnæ.

M. Thet sammæ ath *sanctus* syunges III synnæ. 'Ite missa etc. hoc est: gratia dei missa est, Et si non dicat benedicamus domino, qui semper benedictus est in secula seculorum, Amen.

D. Hwat merkær kalken.

M. wors herræ graff.

D. Hwat merker desken.

M. Then mal- ^[Bl. 44.] -mersten ther laa paa wors herræ graff.

D. Hwat merker corporaeth.

M. Thet syndæl ther josep swept hæ *ihesus christus* vthi, ther han lathæ hanum i graff.

D. Hwath merker altæretb.

M. thet merker thet korss ther *ihesus christus* wor neyldher vppaa.

D. Hwi ær altæretb merr IIII byrneth, en thet ær reth trynth.

M. thet merker, ath wors herræ korss war giorth aff IIII hannæ three, sosom ær *Cypressus*, *Oliuæ* three, *Palma*, och *Cedrus*.

D. Hwi æræ altæræ baræ om dymel' dauæ.

M. *thet* ath merkæ ath *ihesus christus* hengdhæ nœghen paa korsseth for woræ skyldh.

D. Hwat merker *thet*, ath qwynnæ skulæ sthandhæ paa mantz wenster ^[Bl. 44 v.] handh i kirkæn.

M. *thet* ath merkæ ath Euæ war skappth aff adam hans wenster sydhæ.

D. Hwat merker *thet*, ath wy skulæ wendhæ woss *oster* i kirken.

M. *Thet* ath merkæ, ath adam brœth gutz buth i *paradyss*, *ther oster* ær. Och forthi wendhæ wi oss *oster*, ath wi skulæ tenkæ *thet* wee oc wandæ, *ther* wi hauæ *fanghet* for adams brœthæ, oc woctæ oss thytz heller, ath wi ey forbrydhæ woss ey i moth gutz buth.

D. Maa præsten ey en steth weth altæreth syæ al messen.

M. Præsten skal begynnæ messen synnen weth altæret. Och sydhen skall han myth wæræ for altæret, och sydhen bør messen igen ath vendes synner, *thet* ath merkæ, ath ^[Bl. 45.] wor troo byrdhs synnen, oc kom saa fraa jøther oc til woss, oc gen werdhens ændhæ thæ skulæ thee fanghæ then sammæ troo *ther* wi nw hauæ.

II.

Discipulus incipit: Syer mek, mestæræ, noghet aff father oc søn oc then helliandh.

Magister swaræthæ oc sadhæ: wy skulæ withæ, ath guth father oc søn oc then helliandh æræ III til personæ och en til guddom. han hauer veræth aff ophoff, oc skal veræ i forudhen endhæ, oc fuller alt thet ther skapt ær meth syn guddhom.

D. Kiæræ mestæræ, huar maa thet wæræ, ath III personæ maa wæræ en til gutdom, fforthy thet undher mek mөгhet, alh noghen maa wæræ bothæ en oc III.

M. Thet er ouer menyskæ vnderstandelsæ ath syæ, [vilhen) soo mөгhet som wy ^[Bl. 45 v.] kunnæ merkæ meth thee tyngh ther skapthæ ær, [sosom) Solen. forthi wy see wel, ath solen hauer al werdens lywsen oc gywer hedhæ aff sek, oc er ey. vthen en sool oc hauer togh trennæ krafthæ. Saa er oc guth en til williæ, oc æn til woldh oc til gerningh, oc til gutdom ær han en, oc ær thok skild ath i personæ.

D. Sier mek, mestæræ, methen gut father oc søn oc then helliandh goræ allæ en gerningh her i werdhen, thoghæ the allæ tree mandom aff jomfræ maria.

M. gutsen ihesus christus togh enæ mandom aff iomfræ maria, oc guth father oc søn oc then helliandh gorthæ togh then sammæ mandom. Soosom wi mwæ see, ath too kledhæ en man, oc han ferer sek seluer i kledernæ.

D. Hwat er guth, oc hwar skal ^[Bl. 46.] man vnderstandæ hanum, men wy moæ hanum ey see.

M. Gud ær thet gotæ, ther alt goth aff kommer, ther goth ær i al tyngh som skapt ær, fforthi han ær sellef

alsomheuestæ goth, *thet* saa. hœuælighæ got ær, ath al then tingh ther skapt ær i hymmærigæ oc i jœrdrigæ, *thet* hwer mæn the waræ teligh tusyndhæ, the fýnghæ aldrij ey fullæligæ vnderstandhet h oc fulltækketh hæs gooth heet. Tenk tha hwar goth *thet* ær meth hanum alh væræ, oc heltz them ther hæræ willæ leuæ, ath thee mwæ thess nermer worthæ hanum i hymmærigæ.

D. Methæn father oc sœn oc then helliand hauær wos allæ ligæ kær, tha vnder jek, hwi guthsœn enæ mandom skullæ tagæ, oc tolæ pynæ for mennisken. [Bl. 46 v.]

M. Methen. gudh mandom willæ taghæ, tha burdhæ *thet* well, ath then enæ personæ skullæ menneskæ sœn wordæ Aff mandom, ther guthz fadher sœn wor aff gudom, at man skullæ ey kallæ gudh *father*, helder then helliand, sœn ath væræ, oc ther aff matthæ stor willelsæ worthæ.

[**D.** Hwi willæ guds sœn tolæ pyne oc dœdh for oss, medhen han mottæ frælse oss manghe andher lwnde.

M. Gudz sœn toldhe eneste aff syn guddom, men hans mandhom wor som eth wyndwæ ther all werdhen lyvser. oc forthi toldhe han hwnger oc tørste oc annen wanske, ther hannum burdæ at tole, oss tyll kendom oc efftersywn. dœd toldhæ han forty at enghen wor soo craftligh at drawæ mans hwgh tijl gudz elskwg, so som gudz dœdh. forty ther med tedæ han hwor hœwelig wel han an oss. elske wy ey hannum thes heller tha giere wy hannum meget vreth.

D. Meden gud ære een, hvor mo haz santh wære ene alle stede boode i hemmerige oc i iorderige.

M. So som *thet* ord ieg taler ær sand i myne œrne oc i theris œrne *thet* herer,) Saa er then alsommektustæ guth allæ stedæ. Forthi woræ han ey meth allæ the tyngth ther skaphæ æræ, Tha woræ *thet* vmwælicth at nogher

tynggh matthæ til væræ. forthi sosom enghen tingh voræ til, vthen han bafidhæ thet skapt, so maa oc enghen tynggh til væræ, vthen han fester thet oc gomer met syn benedithæ oc nerweryndhæ guddom, at thet skal ey wordhæ til alz- [Bl. 42.]-ikkæ.

D. Methen gudh ær allæ stæthæ meth syn nathæ, Hwi deer thaa soo manghæ i dødælik syndh, oc fanghæ aldri nathæ.

M. Gud ær meth allæ men, bothæ ondhæ och gothæ, Vthen thogh meth ondhæ men anderlundh, forthi han ær meth ondhæ men; sosom solens liusen ær meth then som blyndher ær; forthi thet ær ey solens skild, thet thee kunnæ ey see. forthi lathæ sek opp synæ øwen, thaa maa han see j then sammæ stundh. Saa oc allæ thee i dødælig synder æræ, j then sammæ stundh, the them til gudh wendhæ, tha ær them guthz nathæ til rædhæ.

D. Thet ær øuer megheet vnderstandelsæ ath spæriæ meræ aff gudhdom, gawæ thet gudh at iek kunnæ mynnæ thet j hauæ mek lert.

M. Thet ær ey alt enæ for tyn [Bl. 47 v.] vnderstandelsæ at spæriæ forthi, Forthi woræ thet soo, ath huerth santhkorn ther aa haffs botn ær, Och huer drobæ ther i hafuæth ær varæ then visestæ oc clogæstæ mestere ther i paris ær, the kunnæ aldry ey full loueth; och ey full sporth, oc ey full swareth af then almektustæ oc werdikstæ guddhom, Forthi thet woræ hœith ouer allæ theres vnderstandelsæ. Forthi anglæ i hymmærighæ, fran then tymæ the worthæ først skaptæ oc saa forvthen endhæ, thaa gledæ thec them ydæligæ och hwer stundh i guddoms asyn, at vnderstandhæ hwiiken han er, Och the kunnæ tok aldri fullæ- [Bl. 48.]-ligæ vnderstandæ huar megheet stor han er, och huar kraftegh

hans guddoms dyther æræ ath testæ. thok fonghæ the hwer thymæ E foruthen ændhæ oc meræ glæthæ aff hans asyn och E nyy glæthæ. [For thes mere) thee oc hwert meniskæ, ther tydh kommer, tæstæ och vnderstandhæ aff hans guddoms kraffth oc wold, Thes meræ tees hans wold oc mact at wæræ. Thes meræ the stundæ ath see hwar wen han ær, Thes venæræ theess han ath wæræ. Thes meræ the testæ, huar søeth och dygdælick han ær, thes meræ thees han søeth oc dygdælick at [være), saa ath aldri fangæ thee full testet hanum oc vnderstandet, huar mekel han ær, oc hwar søeth oc hwar dygdælick oc hwar lystælic hans guddoms asyn thet ær neer [Bl. 48 v.] ath wæræ, och tæstæ hans dygh. forthi wi skulæ thet withæ, ath alt thet ther listælicth ær och wenth ær ath høræ, och thet ther fauert ær ath see, oc alt thet ther listælicth oc goth ær i testæ oc i smag, thet ær alt aff then almektustæ gudh hans meglæ dydh, ther sæe megel ær ath thet ær vmwælict, ath skal ey thee thet i allæ tingh, ther han hauer skapt. forthi skulæ withæ, ath enghen tingh ther skapt ær, ath hun ær tyrstælos skapt. Men al tingh æræ skaptæ gafnlyghæ, sosom guth hauer teth syn dygh i sommæ meræ oc i sommæ mynnæ, sosom hans williæ ær for mennyskæ gafn skill. Forthi waræ hans dygh oc hans fauerheth oc hans kraft ey serlestes i thee tyngth [Bl. 49.] ther skaptæ æræ, Woræ enghen tingh godh oc enghen tingh gaffnlygh, enghen tingh fauer oc wen, aff nogher tingh ther skapt ær. Forthi skulæ wi see tiith som thu hører thet thv gledes aff oc lystælicth ær at høræ, æntigh i nogher godh rest æller i annen tingh ther wos [glæder). soo tiith som wi thet see ther listælickt ær och wenth ær, oc wi glædhes aff ath see bothæ i hemmels teghen, soosom ær solen oc manyndh oc andræ plannether, æller i nogher

grødhæ som woxer hæræ paa iordhen, som ær manghæ vtagigæ yrther, Eller i mennyskæ feyrindhæ och wenheth, oc i andhræ creatur theræ fauerheth, Ther wi hauæ thet listælikt ær och wel tæfer bothæ i math och i dryk oc alt thet ther wel tæwer, Ther wi donæ thet ther goth ær [Bl. 49 v.], och wi halnæ thet ther quemt ær och reeth, ther wi vether tryfuit visdom æller gothæ sether, Ænthen i wos selwæ eller i annen ther thet hauer: Louæ wi then almektustæ guth, ther segh telict theer i thee tingh ther han hawer skappt. Forthi huat ær menniskæ Annet æn muld oc askæ, blandet meth wandh, sosom meniskæ legomæ ær, Huat ær thet annet vthen en vren tingh, sosom ær thet ther aff all krank och ondh materæ ær giorth, vthen then gothæ gudh tedhæ segh ther i for menisken skild, Ath meniskæ skulæ vnderstændæ hans woldh och hans fægreh oc hans dydh, i allæ thee tingh ther skaptæ æræ, Ath wi skulæ actæ huar mögel æræ, oc huar mögel fauerheth, oc hwar [Bl. 50.] mögel dydh mwinnæ wæræ i hans guddom i hymærigæ, men teligh dydh flydher aff hanum, oc i then tingh, ther ær ænctæ annet æn askæ oc mull, ther all ween oc listæligh tingh skal til wordhæ, Sydhen then sethæ gud han wil syn dydh oc feyrindh ey lengher ther i thee. Thænctæ wi thette, thæ skulæ wi wæræ thet wessæ, at wi ey aff (lodæ) at louæ then almektustæ gudh, oc takkæ hanum i allæ thee lystæligh tingh, ther wi see meth woræ eghen, oc wi hæræ meth woræ ørn, oc tæffæ meth wor mundh, Thil tess ath wi mathæ soo tyænæ hanum meth woræ fem syn hæræ i werdhen, ath wi mathæ werdighæ wordhæ ath see oc hæræ hanum, oc tæffæ hanum hwar seth, oc hwar dydæligh, oc hwar lystæligh han ær ath wæræ meth i hymmærighæ, Methen han teer sek i [Bl. 50 v.] teligh i thet ther askæ ær oc iord, ther

thu trodher vndher tynæ fother heræ i werdhen. Forthi
 herdæ thu spordh aff then meniska, ther visist woræ oc
 venest oc mektust oc listeligh woræ oc aff stoor slecth, oc
 koninghæ righæ hadhæ, Thu stundhætæ meghet ath see
 hanum oc væræ meth hanum. Huar megbet heldher skulæ
 wi stundhæ ath væræ meth hanum ther i ther (all) hymæ-
 righæ oc al iordrighæ fulleth er meth hans dygh oc æræ.
 Thet gyuæ oss then (herræ) ther iek mynæ talæ meth
 burdæ, Oc iek ath thennæ synnæ myn talæ ændhæ wel,
ihesus christus, Amen.

III. [Bl. 72.]

D. Methæn i hauæ mek sant aff thæn alzwoldu gudh,
 ther skapær ær, syær mek, mæstere, **aff the tingh
 ther skapæt æræ.**

M. gudh skop all verdæn j syæx dauæ, oc thæn
 sywendæ dagh tha huiltæs han, saa at han engæn kyns skop.

D. huat skop gudh thæn færstæ dagh.

M. thæn dagh skop han firæ handæ tingh. thet
 skriuæs at han tha skop hemæl oc iordh. thæn hemæl
 vnderstandæs thæn hemæl meth, ther ær ouær stierne
 hemellæn, ther *ihesus christus* ær i meth syn mandom.
 thæn skop han ful meth lucifer oc andræ ænglæ i thæn
 sammæ stund. Mæt jordæn vnderstandæs thæn æffnæ,
 ther the firæ elementa skuldæ aff vordæ, so som ær iordh
 oc [Bl. 72 v.] vatn, vædær, oc eeld. thissæ firæ voræ allæ
 samæn blandet. hæræ ouær færtæs guz velæ, so som

en guldsmeth hauær eth stykkæ guld foræ segh, oc tænkær huor væn tingh han vil thær aff gøræ, forti syæs thæt at han skop først hemæl ok iordh, oc then sammæ dagh skop han oc eth fauerth lywsn øster, so som ær daw griyn, at thæt motæ tess thær tha vor skapæt. thæn sammæ dagh skop han oc timæn, thær allæ tingh thær han vildæ skapæ skullæ meth standæ oc forgongæ, so som hans veliæ ær.

D. huat skop gut then annen daw.

M. thæn hemel thær stiernær æræ i fæstæ, oc thæt ær then ouærstæ hemæl [nest then hemæl] thær ihesus christus ær sælff aa meth sin mandom. forti the æræ allæ samæn tolf hemlæ, oc thæn hemæl, manæn ær a fæst, han ær næderst, oc syden [Bl. 73.] ær i mælæm huer hemæl om lanct so som ær fra iordæn oc til maanæn.

D. huat skop gud thæn tredye dagh.

M. thæn daw skildæ han at vatn oc iordæn oc allæ firæ elementa, so at iordæn tactæs ouænbaræ meth vænæ yrtær oc grødæ, oc vatnnæt skypædæs i sit lau, so at thæt gongær om al iordæn, oc om kringh vatnnæt gongær vætæræth, om kringh vædæræt gongær eeldæn allæ vegnæ, oc naar op til manæns hemel.

D. huat skop gud thæn fiærdæ daw.

M. tha skop han sol oc monæ oc allæ stiernær oc allæ planetær.

D. huat skop gud thæn fæmtæ dagh.

M. tha skop han fulæ i vædæræt at væræ oc fyskæ i vatnnæt.

D. huat skop gud tæn siætæ dagh.

M. tha skop han allæ dyr oc [Bl. 73 v.] andræ creaturæ thær aa iordæn skal væræ. oc syden alt vor skapæt, tha skop han adam vdæn parædiis, oc ferdæ hanum saa in i parædiis, oc loth ledæ foræ hanum allæ handæ fuglæ

oc dyr thær til varæ, oc han gaff tem allæ samæn naffn a hebreske mal, so som the skulhæ hedæ euinnæligh.

D. huat vor til ferræ æn verdæn vor skapæt.

M. æntæ kyns vor til annæt æn gudh alzwoldu fyltæ *mæth* hans guddom.

D. huilkæ lund skop gud verdæn. hadæ han nogher medæ, so som mænnæskæ hauæ foræ syn gærningæ,

M. han hadæ engæn medæ, forti at so som vi læsæ aff, at han sadæ eth ordh, oc alt vor til, thær han vildæ hauæ giort.

D. foræ huat (sach) skop han verdæn.

M. forti at han vildæ the hans godæ vold oc hans snillæ ok dygbyt i the tingh thær han vildæ ^[Bl. 74.] skapæ.

D. huor længæ vor lucifer i hemærigh.

M. æn halff timæ aff en daw, oc daven ær skyfft i tolf timæ, rægnæ thaa sælff huor længæ thæt vor.

D. hwi siældh han tædæn oc til heluedes.

M. forti at gud hadæ skapæt hanum so væn, oc sa clogh for andræ ænglæ, at han togh at heumodæs thær aff, oc sadæ at han vildæ væræ lik veth gud sælff, oc i thæn sammæ stund siæld han nedær til heluedes, oc allæ the, thær *mæth* hanum hulæ, oc victæ theræ low fra gudh.

D. huar manæ ænglæ syulæ *mæth* hanum.

M. thy æræ ti ænglæ kor, oc tæen tindæ deel siæld neder aff allæ ænglæ koor.

D. skop gud tem, mædæn han vestæ at the skullæ fallæ.

M. ath the vtvoidæ ænglæ skullæ fæstæs theræ *mæth*. forti tæen timæ the sowæ, hæer iæmmærlegh ^[Bl. 74.] han foor, forti han sadæ segh mot gud, tha bundæ the tem saa stadælegæ til gudh, at the mwæ aldræ aff hans ælsku vighæ.

D. hwy mwæ ey diæfflæ frælsæs aff theræs pinæ.

M. forti at so som ænghæn var i sagh, *thæt* the tith komæ, vdæn the sæluæ, saa mo oc engæn voldæ, *thæt* the tædæn kommæ, vdæn the bædræ tøm sæluæ, oc *thæt* goræ the aldæ, for thyræ (ho)mood skild, forti kommæ the aldæ tædæn tith kommær.

D. huilkæ tith skop gud heluedæ.

M. i thæn sammæ stund diæfflæn fiæll nedær aff hæmerigæ.

[**D.** Huar er helvide.

M. Helvide ær vnder iorden oc thet ær thet nederste helwijde oc ther er engen løyen).

D. æræ fleræ heluedæ til en eeth.

M. tre æræ thy stædæ thær mænnæskæ nw skal plauæs i. forti eet ær *thæt* iek athæns aff sadæ. Annæth ær *thæt*, thær vkresten bærn til kommær, oc thær er engæn løyen, vdæn thær ær ^[Bl. 73.] engæn pinæ andæn æn the mwæ ey see gutz asyn. Threthiæ ær skæræs eeld oc thæræ er løyen.

D. huaræ ær skæræs celd.

M. A byærgh, oc i haff, oc i vädær, oc i mania andræ stædæ hæræ i ierdærigæ.

D. ær *thæt* nædærstæ heluedæ dyghært stort.

M. *thæt* scriuæs, at *thæt* ær saa vit oc saa diypt, at thæs vidæ veth engæn vdæn guth enæ, oc the sæluæ siælæ, tith kommæ, the fongæ aldæ fundæt botnæn, oc forti ær *thæt* vfyllælegh.

D. huaræ vor euæ skapæt.

M. then timæ adam soff i paradiis, tha togh vor herræ eth reffben aff adams venstræ sydæ, oc skop thær aff thæn vænæstæ quinnæ, thær adam vildæ see.

D. hadæ the clæder at skyulæs *mæth*, ællær the gingæ nægnæ i paradiis, adam oc euæ.

M. the voræ a delæes [Bl. 75 v.] nēghnæ, bodæ adam oc eua; forti tēm skamædæs ey meræ at see huer annæn heme-digh, æn vi skamæs nw vedher at see huer andæns bendær, til thæs at the brudæ gutz buth, tha skamædes tēm saa veth annæn, at the tordæ æy tees, færræ æn the brudæ kostæ oc skyuldæ tēm *mæth*.

D. huar kom *thæt* til at the brudæ gutz buth.

M. diæfflæn kom seg i een hughorm, ok talædæ til eua, ok spordæ, hwi gud forbøth tēm, at the motæ ey ædæ aff *thæt* enæ træ. tha sadæ eua: *thæt* ær nadælich, forti at vi æy *dæe*. tha swarædæ hughormæn: ikkæ ær *thæt* saa, forti fæstæ i ædæ thær aff, tha vordæ i so som gud ær, at i vidæ bodæ ont oc goth. oc sydæn fik hun saa dygær astundh, at ædæ thæn fruct, at hun gath *thæt* ey ladæt, at hun skullæ thær aff æy ædæ, som hennæ totæ, forti hun vildæ [Bl. 76.] *gernæ* dyghært (oc *møghet*) vidæ. oc thær aff kom *thæt* at *quinnæ* [ære] dyghært frittæ sommæ om the saghæ, the *naghet* aff frægnæ.

D. huar fich hun aff fructlæn.

M. hughormæn foor op at trææt, oc fik hennæt aff, ok hun beth aff, oc gaff sydæn mannæn at ædæ *mæth* segh.

D. hwi swegh diæfflæn tēm.

M. for auænd skild, at han vildæ hindræ tēm, saa tha at the oc ey theræ affkommæ skuldæ kommæ til thæn glædæ, thær han hadæ færræ sælff, forti han hugdæ at gud skullæ aldæ forladæ tēm syndæn, oc skullæ saa for vdæn ændæ være i thæn sammæ pinæ, han vor sælff.

D. hwi frestedæ han bældær oc talædæ færræ til eua, æn til adam.

M. forti at han vestæ væll, at hun vor skyudæræ til at swygæ æn mannæn.

D. [Bl. 76 v.] mæn diæfflæn vestæ thæt om hennæ, veth han oc dyghært om mænæskæ skypælsæ.

M. aff ænglæ naturæ, thær the hauæ, tha hauæ diæfflæ dyghært vith, æn tha vidæ the ey manz hw meræ æn the see mænæskæ væræ skypæt til syndær A hans lædæ oc aff hans sedæ, oc thær æfter frestær han mænæskæ, so som han giordæ veth euæ.

D. vidæ diæfflæ nogæt aff the tingh, vordæ skal.

M. ikkæ meræ æn gud ladær tøm særlegh vidæ.

D. hwi togh gud æy fra diæfflæn, thær han fiell, hans vith oc hans raskhedh oc hans mack, mædæn han vildæ ikkæ annæt æn ont.

M. thæt han kan oc mo, thæt ær foræ godæ mæn thæræ prouæs at theræ lön skal eghæs thær mæth oc thæt ær hanum sælff til fordømælsæ, forti tess meræ han kan [Bl. 77.] oc veth, oc thes minnæ han hauær gaffn thær aff, thes meræ ær hans skam foræ gud, ok hans eghæn dræuælsæ huer daw.

D. vidæ godæ ænglæ thæt the velæ vidæ.

M. the hauæ soo dyghært aff gutz asyn, thær the hans ænledæ see, tha see the alt thæt thær skapæt ær, thæt the velæ see, so som vi see noget tingh i en speyæl.

D. huilkæ lundæ æræ gutz ænglæ skaptæ.

M. i lyghen æfter gudh, so som eth vox krystæs i eth inciglæ, forti at the æræ eth leuændæ oc andælecth lyusæn.

D. vidæ ænglæ allæ ligæ meghæt.

M. æy, forti at sommæ æræ nærræ gutz asyn, oc sommæ siærræ. e thes nærræ the æræ hanum, tess meræ vidæ the. soo at huert mænæskæ til hemærigz kommæ soo oc diæfflæ. foræ thes nærræ the voræ gutz asyn i hemerigæ [Bl. 77 v.] thær fyullæ (nyter), this klogæræ æræ

the nw, oc thiss meræ pinæ hauæ the, at the vildæ æy thæn nadæ netæ. forti æræ the fræmerstæ diæfflæ i thæt næderstæ heluedæ, oc the andræ i thæt mærkæ væðær, ouæn voss ær, oc hauæ theræ pinæ thæræ.

D. æræ nogræ diæfflæ hæræ a iordæn, mæðæn the fræstæ mænæskæ so tith.

M. huerth mænæskæ hauær en ondh † anghæl, thær hanum stirkær til godæ.

D. huar aff kommæ pugæ, thær mangæ stædæ æræ.

M. thæt ær ikkæ annæt æn the diæfflæ i thæt mærkæ væðær æræ, the tagæ legæmæth aff vrent væðær, forti the kunnæ æy dyghær kloch skaff.

D. huar aff ær mænæskæ legæmæ giort.

M. aff firæ elementæ, forti at kethæt ær aff iordæn, blodæt ær aff vatnæt, [Bl. 78.] andæn ær aff væthæræt, oc hedæn aff eeldæn.

D. huar aff ær mænæskæ siæl giort.

M. aff æntæ, forti i thæn sammæ stundh, thær legæmæt ær til, tha skabær gud siælæn aff æntæ oc stænder i legæmæt.

D. veth mænæskæ siæl nogæt, thær hun kommær først i mænæskæt.

M. aff sin naturæ veth siælæn oc ær cloch i eeth ny fæd barn, so som i en fæd man. æn forti legæmæt ær krant, tha kan siællæn æy nyttæ sin konst, so som ængæn ær so godh gærningz man, at han kan nyttæ sin konst vðæn anbutth.

D. huarleth ær mænæskæ siæl skæpæt.

M. hun ær skæpæt [i] lign æfter gudh sælff, forti ath so som fædær oc sæn ok thæn hæliandh ær een gud, so ær oc mænæskæ aminnælsæ, veliæ oc vnderstandelsæ [Bl. 78 v.].

D. hvar fer manzæns syæl i hanum.

M. siælsæns sædæ ær i manzans hiertæ bloth, so at hun fyllær alt hans legæmæ.

D. ær siælæn so stor som legæmæt ær, mædæn hun ær allæ stædæ i mænæskæ legæmæ.

M. siælæn ær allæ stædæ i manz legæmæ *mæth* sin makt oc dygt. Æn forstæ hun *kommær* tædæn, tha ær hun ren oc soo cleyn aff naturæ, at hun fyllær ænctæ rum, æy ær *thæt* soo lidæn stæt, ferræ hun *kommær* til hennæ legæmæ igen.

D. mwæ mæn see siælæn.

M. ængæn legæmælegh tingh ma hennæ halnæ ællær see, vdæn gud vil nogær mænæskæ *thæt* the særlegh, foræ hennæ renæ naturæ.

D. mædæn mænæskæ siæl ær saa ren aff sin naturæ, iek vndær, at gud skop manz legæmæ aff soo krant matiriæ, som iorden ær.

M. *thæt* giordæ gudh diæfflæn ^[Bl. 79.] til skam, at mænæskæ legæmæ, *thær* so krant matiriæ ær, skal *kommæ* til høgleg hæ æræ, *thær* han motæ hauæ, oc kan nw aldæ fongæ, foræ hans eyæn skil.

D. huor foræ looth gud mannæn for vindæs aff diæfflæn i parædiis.

M. *thæt* giordæ gud for thæn mekælæ miscund oc nadæ, han vildæ sydæn the foræ mænæskæ.

D. hwi ladær gud diæflæ frestæ mænæskæ dawlegæ mædæn han veth, at manigæ for vinnæs aff diæflæ, oc *dæe* i syndær oc fongæ aldæ nodæ.

M. *thæt* gær gud foræ godæ mæn z skild, forti at ængæn fongær syghær, vdæn han stridæs, so kan oc engæn fongæ krunæ i hemerigæ, for *thæt* han wæl gær, vdæn han

stridær a moth ont. forti ma een mæn ikkæ illæ geræ, tiss mynnæ ær hans gærningh verth, vdæn han hauær fræls veliæ oc mo illæ geræ oc stirkæs til [Bl. 79 v.] illæ at geræ, so som mænæskæ stirkæs aff diæfflæn, aff hans legæmæ oc verdæn, oc stor a moth, oc ger hældær [wel], tha æræ hans godgærninghær tess meræ oc meræ lœn værth foræ gudh.

D. huar foræ skop gudh the dyr, thær mænæskæ hauær ængæn gaffn aff, mædæn alt ær tho skapæt foræ mænæskæ skild, so som scriuæt ær.

M. alt thæt thær skapæt ær, bodæ dyr oc andræ creatur, voræ mænæskæ til hersommæ oc til veliæ, som nw æræ tammæ dyr. vdæn i thæn sammæ stundh hæ syndær giordæ, tha vordæ the minztæ creaturæ oc the mæstæ vhorsemælegh. the minztæ creaturæ som ær fluær oc edærkoppæ oc miræ oc teligh smo tingh, thær mænæskæ geræ vro, at han skal ydmywgæ seg sælff thær aff, oc tænkæ huar lith han maa segh self, mædæn the mwæ hanum teligh vro geræ, oc saa [Bl. 80.] twingæ, at han seg ey foræ tœm væriæ maa. The mæstæ dyr, so som ær lœwær oc fiilæ oc biernæ oc andræ creaturæ, thær grummæ æræ aff naturæ, the æræ hanum aa mot til ræstlæ, at han skal thæn awæ hauæ, til plech foræ sinæ syndær.

D. skop gud allæ handæ dyr oc ormæ, thær til æræ.

M. allæ handæ tingh, thær naturlegh fødæs aff annæt, thæt skaptæ han. vdæn tingh, thær allæs aff rethæ oc annæn vrenztlæ, so som ær manigæ handæ ormæ, tœm skop hæ æy, oc ængæn tingh, thær aff iordæn voxær, skop gud i parædiis, thær mænæskæ ær til hindær oc ængæn nytte, forti at the voxæ sidæn, mannæn til mœdæ foræ syndær.

D. hwi lyddæ adam euæ soo dyghært a moth gud.

M. forti huz vor skapæt aff hans legæmæ, forti ælstæ han hennæ so som sit eyæt legæmæ. forti vor thæt æy [Bl. 80 v.] vndær at han lyddæ hennæ dyghært ath.

D. huar længæ voræ the i parædiis.

M. syw timæ aff een daw, thæt ær .a the modæ so som ær fra mith foræ noon [timæ dags oc til mit effter noon).

D. hwi æy længær.

M. forti at i tæn sammæ stund quinnæ vor skapæt, oc diæffælæn hadæ seth, hennæ, sydæn tha frestædæ hæz hennæ mæth syndær.

D. vor thæt stoor synd at ædæ aff eeth æplæ, at mannæn vor forti kast aff parædiis.

M. thæt vor stor synd at geræ mot gutz budh, forti lath som thu stodæ foræ gud, oc noghær man badæ tegh, at thu skullæ see til bagæ, ællær all værdæn skullæ forfaræs, oc gud for budæ tek thæt, at thu skullæ æy see tek til bagæ, skullæ thu tha manzæns veliæ geræ, oc gutz buth for smo. thæt burdæ æy til.

D. vor adam oc euæ skapæt i stor voxt.

M. the voræ skapæt [til] vox oc vith oc a tryf- [Bl. 81.] -næt, som the hadæ væræt træthyuæ vinthær gamlæ.

D. huaræ skullæ theræ leffnæt hauæ væræt i parædiis, om the hadæ længær theræ væræt.

M. the skullæ hauæ leuæt theræ vdæn all sorigh, oc varæt iordærigs herræ, oc fonghæt bœrn huert æfter annæt, thær hemerigæ skullæ hauæ fyllæt, oc sydæn vdæn dødæn huær i sin stæd høg hæs op til hemærigæ, færstæ gud vildæ at the skullæ ey længær leuæt.

D. huat hadæs the sydæn at, thær the hadæ for brudæt tøm om mot gudz buth.

M. thæn sammæ stund, thær the hadæ syndær giorth, tha kendæs the vedær huat the giort, oc skamædæs so saræ, at the skyuldæ tøm i eet træ, thær fult vor *mæth* løeff, oc tordæ æy tees foræ vor herræ, thær han talædæ at tøm.

D. huat sadæ vor herræ tha til tøm.

M. vi læsæ [Bl. 81 v.] aff, at vors herræ rest kom *mæth* eeth fauært vædær æfter medauæn, oc sadæ so: adam huaræ estu. so som han vildæ syæ: see nw, huilkæn thu nw æst. tha swarædæ adam: herræ, iek herdæ tin rest, oc iek rædæs, foræ thi iek vor naghæn. Tha sadæ vor herræ: huat ouænberædæ, thæt thu vost naghæn, vdæn tin eien daræskap, at thu ost aff thæt træ, thær iek for bødth tegh at ædæ aff. Tha sworædæ adam: thæn quinnæ, thu gafft mek til compæn, huz gaff mek at ædæ, oc iek eat thær aff.

D. huat sadæ vor herræ tha til euæ.

M. han spordæ, hwi hun so giordæ. tha sadæ huz at hughormæn swegh hænnæ.

D. huat sadæ han tha til hugormæn.

M. han forbanædæ hugormæn i thæn sammæ stund, oc sadæ: forti at thu thæt giordæ, tha skal thu [Bl. 82.] væræ forbannæt i bland allæ the *creaturæ*, thær i ierdæ-righæ æræ. hæræ æfter skal thu krypæ a tith bryst, forti at so som vi læsæ at hugormæn gingæ ferræ rætæ, so som mænæskæ. oc sidæn sadæ vor herræ: iek gier vuenscap i mællæn tegh oc hennæ, oc alt thæt aff edær fedæs.

D. huat vuenscap ær meræ i mællæm hugormæn oc mænæskæ, æn i mællæm hugormæ oc andræ *creaturæ*, forti at han slar oc stingær fæe oc annæt thæt han ouær mas.

M. thu skalt thæt vidæ at so som naturlegh auænd ær i mællæm hundæ oc vlfwæ, so ær oc mællæm mænæskæ oc hugormæn naturlegh auænd. oc ær mænæskæ naghæt

so som adam vor i parædiis foræ syndær, tha flyr haz for mænæske, om haz kan veth kommæ. vden ær haz klæd, tha raghær haz a mannæn, om ^[Bl. 82 v.] haz seech noghær æffnæ hauæ.

D. huat sadæ vor herræ syden til tem.

M. siden talædæ haz til euæ oc sadæ: forti at thu tæte giordæ, tha skal ick teg skypa manighfold krankhed a tith legæmæ, oc thu skalt fødæ børn *mæth* meghæt ve.

D. talædæ vor herræ meræ til adam.

M. thær haz hadæ talæt til euæ, tha sadæ haz til adam: forti thu lydæ tin hustruæ ordh oc hennæ rest, tha skal iordæn, være forbannæt for thin gærningh. hun skal giuæ aff segh tornæ oc tiztlæ, oc skalt tu hauæ tit broeth *mæth* meghæl medæ oc meghæl swet, allæ tinæ dauæ.

D. huat giordæ vor herræ syden vet tem.

M. syden haz hadæ so saut til adam, tha giordæ haz tem hær sin skyn kiortæl aff det fææ theræ skyn, oc lot tem saa kastæ vth aff parædiis til then sazumæ stæd thær adam ^[Bl. 83.] vor først skapæt.

D. huat hadæs tem syden at, thær the aff parædiis voræ komnæ.

M. the leffidæ syden *mæth* sorgh oc dreuælsæ, sa at vi læsæ æy aff the børn, the sammæn fingæ, ferræ æn the voræ fæmtæn vintær gamlæ. fra thæt the kommæ aff parædis, tha vor kayn fød oc hans sester calmana, oc syden fingæ the æy børn, thæt vi ouænbarlegæ aff læsæ, ferræ æn andre fæmtæn vintær voræ for gangæn. tha fødæs abel oc hans sester delbora.

D. huat idræt tok kayn oc abel tem først til adhfæluæ.

M. vi læsæ aff, at kayn tok ath æriæ oc so, som then thær vildæ omgangæ segh *mæth* aghær oc vor aghær

karll. oc abel tog segh til at gomæ fæ oc om gik segh
thær *mæth* oc thær aff rees dyer skyælnæt i mællæn tøm,
at kayn drap abel ^[Bl. 83 v.].

D. huar aff kom *thæt*, oc huar aff burdæs there
vsæthælsæ.

M. vi læsæ aff, at the skullæ offræ there offær, tha
offrædæ kayn aff *thæt* ondæstæ korn, thær han hadæ, oc
abæl offrædæ aff *thæt* bæstæ fææ oc *thæt* sedæstæ, thær gud
gaff hanum. oc forti han offrædæ aff *thæt*, thær goth vor,
tha soo vor herræ *thæt*, oc loth eeld kommæ nedær aff
hemerigæ, oc brændæ *thæt*, til at tegnæ at *thæt* vor hanum
takelich, *thæt* han offrædæ. ok forti gik hanum gaffnich,
alt *thæt* han hadæ. vden forti at cayn offrædæ *thæt* thær
ont vor, tha actædæ gud *thæt* ænctæ, oc thæræ aff fik cayn
soo stor auænd til brodærin, at een daw, som the voræ
gongænæ a mark bodæ, tha drap han hanum.

D. hæffndæ vor herræ *thæt* saræ.

M. ia, soo saræ at han ^[Bl. 84.] tha forbannædæ ha-
num, oc iordæn tha annæn sinnæ, oc gaff hanum houæth
skæluælsæ, til *thæt* at man skuldæ hanum kænne foræ
annæt falk.

D. huat hadæs adam tha at oc euæ.

M. for *thæt* skedæ tha syrgædæ the soo, oc grædæ
so i hundrædæ vintær, at the aldæ samæn vildæ kommæ,
ferræ æn vors herræ ængæl bet tøm *thæt*, oc tha fingæ
the en søn, hedær sæt, oc aff hans slæt fødæs *ihesus*
christus, forti at han vildæ æy fødæs aff mandrapærs slæt,
oc forti forforæs the allæ samæn *mæth* noes slech.

D. huat slæt vort sidæn aff sæt.

M. sæt fik sydæn en søn, heth enos. aff hanum
fødæs sydæn cainan. aff hanum fødæs sydæn malaleel.
aff malaleel fødæs sydæn iaræt. aff iaræt fødæs enoc, oc

han vor tæen færstæ [Bl. 84 v.] man, thær boghstauæ til fan, oc begær skreff, oc leffidæ so wæl for gudh, at en daw, so som han stot a æen mark, tha togh vor herræ hanum, oc ferdæ hanum op til parædiis, oc skal thær væræ *mæth* hælæs prophætæ, til antæ krystæn vordær til.

D. fæddæs æy falk aff tæen enoc.

M. ferræ æen han bort vor tagæn, tha fædæs matusale, oc vor thæn ælztæ man, thær i værdæn hauær væræt, forti han leffidæ ni hundrædæ vintær oc thræthyæ oc ni vintær. thænæ matusale hadæ een sөн heth lamæt, oc aff hanum fædæs noe, thær arkæn giordæ, oc han vor tiunæ mannæ fra adam.

D. huar lengæ leffidæ adam.

M. han leffidæ ni hundrædæ vintær oc thu aar oc thræthyæ, alt til enoc vor tagæn op til parædiis, oc tha dædæ han, oc vor ioræt i tæen sammæ stæd i ebron, thær han vor skapæt.

D. fædæs æy falk aff abel, fæer han vor dræpæt.

M. aff [Bl. 85.] hanum fædæs ængæn, forti at han vor dræpæn thær han vor thræthyæ vintær gamæl.

D. siugæ cayn ok hans hustrææ nogær bærn, ferræ æen the dædæ, oc huat læs man aff tæem, sydæn the flythæ.

M. aff hanum fædæs en sөн, heeth enoc, oc forti at falkæt vordæ dyærth til, tha rædæs han for brodæræns deth, oc looth byggæ æen megæl stad, forti at han vor tæen færstæ, thær kепstædh *mæth* muræ, han vor oc tæen færstæ, thær markæ skæl giordæ mællæm falkæt, oc for færst *mæth* thæt surskap, at noghær tingh skuldæ væyæs, so som ær *mæth* pund oc modæ, som *mæth* skæppæ gers. oc for *mæth* roff oc andræ ondgerningær, thæt mæstæ han motæ, til thæs at lamæt, thær siætæ mannæ vor i burdh veth hanum, skyoth hanum i hiæl, forti at han vor tæen færstæ buæman,

thær vi aff læse. [Bl. 85 v.] tænn sammæ lamæt vor ond for gudh *mæth* sin leffnæt, forti han vor tænn førstæ, thær mot gutz budh hadæ to hustruær sænz i hoor, oc forti fik han til syndæ gæld *thæt* at han vor blind, oc vor tænn førstæ thær blind vor, oc sydæn so som skryuæs aff at hans hustruær bordæ hanum til dedæ.

D. fingæ the hustruær nogræ born veth hanum, ferræ æn han dedæ.

M. æn hans hustruæ heth ada, oc annæn sellæ. tha fedæ ada en søn, heeth iabel, ok han vor tænn førstæ, thær skyl forðæ *mæth* segh a markæn, so som ær harthyseldh. oc han motæ lonth faræ *mæth* sith sææ, oc skyluæs foræ rængh oc for sne. oc hans broðær heeth tubal, han vor tænn førstæ thær sangh, oc vææn legh i fedelæ oc i oruær, oc vænæ visær hauær funnæt. Sellæ fik æn søn, heth tubalcayn, oc han vor tænn førstæ smeth, thær smedæ vaupn oc annæn tingh, thær man [Bl. 86.] kunne smeddæ, bodæ aff iern oc stol oc annæn malm. hans sestær hedh noema, oc hua vor thænn førstæ thær konst fan til at væuæ.

D. syær mek, mæstæræ, hwi vor herræ loth al værdæn forfæræs *mæth* flodæn.

M. thæn timæ thær noe vor fæmhundrædæ vintær gamæl, tha fedæ hans hustruæ tre sønær. en heth sem, annæn cam, oc tredyæ iafæth. oc forti at falkæt vor dyghært til, tha vort syndæn megæl. forti at so som vi læsæ aff at *thæt* falk at sæth vor comæt, *thæt* com i hionæt *mæth* the quinnæ, thær aff cains slæch voræ, oc forti thær vor een ond græn i, tha fedæs thær so ondh falk aff, so som iedær voræ, oc annat falk, thær ikkæ actædæ om gud, oc leffidæ so værdælegh, bodæ *mæth* kethzæns syndær oc andræ gær-

niaghær, thær vquæmt ær ouænbarlegh aff at syæ, at [Bl. 86 v.] vor herræ sadæ til noe: mek træær at iek hauær giort mænnskæ i iordærigh at væræ. ok sydæn bet vor herræ noe at skullæ göræ een ark, thær skullæ væræ meræ æn tryhundræt fiæt langh, ok meræ æn haitredis siunæ tyuæ fiæt breth, oc tratyuæ fiæt hœw. thær arkæn vor giort, tha lot vor herræ kommæ til arkæn *mæth* ænglæ tiænæstæ aff allæ the creaturæ, thær skapæt voræ, syw oc syu aff the creaturæ, thær mænnskæ ma aff ædæ oc renæ æræ aff theræ naturæ, oc sydæn to ok to maghæ aff the creaturæ, thær vrenæ æræ aff naturæ.

D. huar manigæ falk [war i arken).

M. the voræ otæ.

D. hoo voræ the.

M. noe oc hans husfræ, oc hans thre sennær, oc theræ hustrær.

D. huar længæ [Bl. 87.] voræ the i arkæn.

M. the kommæ i arkæn først i maymonæt, oc tha togh *thæt* at regnæ ferythyæ dauæ oc ferythyæ netær, so at *thæt* lot aldræ aff at ræghnæ, oc sydæn fleth arkæn *mæth* tøm i ferythyæ dauæ oc hundrædæ, at the aldræ hwiltæ, ferræ æn tha stædæs arken A eet byærg i eth land, heet armenia. tær voræ the i ferythyæ dauæ, tha loth han vth æn raffu aff arkæn, oc han fyæll a azæl, oc kom æy i geen. tha loth han vth en duæ, oc hun kom i geen oc bodæ ænkyns afftær. sywendæ dagh lot han igeen æn duæ vth, ok hun kom igeen om afftænæn, oc ferdæ *mæth* sech een oliuæ quest i sin mvn. thær æfter æn sæntær lotk han vth oc een duæ, oc hun kom æy i gen. tha vor *thæt* mvxæn [Bl. 87 v.] gongæt eeth aar, sidæn the kommæ i arkæn. Tha beth vor herræ tøm vth at gongæ oc sighnæ tøm oc allæ creaturæ. oc forti at the voræ ræddæ for flodæn, oc annæn gutz plauæ, tha glædæ vor herræ tøm:

fredh skal være i mællæn megh oc mænnæskæ, oc til sætæns tegn skal iek sætæ myn buæ i skyæn.

D. huat buæ ær thæn.

M. thæt ær rægn buæn, thær hauær græn lyth oc bloa. thæt hauær han aff vatnnæt, til thæt at teghnæ, at al værdæn for fors mæth flodæn, oc thæn dom ær for gangæn. han hauær oc røth lyth, thæt at tegnæ, at domæn, æn skal kommæ hæræ æftær, kommær mæth eeld, oc so som vi læsæ aff at han skal æy tees i the firætigh aar næst komær foræ domædagh.

D. huar høth gik flodæn.

M. vi læsæ aff at flodæn gik ferytiæ alnæ ^[Bl. 88.] ouær the hœuæstæ byærgh, thær i værdæn vor.

D. huat haftæs noe sydæn ath.

M. forti at iordæns grødæ vor tha dyær for gongæn, tha louædæ vor herræ tøm at ædæ kyeth mat [forti engen man odh kyeth mat) ferræ æn flodæn kom, forti at allæ handæ fruct, thær a iordæn grødæ, voræ tha so kraftægæ, at man motæ væll fødæs thær aff, oc ædæ thæt thæ som kyeth mat. oc forti at iordæns grødæ var tha mœghæt for gongæn, tha ladæ noe seg til at æryæ iordæn, oc giordæ først vin gordh, thær man aff læs, at han drak aff vinæt, tha vor han so drukkæn, at han vor til at sofuæ, oc laa hemelich i sit hærberæ, thær iek vil æy ouænbarlich aff skrivæ. tha vor hans søn thæt fœr voræ, at han saa laa. tha spothædæ han faræn, oc bath hans brødræ, at the skullæ in ^[Bl. 88 v.] gonghæ oc see huar han laa. vden forti at the voræ bodæ hœuæskæ, tha taghæ the bodæ eeth clædæ oc gingæ bagh længæs til hanum, oc huldæ hanum. hæræ tees thæt at mannæn hadæ aldræ æn tha fongæt nogær klædær. tha vor værdæn meræ æn thu tusændæ vintær gamæll. Sydæn thær noe han vognædæ aff seffnæn, tha vndær stoth han, huat tha

vor giorth. tha forbanædæ han alt thæt aff cam skuldæ fødæs, oc signæ japhet oc sem, oc alt thæt aff tøm fødæs skuldæ. oc sidæn læsæ vi æntæ mærkælegh tingh aff noes gærningh, ferræ æn han dedæ.

D. huar længæ leffdæ han.

M. han leffdæ i hundrædæ oc halfthredyæ sinæ thiæ aar.

D. hwi leffdæ falkæt tha so længæ, oc æy sidæn.

M. at so som aff læsæs, the fryctædæ tøm tha visdom oc dyært thel guz looff, oc ængæn surskaff, som falkæt sydæn giordæ. forti thæt ældær ^[Bl. 89.] eeth mænnæskæ dyært, hoo thær mæth faar.

D. hadæ noe (fleræ) sønnær æn tre.

M. han hadæ firæ sønnær, tæn fiærdæ fik han efter flodæn, ok heth jonitus, oc han vor tæn færstæ, thær const fan til stiærnæ gongh oc hemels tegn at vidæ.

D. huat idræt togæ noes sønnær tøm sydæn til, thær han vor det.

M. vi thæt læsæ, at thær noe han leffdæ, tha hadæ hans tre sønnær, sem oc cam oc iaphæt, sexsiinnæ tiæ treffnæ men, thær theræ sønnær voræ, vdæn bærn oc dæter thær the hadæ. oc sydæn faræn vor deth, noe, tha skildæs hans tre sønnær at mæth theræ bærn, oc foræ so huer sin stæt i værdæn, oc aff tøm fødæs al værdæn til falk.

D. huar skildæs the at til landæ law.

M. forti. at the voræ tre brædræ, tha skildæs all værdæn at i tre lodær. een lot hedær affrica, oc annær ^[Bl. 89 v.] asiæ, oc thæn thredyæ Æuropa. affrica ær søndærst i værdæn, oc thæt kom aff noes mæth hans ælztæ søn, thær heth cam. oc han vor ondæst, forti at hæ spotædæ sin fadær, thær negæn vor, til thæt at tegnæ, at thæt falk skullæ kommæ aff hanum, thær ihesus christus skullæ spottæ, thær han skullæ hængæ negæn for voss a korsæt,

so som the syden giordæ. Asiæ ær østerst i værdæn oc thet burdæs aff noes hans myæthlæstæ sen, thær heth sem. Europa ær romæ rigæ, oc alt thet thær nordæn ær oc vestær ær fra romæ, oc thet ær ræth cristændomæn, forti thet æ com aff iapheth, thær noes ynstæ sen vor, ok forti ær cristændomæn thæn mynztæ deel aff værdæn.

D. huar ær iordæn skapat.

M. iordæn ær trindh so sunt eet ægh, oc om krin iordæn ær falk allæ vey-^[Bl. 90.]-næ, so at sommæ stædæ A iordæn vænder falkæt theræ fæder til voræ sydær, oc sommæ stædæ a iordæn vendæ the theræ fæder twært om mot voræ so som vi læsæ aff.

D. huar meth ær iordæn fæst, at hun æy roræs.

M. iordæn ær meth ængænkyns fæst, vdæn meth gutz vold. forti at hun flædær i vatnæt, so som en blomæ i eeth ægh. forti at vatnæt gor saa mæghet omkrin iordæn, at hoo thær væræ hæth opæ i væthæret, hanum totæ iordæn æy bredæræ væræ æn en penningh louæ i eth hwit begæræ. so ær vatnæt mæghæt om iordæn ok twært i gemæn iordæn gangær flæræ dyuplæ, thær hedær tracones, oc theræ i gemæn flydær vatnæt.

D. syær mek, mestæræ, meræ huar værdæn ær skypæt.

M. værdæn ær skypæt i fæm strædæ, soo at eeth strædæ gangær^[Bl. 90 v.] meth i gemæn værdæn, oc twært, oc ændælangt at iordæn. oc forti at tæn iordh moon ær met geniefnt solæn, tha ær thæræ so ouæruæthæs hedæ, at ængæn mo theræ væræ, oc thu strædæ gangæ bæggæ veynæ ydærst at iordæn, oc thær ær sa ouæruæthæs kalt, at æntæ mænnæskæ mo thæræ leuæ for kuldæ, forti at iordæn ær thæræ so skipæt, at solæn songær aldæ fullælegh skynnæt

a then stæd. oc tho delæ ther met ær i mællæn oc the
 tho ydærstæ delæ beggæ veynæ a iordæn oc met A iordæn,
 the æræ bygdæ mæth falk. oc forti ær æy meræ bygd
 mæth falk æn en thredingh aff all værdæn, so som vi mvæ
 see i theonnæ figuræ, tæta ær værdæn:

IV. [Bl. 50 v.]

Discipulus. syer mek, mestaræ, hwar then deel
 ær skapt, ther bygher ær aff verdhen.

Magister. Then deel, ther byghdher ær, haæ
 skip- [Bl. 51.] -tas i trenæ deelæ, sosom ær **Asya, affrica**
 oc **ewropa.**

D. Sier mek først aff asia.

M. Asia byriæs ther som solen opp gaar och liggher
 nest paradiis Oc igemmen Asia slydher IIII flodher aff en
 keldhæ, ther ær i paradyss, och slydher saa om all verdhen.

D. Hwat landh liggher nest paradyss, aff thee landh-
 skapp ther i Asia ær.

M. *Thet hether india.* Oc til *thet landh* ær storlighæ ilth at kommæ, Forthi *thet* ær om flwthet annen wegnæ *meth* æth storth haff, *Thet hether weldel haff*, Och annen wegnæ *meth* æth storth wadhen, som hether indus, Ther *thet landh hether æffther.* Oc *thet sammæ landh india* ligghe saa lancth fran allæ landh, Ath enghen man fangher thit seyeldh i stekkræ stundh æn eth hallefft aar.

D. Ær india ^[Bl. 51 v.] storth.

M. *Thet scriwes,* ath engen man fangher igemmen fareth *thet landh mynnæ* æn i IIII vynthet, Forthi *thet* ær VII koningæ righæ oc XX.

D. Kan man ey komæ aff india oc genesten til paradys.

M. Thil *paradyss* ær jødrighæ menysskæ vmwælicth at kommæ, forthi ath *thet* ær soo høegh jordmon, ath hun gangher ouer alla sky, saa ath alt *thet* ther regner, oc dygher reghen ær, *thet* gongher alt lancth fornæthen borth, oc ikkæ nær tiid opp, Forthy *thet* gangher saa høeth opp i wætærith, ath man maa høræ næthen sech sken klynginnæ lywd weth hwer annen, oc hemmelen owen gor som *thet* waræ then ætlæstæ fydlæ, ther man mattæ høræ, Forthi ther ær soo høeth, ath ther kommer ey blest æller wether, annet æn *thet* ^[Bl. 52.] sactestæ væther oc skonestæ man maa høræ, Oc ænghen reghn annen æn then dwgh, ther kommer nyther aff then hemmel, ther owen nest stiernæ-[hemme]lyn ær. For ther ær en hemmel, hether watn hemmel, then [ær] skapet sosom iis. Ther aff kommer al then dugh, ther wi hawæ aa jordhen. Sithen gangher ther vthen om allæ wegnæ en eldh mwr, Oc vthen mwren ær oueruettes høghæ byærigh oc skouæ. Oc ther foræ ligghe sydhen ondæ kiær oc mosæ, fullæ *meth* draghæ oc andræ ondæ ormæ, Saa ath ther kan enghen kommæ frem.

D. ær *paradyss* stort *jordmon*.

M. Saa stor som al *jordrigæ* ær.

D. Hwat *landh* liggher nest *paradyss* aff *india* *landh*.

M. *Thet* ær *taprobanes*, en *ee* saa *hether*, oc ær [Bl. 52 v.] all om *fludhen*. oc paa *then ee* ær x *kiepstædæ*, Och *ther* worther *hwerth* aar i *thet* samæ *landh* II *vintræ* oc II *somræ*, Oc *ther* ær *grøthæ* bothæ *winther* och *sommer*.

D. Hwi ær *ther* *teligh* *grøthæ*.

M. Forthi ath *thet* ær nest *paradyss*, oc *thet* watn aff *paradyss* ryndher først om *then ee*, oc gør saa *kraftect*, atb *thet* kan ey anneth wordhæ en i *teligh* *grøthæ*.

D. Syer mek, *mestæræ*, *meræ* aff *india* *landh*.

M. *Jndia* ær serlestes II *landh*-omfluthen. *thet* enæ *hether* *Crisæ*. *Thet* annet *hether* *argera*. *ther* er i *syff* *bierigh* oc *gulbierygh*, oc *ther* aff kan enghen *fanghæ* for *grywæ* oc *dragæ*, *ther* *thet* *gømmer*. Och *ther* nest ær eth *oueruetes* *storth* *biæ*- [Bl. 53.] *-righ*, *thet* *hæther* *draspis*. i *thet* *bierigh* fan *konningh* *alexander* eth *handhæ* *falk*, *Thet* ikkæ ædher annet æn *menyskæ* *kiøth* eller *raa* *dywr* oc *raa* *fixæ*. *Ther* nest liggher eth *biergh* i *haweth*. *ther* aa *woxer* saa *houæ* *skouæ*, at the *gangæ* forouen *skyen*, oc i the *skouæ* bor *falk*, *ther* ey ær *høyræ* æn *woræ* II *nouestæ* *alnæ*. The *wepnes* til ath *stridhæ* a *moth* *traner*. *thet* ær *theræ* *mestæ* *qwith*, ath *teris* *qwyner* *fangæ* *born*, *ther* the *æræ* III *vynther* *gamlæ*. Och *thet* *falk* *lewer* ey *lengher* en *otæ* *wynther*. Och *ther* *woxer* *pypær*, *han* ær *hwither*, *ther* *han* *woxer*. Forthi ath *ther* ær *manigæ* *ondhæ* *ormæ* i *then* *stedh*, *Tha* *ladhæ* the *gøræ* en *stoor* *eldh*, *tha* *fly* *ormæn* [Bl. 53 v.] *borth* aff *pæbæren*, oc *ther* aff *wordher* *han* *skurpen* oc *sorth*. *Sydhen* liggher eth *land*, *ther* ær *falk* j, *hether* *machrobii*. The *æræ* XII *alnæ* *langhæ*, the *æræ* *frem* *skapthæ* *sosom* *leyer*, oc the *houæ* *fyædræ* oc

fether soosom en  rn. Ther nest  r falk, hedher bragmanes, the hau  saa m gell h db , ath komm  the paa marken, thaa brenner solen them i hiel. Ther nest  r oueruettes onth falk, Forthi nar ther nogher mennisk  worther blynth eller sywgh, tha dr b  thee thet i steth. Oc  n thet mer  vndher  r, Ath ther  eghen father eller mother worth  saa gaml , at the  r  vfor , thaa dr p  thee them oc sylth  them, Oc bwdh  sydhen til them all  the som aff then slecth  r oc andr  teris [Bl. 54.] best  wener, oc gyw  them ath  d  aff then sylt  math. Thet ther tykkest  r oc fetest oc thet skarp   dh  the selu , Oc thet  r thet hetyd licst  gest buth oc werskap, ther the mw  ger . Ther nest  r   qwinn , the fangh  femthen bern at  n synn . Ther nest  r falk, the haw  eth  w  for  i  nneth, oc annet i nakken. the  th  falk  kieth for  willbrath, om thet  r stecth. Ther nest  r falk, thee hau  ey mer   n ^{en} fodh. han  r saa breth oc saa skapt, ath the mw  skiwl  them meth fodhen for reyghen oc snee. for  the hau   y andr  hwss  n then samm  bredh  fodh. han  r hwll som eth trw. Oc meth then fodh lep  thee saa snart som fugl n fluer. Ther nest  r falk, the hau  ey howith. therr  [Bl. 54 v.]  wen ( r) owen vppaa ther  axler. ther  mwnd  r saa stoor, ath han rekker fran  n axl  oc tell  n annen, thwerth ower brystet. Nar thee gaph , thaa hengher ther  lep  til tere kn . Thee berry s ey anderlundh  n rywes som hwndh . For  therr  tendher  r   spann  langh  vthen therr  mwndh. Ther nest  r falk hooss eeth watn, hether ganges, thet kommer aff paradys. thet falk, hooss thet watn  r, thee haw  ikk  annet ath  dh   n eth handh  epl , flydher meth watnet vth aff paradys. Thet t wer saa wel, ath the tyrff   y annen math weth. J hwarth thee far , thaa for 

k

in vas 2

the sammæ æplæ meth them, Forthi ath i methen the hawæ thee æplæ hoss them ^[Bl. 55.], thaa ældes thee aldri, Oc i then sammæ stundh ther the mestæ æplæ, thaa deo the aff alder.

D. Thet ær storth vnder, ath thee falk dræpæ hwert annet ey.

M. The æræ soo lænth skildhæ ath meth oweruettes ^{desertiful} bierigh och skowæ oc watn, at the kunnæ ikkæ komma til hwer annet. Thoc willæ the fwl gernæ stridæ, och serlestæs the meth the storæ fæther.

D. Nw sier scripten, ath alt folk ær komet aff adam oc eua. Hwar mwunnæ soo wææ, ath the æræ soo skildhæ ath i theræ skapnet.

M. Adam war then wisæstæ man ther i werdhen hauer wæreth. Sydhen haz kom wth aff paradys, thaa kiendhæ han allæ the yrther, ther opæa jordhen grothæ, allæ theræ naturæ. thæa west han ^[Bl. 55 v.] thet wel, at somæ yrther hathæ telig naturæ, ath hwilkæ qwynnæ, ther odhæ aff them i theræ barnbyrdh, thet barn ther hun thaa fødthæ thet skulæ fanghæ manghæ lydhæ, och worthæ for skapt. Tha woræthæ adam synæ dætter ath, Och ther hans dætter hathæ mangæ bærn fanghet, oc the woræ allæ eens skaptæ, Tha wildæ the gernæ præwæ huat aff hynæ wnderligæ yrther matæ wordhæ, om the them odhæ. Och then første dætter, ther aff yrthen odh, hun fek æn søn, hæ hadhæ vi ewen foræ aa brystæt oc ænktæ i howethæt oc æn dætter hadhæ x fyngre paa en hand thæn wæstre, oc ængæ aa then bæghræ hand. Om sydher [finge) the bærn, sommæ hathæ v howet, oc sommæ hadhæ enghæ, oc sommæ hadhæ en fodb ^[Bl. 56.] saa bredh som en dær, och sommæ hadhæ ey fæther, andræ en som fulæ hauæ. Och ther aff worther teligh falk fyrst aff. Och sydhen aff thet

mennisæ stundædhæ ath følgæ the syndher oc mangæ andhræ ondæ syndher meth teres lecoma, ther ey quemt ær aff at syæ owenbarligh, bothæ ferræ en flodhen ower gik all werdhen oc sydhen.

D. Jek tror, at ther ær mangæ vnderligæ dywr til, men falketh ær telicth.

M. Ther ær thee diwr til, bothæ i watn oc paa land, ther lancth ær aff ath syæ, oc vnderlicth ær, oc serlestes i watnnet. Forthi ath allæ the vnderligh tingh, ther gud hauer skapt, II delæ ær i watnnet, oc then III deel ær paa jordhen. Forthi ær i watnnet manghæ vnderligh tingh i the landh. ther ær oolæ, the æræ XXX fædher langæ, oc the hauæ maan som en hest. [Bl. 56 v.] Ther ær oc snyglæ saa storæ, ath man gør hwss aff theræ skalæ. Oc ther ær eth kens, æ fesk næthen, Oc tykkes menyskæ ath væræ owwen belstædhen, Och mangæ andræ vnderlich tingh. ther eer oc eth i haweth, thet hether syrenæ, thet syungher saa wenselik oc saa skønligæ, ath ænghen fedlæ maa liges ther weth. Och førstæ man seglær tidh banner, tha ær thet i lenger wænæræ ath høræ. Och ther dares mangæ vtaligæ aff, saa ath the withæ æy aff, før en thee sywnkæ nyther till grwnnen.

D. Sier mek aff thee vnderligæ dywr, ther ær paa jordhen.

M. Ther ær serdæles eth dywr, hedher enhyrnig, thet [Bl. 57.] hauer eth horn foræ i houethet, ær III alnæ lancth. Thet horn gywer skyn aff sek som en karbunckel steen. Thet dywr kan enghæ fangæ, vthen reen jomfræ oc sker vthen smytthæ. Och wel hun sydhæ neth foræ dywreth, tha gangher thet til oc faller paa synæ knæ, och leggher

sith howith i hennæ sketh, oc wordher saa fast ath sowæ, ath huz maa dræwæ thet dywr. Thet sammæ ger oc pan-tæræth. Ther ær och eth dywr, hether fyll, thet hauer ikkæ ledæmodh, thet ær thet sterkestæ dywr ther i werden ær oc thet sterstæ. Och man kunnæ thet aldri fanghæ, vthen man kommer thet til ath fallæ. Forthi thet kan segh ikkæ oppræsæ ighen, nar thet faller. Ther ær oc eth dywr, thet hauer howith som mænæskæ. thee ædhæ ^[Bl. 57 v.] falk, och the hawæ natturlig awyndh til ath rywæ och æthæ thet howitlæsæ folk, thee som then storæ mwz hawæ, Saa som hundhæ hawæ athraa til aih rywæ wluæ.

Ther ær sydhen manghæ vnderligh tingh til, oc ser-lestes aff stenæ theræ naturæ. forthy ther ær then steen, ther woxer och mynskes hwer moneth, sosom monen han ger. Ther [ær) och then steen, ath enghen kan see then, ther stenen hauer hooss segh. Ther [ær) oc then sten saa som man syer, ath hoo then sten hauer hooss sek, han maa wæræ hwar han wel. Och en annen steen ther brenner manz handh. hoo thee thoo hauer i syn mwndh, han weth thet ther tiith ær i annen manz hwss, Och vnder-standhær fwlæ røst oc roodh oc dyræ stenæ. Och en steen ær til, ath i then tymæ han kommer ^[Bl. 58.] i iomfruæ eller i andhræ skelligæ quinnæ theræ hender, Tha skyn han som gwł, vthen førstæ han komer i teræ henner, bothæ men oc quinnæ, ther lewæ illæ meth theræ legommæ, thaa feller han syn lyth oc wordher graa. Ther ær oc æn sten han wethes saa, ath watn dryber aff hanum, i then sammæ stundh ther tywæ kommæ i thet hwss, ther stenen ær yunnæ. En sten ær ther oc, ther swethes i then sammæ stundh ther ethær kommer i thet hwss. och allæ dyrbarstenæ thee kommæ tedhen.

D. Hwat landh ligher nest indhia landh.

M. Thet merkælixthæ landh, ther liggther nest, thet hæther mesopotamia. i thet land ær æn kyøpstæth ninnæ. han ær x daws gangh i gemmen endælanct. i then kiøpstædb ær babælonæ torn, ther æn jøthæ, heeth nemroth, ther sietthæ man war fran noe, han loth byggthæ thet thern effther flodhen, [Bl. 58. v.] och forthy ath han reddes, at flodhen skullæ ouergangæ verdhen i gen, Tha bygdthæ han thet saa fast och oueruetes storth, ath thet ær IIII hundræthæ bestæ skedthæ oc IIII synnæ xx omkrygh. Hwer mwr ær hal-tredia synnæ tiwæ alnæ tik, Och II hundrædæ fawnæ høwff. Och then tidh tornet wor soo høit opp mwræth, tha skilldæ wor herræ terres twngæ moll ath, allæ thee ther bygdæ ppaa torneth, saa ath enghen westæ eth ordh, huat hyn annen sathæ. Sidhen wor ther ikkæ mere bygdh ath, Och sydhen sprædes thet falk saa, at aff them kom al verdens tungæ moll, Sosom ther scriwes aff, ath ther ær IIII tungæ mol oc VII synnæ xx.

D. Hwat ær nw i torneth.

M. Jkkæ anneth en ondbæ ormæ oc lodnæ pugæ hoppæ ther oc spryngthæ, till æn amynnelsæ æffther then storæ ther torneth bygdæ Først. Ther nest [Bl. 59.] ær eth landh, hether palastina. Sydhen ær egyptæ land. i thet land ær et byeregh, hether caucasus. Paa thet bieregh ær gantzæ ondæ qwynnæ, Forthy the stridhæ sosom ondæ men goræ i tessæ landæ. Och thet ær there mestæ iith, ydæligæ at stridæ oc væræ soldæner. Ath i hwilkæ storæ herræ stridæ skulæ thee hawæ them saa gernæ som nogher rydære meth them i stryd. Meth tessæ sammæ quinnæ hadthæ koningh allexander stoor wandthæ, før æn han oueruan them, Forthi ath the æræ IIII alnæ høwæ. The hawæ hendher, the æræ woræ newestæ alnæ langæ oc handæ tyk

oc æn half alnæ bredh. J hwath the hendher gribæ thet (er) sosom æn kex, ther man kaster vppæ nogher tynght. Och hwath ther thee slaa, thet ær som man slowæ meth jern sleggher. førstæ them brøster woþn i strid, tha holdæ the meth æn hand oc slaa meth then annen ^[Bl. 59 v.], ath ther fangher enghen standet i modh. The hawæ æy andræ kledher æn barkædhæ hwdher. Them ladhæ thee scribe meth fwla oc dywr oc andræ kostæligæ tingh. Thee faræ till andræ landh, ath bethiæ them men. Allæ thee bõrn thee faa, ther ey slecter esther moteren meth thee bredæ hendher, Them hauæ thee for wonethæ oc for sendæ them. Thee quinnæ hedhæ amazones. Ther nest liggher eth landh, hedher seras, ther gerss best silkæ, Forthi thee hauæ en handæ orm theræ meth them, hedher bombex, Ther alt silkæ gywer aff sith lyff, sosom ederkoppen gør heræ oc spynnæ. Ther ændes then førstæ dell aff verden.

D. Sier mek nw aff then annen deel aff verden.

M. Then annen deel hedher ewropaa. ther ær i alt romæ rigæ, walland oc tythslandh, ængeland oc skot-^[Bl. 60.]land. thet ær alwesterth i werdhen, oc nordest i thet landh ær en stadh, ther ær ferytiwæ dawæ om wynteren, ther aldri kommer daw. En dell aff werdhen ær oc danmark. Ther [ær) oc æn stedh hedher hanzstedholm. Ther vdhen foræ liggher Swellien j hauet. j thet samæ landh, ther danmark hedher, ther ær thet bestæ rydderskapp ther vndher solen ær, om thee welæ wel til sammen holla. Ther ær oc the ædlestæ frwær oc twctæligæ meth teræ sedher ther i al werdhen fynnes. Ther vest liggher norwæ oc swerigæ oc koldæ landh. Ther nest liggher eth 60 landh, ær en keldæ i, ther telig naturæ hauer, at styngæ

eth lyws i *thet* want, ta tendes *thet* som aff en eld. Sydhen ær mangæ andræ landh, *ther* lancth ær aff ath siæ.

D. Sier mek aff then tridiæ dell aff *werdhen*, som hether *Affricæ*.

M. J *Affrica* ær enktæ kens, *ther* merkælicth ær i *thet* [Bl. 60 v.] storæ landh, Men i the øland *ther* ær megel behennæligh tingh ynnæ. *ther* ær een *æ* *ther* mæg^{het} langh ær. *ther* maa man høræ lancth vth i hauet sosom mangæ storæ smedier smediæ i eth hus, och *opæ* som dieflæ. *thet* weth enghen hwath ær, vthen *thet* ær syelæ *ther* pinæs i aff dyeflæ. *Ther* ær oc en keldæ i æn annen *æ*, Ath hwilken tyff som drikker aff hennæ han wor blyndh i then sammæ stwndh han drikker aff wannet. *Ther* ær och eth trææ, hether *ebanus*, *thet* rothner aldry och *thet* brenner ey heller och om hwer men leggher i eld. Sydhen ær *ther* encthæ kens, *ther* merkælicth ær aff at *scriwæ*, vthen *jherusalem* oc andræ stedher *ther* *jhesus christus* toldæ deth oc pinæ for allæ syndygæ meniskæ i *werdhen* ær oc hauer veret oc kommæ [Bl. 61.] skall. The sye sammæ at *jødæland* ær i *Asia*.

D. Kæræ mestæræ, mæthen i hauæ mek sawth aff *verdhen*, Syer mek nw. *noghet* fauert aff *hemmelteghen*.

M. *Hemmælenæ* the æræ XII, oc *planethernæ* theb æræ VII, oc hwer ær fest i syn *hemmel*, *sommæ owermeræ* oc *sommæ nedermeræ*.

D. Hwilken *planethæ* ær *nederst*.

M. *Thet* ær *monynd*.

D. Hwar stoor ær *monynd*.

M. Many er moxen om stoor som all jorden ær. Och hwer stiernæ ær oc om stor som all jordhen ær. Och solen ær VIII synnæ bredæræ æn al jordhen om kryng.

D. Hwi worder monyn stwnnem mynnæ oc stwnnem meræ.

M. Althet skyn monyn hawer thet hawer han aff solen. The hauæ theres hemmels gangh till hobæ saa skapt, Ther solen fanger ^[Bl. 61 v.] fullæligh skyn aff monyn, Thaa ær monyn fwll. æn førstæ solens lywsen kan ey fullæligh skynæ aff monyn, Tha worther monyn i mynnæ oc mynnæ, Sosom lywsenæ hyndres aff hemmælyn oc aff skyrnæ, till han worther till encthæ. Oc tha ær ey monyn aff sek selleff tes mynnæ, ath han hauer ikkæ skyn aff sek sellef.

D. Hwat ær thet sorthæ, ther wi see i monyn.

M. Thet [ær) æn skuggæ, gangher aff iordhen oc aff watneth.

D. Hwar kommer thet til ath han tages stunnum borth.

M. thet kommer ther aff, ath paa jordhen æræ storæ byerygh, ther æræ mellum solens skyn oc monyn, oc i som solen gangher vndher biereth, tha mynskes monyn, ^[Bl. 62.] Saa lengæ til solen ær ganghen om bierghet, Tha fangher monyn sith skyn igen.

D. Hwar aff kommer thet, ath solen worther bort taghen om dauen.

M. Thet kommer ey aff anneth, æn aff monæns gangh ær saa, ath han kommer Tha reth mellum wos oc solen. Forthi ath monyn ær mægheit työk oc stoor, Thaa fangæ wy ey seth solens claræ skyn i gemmen møydh, for æn hun fangher omganghet monyn.

D. Hwy moo man ey thaa see monyn.

M. Forthi ath solens skyn gangher owen foræ monyn,

Oc saa oweruetæs stoor om kryger monyn, At wi kwunnæ cy see monyn for solens skyn.

D. Hwar lanct ær fran jordhen oc till monyn.

M. *Thet scriwes ath woræ thet wey fran jordhen oc til monyn, Thet woræ saa lankt ath* [Bl. 62 v.] *enghen kwunnæ lengher ganghet æn i fem hwndræth aar, om nogher kwunnæ saa lengæ lewæ, Thet han gyngæ hwer daw tii aff woræ milæ. oc sythen ær monyn om tyøk igemen, som fran iorden oc opp til monyn, Oc sydhen om lanct mellem hwer hemel oc solen oc planether om tyøk igemen som monyn ær.*

D. Hwar widh ær jordhen om kryng.

M. *Thet scriwes at iorden ær scapt soo som eth æg. Oc waræ thet sleeth wey allæ weynæ om kryng jorden, Tha woræ thet tolf twsynnæ oc iiii synnæ tywæ milæ, soo ath hwer mil ær x gothæ hestæ skædæ langh.*

D. Hwi ær hawæt salt.

M. *Forthi ath thet ligger soo wether solen, ath solens hedhæ kommer thet til ath* [Bl. 63.] *sythæ A bothnæn, ok tha ræres hauæt saa aa bothnæn, ath then vrenæ tingh, ther i iordæn ær vndær hauæt, thet ræres op i vatnæth, och thær aff vord hauæt saa best, anzæ thet voræ salt oc sythæn, ee som thæn vrenslæ søghær ighen til botnæn, tha vor vatnæth e sèthæræ, oc tes meræ vatnæth rinder oc sighæs i gemmen iordhæn, fran thet kommer fra hauæt, thes renæræ oc sèthæræ ær vatnæt, so sum vi see i vællæ keldær.*

V.

D. Kære mestere, mæthen i haue mik saut aff the tingh thær været hauet oc nw er, iek bedær ether gærne athi mek siæ aff domæn, thær verdhær ouer alle mænnæskæ, oc først aff syælæn, hwat aff hennæ vorthær, thær hun skylæs vedh kropæn.

M. So sum en værthugh bryghgommæ kommær moth ain brudh mæth möghel betilh, so kommæ ænglæ, thær mænnæskæ er giuen til gømæræ aff gud, moth [Bl. 63 v.] syælæn thær godh ær foræ gudh, oc lathær hennæ antigh til skyars eeld ællær til hemerigs, so sum mænnæskæ hauær (for)skyldæt.

D. Kommæ noghræ siælæ til hemerigs vthæn skiærs eeld.

M. the thær æræ vth valdæ, so sum er martires, dydhæligæ iomfruer ok godæ closter falk, thær ythærmær gæræ æn them er buthæt, the kommæ til hemerigx vthæn all skiærs eeld i hin værældh, forti the haue noghet hæræ toldh i thætte lif foræ guz æræ.

D. Hwat æræ hauær gud thær aff, ath mænnæskæ twinger sit legemæ mæth fastæ oc annæn twongh.

M. gudh præuer sinæ vennæ mæth twongh hæræ i iordhærigæ. Som en koningh præuer sinæ bestæ vennæ i eth orloff, soo præuer oc thæn øuerstæ koningh i hemerige sinæ bestæ vennæ mæth twongh [Bl. 64.], forti adh diafflænæ vilæ alt thæt om moth guth ær oc thæt thær ont er, oc forti frester han mænnæskæ aff alle handæ syndær, thær han moo. oc nw er mænnæskæ legemæ so skipæt aff gud, sithæn adam brøth butæn, at thes mæræ thæt hauær sin eghæn veliæ, the heldær fæluær thæt the thingh moth gudh æræ. So som æræ the siw houæt syndær oc theræ grenæ,

thær diafflænæ frestar mænnæskæ gernæ *mæth*. hwat wel mænnæskæ nw geræ, om han sit hemerigh vil hauæ, vthæn standæ moth høymot oc bældæ *mæth* mywgdom, thouær men hanum tekker *thæt*, at han vorthær forsmoth thær aff foræ værdæn. Standæ a moth auænd oc vrethæ *mæth* reth ælskw, so sum gud hauær. Stridæ moth ketzæns syndær, *mæth* qwem leffnæt oc voctæ syn syun oc andræ sinæ sin fra the tingh [Bl. 64 v.], hanum moo drawæ til thæn syndh særlech. forthy finder diafflæn en nist j mænnæskæ til thæn syndh, han lathær æy ath tændæ thæn nistæ, til thær vordær een stærk eeld aff. Stridæ moth ouæruætæs æthæ ok drik ok kræselegh leffnæt *mæth* skelig fastæ, forti ath eth reth mænnæskæ stridær huer daw, til thes ath han maa voctæ sin eghæn æræ ok væræ gudh tækkælegh, ok *thæt* er gudh til æræ, ok *thæt* han ey vorder vthæn dyræ twongh.

D. Huart kommar siælæn fra legæmæth, thær hun thætæn far.

M. i then sammæ stundh antigh til hemeriges ællær til heluedæs ællær til skers eeld.

D. Huar er skyærs eeld, ok hwilken er han.

M. Somæ hauæ bærsæ i thæsse væreld theræ skyærs eeld, *mæth* hordh soth ok guz bordawæ, thær the i *thætte* liff [Bl. 65.] hauæ ok sommæ *mæth* fastæ, thær the twingæ theræ legæmmæ *mæth*, oc sommæ *mæth* theræ næstæ tapæ oc vennæ oc goz, oc sommæ *mæth* meghel hiertæ præyælsæ, thær the hauæ foræ theræ syndær, oc *mæth* thæn hordæ doth, thær the tolæ. æn efftær dothæn er skiærs eeldh antigh ouæruætæs hedæ, ellær ouæruætæs kuldæ, ellær annan pinæ. Æn thæn mynstæ pinæ *theræ* er, lignæs veder thæn mæstæ pinæ thær i all verdæn er, vthæn thæn stund, thær the i skiærs eeld æræ, tha kommæ til tøm ængle

oc andræ hælian, *thær* the hauæ hethræth i theræ lif, oc hw swolæ tøm. forþhi ath sommæ ligæ *thæræ* so som varæ knubbæ ligæ i eeld oc soghæ, oc sommæ so som smo stikkær, oc sommæ ey længær æn hør blusmær i eeld, oc aldræ er pinæn *thæræ* so stakkæth, en daw tikkæs *thæræ* længræ væræ, en hære [Bl. 65 v.] eth hyelt aar i all thæn pinæ i værdæn maa væræ.

D. Hwart *kommæ* forbannæth manz siælæ.

M. Diæflæ *kommæ* moth tøm, oc drawæ tøm saa *mæth* iæmmærlegh ve graat til heluedæs pinæ, oc vordæ *thæræ* til domædawæ, oc siæn vordæ the *thæræ mæth* theræ legæmmæ e for vðhen ændæ.

D. Hwat pinæ hauæ the j heluedæ.

M. the hauæ sarlegh syv handæ pinæ. Førsth ær ouæruæthes hedæ, annæth ær ouæruætæs kuldæ. thredæ ær saa meghæt mærk, ath the fongæ aldræ seth tøm om andær lund, en the thræwæ tøm om. Fiardæ er thæn grath, *thær* aldræ ændæs. Fæmtæ er ath the skæluæ *mæth* theræ tænder, foræ *thæt* ouæruætæs ve, *thær* the hauæ. Siætæ er ormæ, *thær* tøm ædæ, bodæ bag oc foræ, oc bodæ innæn oc vthen. Syvuendæ er so ouæruætæs ond *dæen*, ath *thæt* gidær enghæn [Bl. 66.] iærdærigs mænnæskæ told, vthæn the *thær* dæmdæ æræ *thær* til.

D. mwæ the *thær* i heluedæ æræ se tøm, *thær* i hemerigæ æræ.

M. til domæ dawæ se the tøm, at theræ pinæ skal thes meræ væræ, ath the hauæ mæst thæn glædæ *thær* the se. Æn bodæ ferræ oc sydæn mwæ the i hemerigæ se tøm i heluedæ æræ. Æn æftær domæn mwæ the i heluidæ ey se tøm i hemerigæ æræ. *thæt* ath tegnæ ath the æræ vðæ luktæ tha fran gutz aminælsæ e for vðhen ændæ.

D. drœuæs the ey dyghært i hemerigæ thær aff, at the see them i heluædæ væræ i thæn ønckælegæ pinæ.

M. ey meræ en vi see fiskæ lighæ i eth vanth, Vthæn glædæs e meræ at the skullæ ey tiith sæluæ kommæ. forthi drœuæs the ey, thothuærman fathær seer sin søn theræ, ællær søstær sin brodær seer, ællær busfruær sin hosbondæ.

D. bedæ the i hemerigæ naghæt foræ tøm thær [Bl. 66 v.] æræ i heluædæ.

M. the bedæ ey foræ tøm, forti thæt ær moth gutz veliæ ath bediæ foræ tøm.

D. kennæ siælæ thæræ hwer annæn.

M. godæ siælæ kennæ hwer annæn thæræ fra a doms daw oc til tha, So som vi kennæ hæræ vor fadær och modær.

D. bediæ rætæ siælæ naghæt foræ theræ vennæ, hæræ i værdæn æræ.

M. the bedæ ideligh foræ allæ, thær tøm hauæ got giort, at guth skal gemæ tøm fran syndær, oc giuæ tøm hemerigh at fangæ.

D. vidæ siælæ naghæt aff the tingh, thær hæræ i værdæn geræs.

M. godæ siælæ vidæ alt thæt the vellæ vidæ. æn the i skærs eeld æræ the vidæ ey meræ en englæ kunger tøm. Æn the i heluedæ æræ the vidæ ey meræ om vos hæræ, en vi vidæ huat tith er thæræ meth tøm.

D. huelkæ tith vorth domæn.

M. thæt scriuæs at han vordær om met i natæn. thæt vnderstandæs sa ath thæt vordær thæn timæ, thær engæn vedh ællær [Bl. 67.] venthær at han skal kommæ.

D. vordær tha noghæt falk til i værdæn.

M. *thæt scríuas, at dyghært falk leuær en tha, oc æræ glæðæ mæth brælop oc vertskaf, so som nw gæmæ æn thær the æræ alglast oc ventæ tæm felich oc roo at hauæ mæth theræ glætskap, tha kommær saa awælegh en lywd oc gællendæ, oc siær: stæðær op dedæ, kommær til doms! oc allæ dedæ ræras ved thæn ænlegh ræst, oc allæ the thær leuendæ æræ, the deo ved then ræst oc fongæ tho liiff i gæn i then sammæ stædh, ok kommæ til domen.*

D. *huat vordær aff theræ legemæ, thær dyr hæuær opæthæth.*

M. *thæt sammæ legemæ mænnskæ foræ hadæ, thæt fongæ the ighen, tho huær mæx thæt ær skyld ath i tusendæ stikkæ, forti vos ber at tagæ len mæth thæt sammæ legemæ oc ledæmoth thær vigeræ antich væl ællær illæ mæth.*

D. *standæ the op aff dedæ, thær dær i theræs modærs ^[Bl. 67 v.] liiff.*

M. *ey andræ æn the thær leuendæ vordæ fedæ.*

D. *hwat vort oc i huat ældær skullæ the dedæ op standæ.*

M. *theræ ældær vordær so som mænnskæ er nw thratyæ vinthær. then ældær fongæ tha allæ, æn theræ vort skyl ath, ferti at hwer i sin stæth, bødæ vngæ oc gamlæ, vortær tha a thæn vort, thær the satææ skullæ hauæ varæt ællær the voræ om thratyæ vinthær moth.*

D. *Fongæ the noghær vonakæ tha a theræ legemæ, so som manigæ nw hauæ.*

M. *Allæ rætæ mæn vordæ vðæn allæ illæ a theræ legemæ, so sum adam vor, thær vor færst skæpæth. æn forbannæ mæn the fongæ the lyde allæ tha thær the nw hæuær. oc tho skullæ the voræ tha i cristen mænns skæpæth.*

thoth værmæn the hausæ voræ lydæ, ællær annat vnderlich falk, so som manigæ stædæ fødæs [Bl. 68.] i verdæn.

D. hwelken tees vor herræ at være a domædausæ.

M. han tees godæ mæn blith, bodæ mæth hans mandom oc mæth hans guddom, enæ so som han hændæ foræ voss a korssæt, oc tha mæth saa klarth legemæ, som han er i hemmerigæ, oc ænglæ feræ foræ hanum korss tegu, ath thæt skal theræ thees foræ al manken. tha fongæ forbannæn men saa megæl ræztlæ oc skam aff ihesus christus hans vblidæ ænlidæ, ath the vildæ hældær i heluedes pinæ være æn hans ænledhæ thelich see.

D. hwaræ vordhær domæn tha.

M. Dommen worder op i wedret ywer en dall, heder vallis Josaphat. hyn lijgger hoss thet berg, ther wor herre trineth op tijl hemmels aa.

D. Hwilkelund skickes folket tha tijl doms.

M. Wy læse, at alle rette mæn skickes owen i wedret, a wors herre hægre hand, oc alle forbannede men skickes neden aa iorden, a hans venstre hand.

D. hwilkelvnd worder dommen tha).

M. falkæth skypæs i firæ lundh, eeth æræ the thær vdwoldæ æræ, sosom ær martires oc andræ hælæn. the demæs verdæn mæth vor herræ. Andræ rætæ men, the demæs til hemerigæs. Thretyæ æræ hethnæ men, the demæs ey, oc kommæ tha til pinæ. Fiærdæ æræ forbannæn crist- [Bl. 68 v.] -næ mæn, the demæs til heluedes pinæ.

D. Hwat siær domæren tha til tem.

M. han syær tha til tem a hans høgghræ hand standæ: kommær hiit, mynæ signædæ born, ok tagær thæt fædærnæ, myn hælæ fadær hauær budhæt edær aff værdh-

æns op hoff. Forti at then timæ mek hungrudæ, tha gauæ i megh at ædæ, then timæ iek vor tørstu, tha gauæ i mek at drika, thær iek vor nøghen, tha klædæ i megh, thær iek vor sywgh, tha søktæ i mek, ok thær iek for vil, tha herbædæ i mek. tha swarædæ the *mæth* mögel glædæ oc siæ saa: herræ hwilkæ tith sowæ vi tegh hungræ, thær vi gauæ tik ath ædæ, ællær tørstu oc vi gauæ tik at drika, ellær nøghen oc vi klædæ tik, Aller oc siugh oc vi søgtæ tik. Tha sworædæ vor herræ oc siær til tem: i then [Bl. 60.] timæ thær i hulpæ oc gauæ thæn mynztæ, thær turtæ vedær oc bedes i mit naffn, tha giordæ i mek thæt sæluær. Sidæn siær han til tem, thær a venstræ hand stondæ: gongær borth, forbannædæ men, til then eeld thær aldæ skal slekæs [som redebon ær for diefflen oc alle hans engle.] Forthi then timæ thær mek hungrædæ, tha gauæ i mek ey at ædæ, ok sydhæn al so sum han hauær ferræ saut til rætæ mæn. tha sworædæ the hanum *mæth* möghæl ve oc grad oc syær: huarnær sowæ vi tigh, oc sadæ sydæn al so som rætæ mæn suorædæ ferræ. Tha syær vor herræ til tem: tæm timæ i sundæ thæn mynztæ, thær thæt bedæs i mit naffn, tha sundæ i mek thæt sæluær.

D. hauæ the naghær thær tha røpær tem for syndær.

M. allæ the syndær, thær forbannædæ mæn hauæ giort, fra then timæ the kunnæ geræ syndær, oc til theræ deth, the vordæ tha saa opænbarlighæ [Bl. 60 v.] foræ all hemerigh oc ierdærigh, at huert moo see annæns onskaff. so som huat stæt han giordæ thæt, i huar lund han thæt giordæ, oc hwilkæ tith syndæn giordæs. thæt vorthær tha saa ouenbarlæch, som nw er dawsæns. lywsæn for allæ mens asyn.

D. ouenbaræs oc the syndær, the hauæ taghæt skreffit foræ hæxæ i værdæn.

M. ja gæræs the saa, forti tothvar man the at skreffit hauæ væræt, tha voræ the aldræ i thæn hw, at the vildæ theræ syndær rætheligh bædræ.

D. huelkæ lund skal man sinæ syndær rætaelegæ bædræ.

M. særlegh thwænæ lund, thæt færstæ at syndæn skal aldræ saa lœnlich væræ, ællær saa vquemlegh væræ, ællær saa manigfold væræ, ath vi skullæ ey gærnæ siæ vor skreffitæ fædær tœm. Thæt annæt ær at syndæn ^[Bl. 70.] skal aldræ saa gaffnlegh væræ til værælzæns gaffin oc aldræ saa læstælegh til legæmeth ath fœlæ, at vi skullæ ey hauæ thæn hw, ath vi villæ tœm aldræ thydræ gæræ, for thæn ælskw vi æræ skyldnæ at hauæ til gudh, oc sidæn skullæ vi syndæn bædræ *mæth* fastæ, *mæth* almæsa gærningh, *mæth* bœnær oc *mæth* hiertæ træyelsæ, thæt mæstæ vi gydæ giorth. Forti tættæ ær vos ey budæth at gæræ, forti ath the æræ ey allæ tæthæ gidæ giort. en thiss mææ vi gæræ *mæth* telegh saghæ foræ voræ syndær hæræ, thiss mynæ plecth fongæ vi i skærs eeld. en the tho færstæ sagæ æræ vos soo budæn, at enghen moo hemerigæ fongæ, vdæn then thæt villæ hauæ ther iek aff sadæ.

D. huat vordær sidæn aff værdæn ^[Bl. 70 v.], thær domæn ær haft.

M. solæn skal tha vordæ syw sinnæ clarræ, en huæ nw ær, ok allæ stiernnær oc monæn vordær tha lywsæræ, æn han nw ær, oc iordæn vordær saa reen, so som en crïstalsten, forti at al then vrenslæ, thær nw ær i iordæn, skal all saffinnæs oc nedhær faræ til forbannædæ mænne i heluedæ, oc forti vordær theræ pinæ mœgel mææ efftær domæn, æn the færræ hadæ, so som rættæ mænæ glædæ

vordær tha vtalegh meræ æn ferræ. oc syðæn vordær aldri nath, forti at solæn skal tha idælegæ stondæ meth i medagz stæt, oc monæn geniæfnt solæn.

D. mwæ hælæ men alt thæt the velæ.

M. the velæ ikkæ annæt en goth, oc thæt sammæ gut vil, oc forti mwæ the alt thæt the velæ.

D. hauæ sommæ meræ glædæ i hemerigh æn sommæ hauæ.

M. huer huer saa ^[Bl. 71.] meghæn meræ glædæ theræ, so som the hauæ meræ got giort hæræ, [oc] so skil theræ pinæ at i hæluedæ. tha hauær huer i hemerighæ saa meghæn glædæ, at thæt gydær (oc ey kan) enghen tungæ ful talt, forti at huer theræ glædæs aff annæns glædæ, so som aff theræ eyæn glædæ.

D. huat ær theræ glædæ.

M. the louæ guth e forudæn endæ, oc æræ saa glædæ, at the hans ænlædæ see, at thæt gydær ængæn tungæ ful talt, vdæn andræ glædær thær the hauæ thæræ.

D. huelkæ æræ the glædær.

M. the hauæ syw glædær a theræ legæmæ, oc syw a theræ siælæ.

D. huelkæ ær the syw, thær legæmæt hauær.

M. færstæ ær thæt, at theræ legæmæ æræ syw fold klaræ oc vænæræ en solæn ær. Annæn ær thæt, at the æræ so raskæ oc mwæ væræ ^[Bl. 71 v.] huar the velæ. Thredyæ ær, at the vordæ saa cleyne oc renæ til legæmæt, at the mwæ gemæn faræ sænz tusendæ muræ om the foræ tøm stodæ. Fierdæ, at the vordæ saa stærkæ, at eth mæn-naskæ mo forvindæ thæræ all væræzsæns mak. Fæmtæ, at the hauæ saa fræls velæ, at the mwæ thæt the velæ.

Siætæ, at ængæn vodæ ællær pinæ mo tem skadæ, tot-
huerman the louæ i tusændæ fold heet eeld. Syuændæ, at
the hauæ *thæt* hælændæ oc *thæt* lif, *thær* aldri kommer
deth ællær sywgdom æftær.

D. huilkæ æræ the, siælæn til lythær.

M. *thæt* ær visdom, at the vidhæ alt *thæt* the velæ
vidæ. [klogskap, at the konne alt *thet* the wylle) gæræ,
guthz ælskw, sæmsæt mællæm legæmæt oc siælæn, oc
vald ouær alt *thæt* the velæ, tryghet vdæn all ræzslæ, oc
euindæligh ^[Bl. 72:] glædæ, *thæt* giuæ voss *ihesus christus*,
qui est benedictus in secula seculorum! AMEN!

Anmærkninger.

(*Hsk.* betegner det til denne Udgave benyttede Håndskrift, *Gh.* den af Godfred af Ghemen trykte Udgave 1510).

Side Linie

- 3, 11. thet ær; *Hsk.* ther.
- , - actens hoph (o: Håb jf. gaphæ o: gabe S. 46³⁶; *Gh.* act i boghens ophoff.
- , 13. 14. 15. 18. er Bladet i *Hsk.* beskadiget.
- , 16. til kom; *Gh.* affkom. Er vel enten en Rettelse eller en Forklaring; medmindre *tilkom* skulde kunne betegne: hvad han *kom til*, hvad der hændtes ham.
- , 22. aueligh. Bladet er også her beskadiget, og Ordet af en yngre Hånd skrevet ned i næste Linie, men gjort om til 'annelig'. Dersom der gives et sådant Ord, måtte det vel komme af *annæ* arbejde, *and* Høst, og kunde jo nok bruges om den Tid, da enhver skal *høste* som han har sået.
- 4, 8. *Gh.*, der har dette i Afsnit som 2^{den} Bog, indleder denne således: 'Heer begynnes then annen bog i Lucidarius. **D.** Kære Mestere, mædhen i haffue meg sagt aff then alwoldende guddom ieg bedher eder at i wele sie meg af the sagher ther gud seerlige tijl her, Sosom er kirkens hælige æmede oc først aff præste thære wyghels hwij the sculle siw wære'.
- , 18. Her hvor den Helligånds syv Gaver skal opregnes,

Side Linie

- har *Hsk.*, tydelig nok ved Skrivfejl: at vnderstandæ ret oc vel møgel stirkæ til.
- 4, 23. læstær til; *Gh.* lydher til, thet byr præsten særligh til thet æmedæ.
- , 24. guthæligh; *Gh.* gaffuelieth [gaffnlicth].
- 5, 9. 11. burthæ, burthes; *Gh.* begynte, begyntes. Således fremdeles hvergang Ordet *byrje* forekommer.
- , 14. i kronæ; *Gh.* en kronæ. Han har altså læst: i kronæ, efter den almindelige Betegnelse af Talordene: i, ii, iii. L. 9. 18. har han derimod beholdt: i kronæ.
- , 28. til meræ; *Gh.* thes meræ.
- 6, 2. dauid prophetæ, s. Psalm. 119, 164.
- , 6. al, rett. f. alt.
- , 17. saa skamælighæ then nath, en lythet faar [var] ey ath the; *Gh.* saa skamellig weth ath lith bedre en.
- , 22. yntel hans eghet fedhernæ; *Gh.* ijntel hans egen foerfæderne. Meningen af Stedet er dog måske snarere: han frelste alle rette Sjæle og (gjorde dem) til sin egen Arv (s. *fæderne* i Ordforklar.)
- , 26. Dersom ikke dette hele Stykke (indtil S. 8¹⁰) er indskudt senere, må Afskriveren have oversprunget tre Sider i sin Forskrift. At dette er sket, kunde bestyrkes ved den omstændeligere Form det følgende Spørgsmål har: 'Syer mek *no* [efter at vi har sluttet denne Episode] mestæræ, aff prim, hwi thet syes'; medens det ved de andre Tider simpelthen hedder: hwi syes otæsangh, terz, sext osv.
- Iøvrigt er dette efter *Gh.* optagne Stykke, ligesom hans hele Bog, fuldt af Trykfejl. Af Rettelser her ere gjorte bemærkes:

Side Linte

- 7, 23. om with f. som with.
 -, 24. thit f. thet.
 -, 25. ær at f. oc.
 8, 7. nw oc f. oc nw.
 -, 8. werdes f. wedes. (Originalen: dignare).
 -, 24. thet mannæ modh; *Gh.* then menig almue.
 -, 25. safneth ... øpthæ; *Gh.* samnet ... ropte.
 -, 28. oc kastæ oc tørfuæthæ hanum meth vren tyngth oc stenæ; *Gh.* oc sloge hannum med treck oc annen vren ting.
 -, 29. koræth; *Gh.* tilföjer: ther han skulle bere.
 9, 4. pigh thet worth fuul; *Gh.* de [du] ther wordhe so snild.
 -, 10. prim, terts, sext, non (af lat. prima, tertia, sexta, nona sc. hora) betegne Böntjenesterne ved den første, den tredie, den sjette, den niende Time af *Dagen*, d. e. Kl. 6, 9, 12 og 3, de såkaldte horæ canonicæ.
 10, 3. klokker the; *Hsk.* klokker thz.
 -, 4. prædiken, skulde vel være: prædikerne, prædikanterne.
 -, 18. benedictus (dominus deus), Zachariæ Lovsang (Luc. 1) slutter 'laudes, efter Ottesangen.
 -, 20. soæ l. så. Med en lignende slæbende Efterlyd eller om man vil understøttende *e* skrives også et Par Gange: thæ 23, thæa 11, 15, 47, (l. tha) bloa 40 (l. blå).
 -, 26. gloria patri et filio et spiritui sancto (den lille Doxologi, i Modsætning til gloria in excelsis) synges i Regelen efter hver (Davids) Psalme.
 11, 6. *lexernæ* (leczer L. 9) lat. lectiones, ere valgte enten af den hellige Skrift, af Helgenes Levnetsløb, eller af Kirkesfædrenes Homilier. Før Oplæsningen beder Lectoren: 'jube domine benedicere', efter at han har læst: 'tu autem domine miserere nobis', og Koret

3de Linie

- svarer: deo gratias. Gh. skriver *leysæ* oc *lætse*.
- 11, 8. *venite* exultemus domino' (Ps. 95) er den første Psalme til Ottesang, når gloria in excelsis synges.
- , - *til leczet* (udeladt hos Gh.) har vel forvildet sig herop fra næste Linie.
- , 11. tu autem; Gh. Venite, te deum. Og således må der sikkert også læses, thi Talen kan her kun være om disse to: Psalm. 95 og den Ambrosianske Lovsang.
- , 19. Messeklæderne bestå væsenlig af syv Stykker: *Hoved-Linet* (amictus humeralis) der bedækker Præstens Hals og Skuldre, men i ældre Tid, som også det danske Navn viser, tillige dækkede Hovedet; den hvide *Messe-Særk* (alba); *Linen* eller Gjorden (cingulum) som bindes om Messe-Særken; *Hånd-Linet* (manipulum), oprindeligt, som Navnet viser, et Tørklæde, nu et Slags Gjemme til dette, som bæres på venstre Arm; den korte Kappe, *Stolen* (stola), som gik ud over Skuldrene og den øverste Del af Armen, og hæftedes foran på Brystet med et Spænde, nu som et bredt Bånd; og endelig Overklædet eller *Hagelen* (planeta eller casula).
- 12, 4. the bondh . . . hutstrughen; Gh. the lymme [Lime, Ris] ther ihesus war hudstrogen med.
- , 13. stolpen; Gh. sten-stoden (Sten-Støtten).
- 13, 12. procinctorium. Således har jeg læst Forkortelsen: *prōci*^m. Ordet *kan* betyde den *Tilsløring* af Billederne i Kirken, som finder Sted i Fasten og ved de højtideligere Sjølemesser. Meningen af Stedet er denne: 'Den store Doxologi, Gloria in excelsis, synges ikke ved Messen i Advents Tiden — undtagen Vor Frue Dag [Marias Undfangelse 8 Dec.]

Side Linie

og Apostel-Dage [Andreas 30 Nov. Thomas 21 Dec.] — ej heller når der er procinctorium i Kirken [når Billederne er tilslørede, nemlig i Fasten og ved Sjælemesserne]'. Istedetfor den sidste Sætning har *Gh.*: ey i zelemesse oc ey i faste messe. Rigtignok forudsættes, hvis jeg har læst ret, en så gængs Brug af Udtrykket procinctorium som jeg idetmindste ikke har kunnet finde Hjemmel for, Ordet har haft.

13, 14. 15. *Gh.* har her kunnet beholde Ordet: *begynde* istedetfor, således som 16^e, at ombytte det med: *kundgjøre* el. lign.

-, 29. barhouith; *Gh.* openhowet.

14, 8. vnderstaa; *Gh.* forsto oc Credo this heller lese. *Credo* skrives hos *Gh.* således:

Peder: 'Jeg troor paa fader altwollende ther hauer skapt bode hemmel oc iord'. Andreas: 'Jeg troor i [a] ihesum christum ther gud fader hans enæste søn ær oc wor herre'. Johannes euangelista: 'Jeg troor at han wor vnfangen aff then heligand oc fød aff iomfrue Maria'. Jacobus: 'Jeg troor han tolde pyne oc døed oc wor iordet ther pilatus ther pontius hed tijl øgæ naffn ther han wor høffting'. Thomas: 'Jeg troor at han nederfor til hellendes [*helluedes*] oc opstod then tredie dag af døde'. Jacobus: 'Jeg troor at han opfoer til hemels oc sider paa guds faders høgere hand'. Philippus: 'Jeg troor at han scal tæden komme oc dømme bode leffuende oc døde. Bartholomeus: Jeg troor at [a] then heligandh. Matheus: Jeg troor a then helig [kirke] oc cristen menniskens samfund. Symon: Jeg troor at wij fonge aff løsing aff wore synder. Judas: Jeg troor

Side Linie

- at vi sculle fonge lijff eftter døed. Mathias: Jeg troor at vi sculle fonge ewinneligh lijff i hemerige.
- 14, 27. 'cristen mantz samfund', der i *Hsk.* er Glosse til 'kirkæ' (eller måske Gjengivelse af *catholica*), har *Gh.* overført på næste Led: *communio sanctorum*, som imidlertid efter Traditionen hører Simon til.
- 15, 3. offertorium el. versus offertorii, var tidligere Bönnen som Korene sang, medens Offergaverne bleve bragte af Menigheden, siden ved forandret Tankegang og Talebrug, Bönnen för Præsten *ofrer* Hostien.
- , 7. sanctus (Esaias 6, 3.) synges tre Gange efter præfatio, eller Indledningen til Messen.
- , 14. thæa l. tha (jf. 10²⁰ Anm.).
- , 28. *Gh.*: 'Wor fader ther i hemerijg er [...] tilkomendis er tijt rijge worde thin wilie i iorderige som han er i hemerige Giff oss i dagh wort daweligh brødh Oc forladh oss wore brøde som wij forlade them mod oss brydher Oc ledh oss ey i fræstelse men frels oss aff alt ont amen.
- 16, 6. begyndes; *Gh.* kwngiores.
- , 22. legomæ; *Gh.* legnelse.
- , 24. wederstygghes; *Gh.* wennes [wemmes?]
- 17, 8. Kristjern Pedersen (Om at høre Messe) forklarer de 5 Kors således: de 3 første er Jesu, vor Skaberes, 3 Hoveddommere: Annas, Kaifas og Pilatus, de 2 sidste hans Hudstrygelse og Tornekronelse.
- , 11. agnus dei, qvi tollis peccata mundi, miserere nobis (jf. Joh. 1, 29.) blev i tidligere Tid sunget af Korene, medens Præsten brød Brødet, og gjentaget indtil denne Handling var til Ende. Senere fremsagde Præsten selv denne Bön tre Gange.

Side Linie

At *agnus* læses tre Gange, siger K. Pedersen (om: at høre Messe) betegner de tre Hånde Folk Jesus vor Herre omvendte og frelste mens han hæng på Korset. Røveren som hang ved hans venstre Side; Longinus som stak Spydet i hans Hjerte, og fremdeles mange andre som var nærværende i hans Døds Time.

- 17, 14. 'Ite missa osv. . . Amen' er udeladt hos *Gh.*, og synes også at have forvildet sig herind, eller dog at have mistet Bindeleddet i Sammenhængen. Meningen må sagtens være: ita missa etc. (o: gratia dei missa est) synges i Messen, når *gloria in excelsis* synges. Og når dette ikke [et si non] synges, nemlig i Adventen, Fasten og ved Sjælemesser, da skal Præsten i det Sted sige [dicat]: benedicamus domino. Hertil følger Forfatteren som et uvilkårligt Hjertesuk: qui semper benedictus est etc.
- , 19. desken (patena); *Gh.* tilføjer for Tydeligheds Skyld: *kalkens* disk.
- , 22. corporalet (palla corporalis) er det Linklæde, som udbredes over det sædvanlige Alterklæde (mappa), når Messen holdes, og hvorpå Hostien lægges.
- , 23. syndæl; *Gh.* klæde.
- 18, 19. vendes; *Gh.* ændes, — i Overenstemmelse med hans ensidige Opfattelse af Ordet *begynne* (Lin. 17) i Betydningen *byrje* (Lin. 20), som også ligger deri, men ikke udtømmer det.
- 19, 1. incipit; *Gh.* worde soo at spörre oc saghde.
- , 5. ophroff, *Gh.* begynnelse.
- , 15. trennæ krafthæ; den yngre Lucidar tilføjer: Skönhed, Skin og Hede.
- 20, 2. thet hwer mæn; *Gh.* thog thet.

side Linie

- 20, 16-29. Afskriveren har her oversprunget en Side.
- , 26. santh (hos *Gh.*) er sagtens en Forvanskning af *sænd*. (sænz) og *ene* et Forsøg på at erstatte det tabte.
- 21, 5. til alz-ikkæ; *Gh.* tijll allæ æntchet (intet).
- , 17. meghet; *Gh.* mijn (som efter Svaret at dømme også synes at være det rette, jf. *tyl* L. 20).
 - , 18. mynnæ; *Gh.* nemæ.
 - , 20. for; *Gh.* ywer, (som synes rettere).
- 21, 31 flg. huar meghet stor han er, och huar kraftegh hans guddoms dyther æræ ath testæ; *Gh.* hwor meghel, hwor sæd oc hwor craftig hans guddoms dypheed ær.
- 22, 4. tæstæ oc vnderstandhæ, rett. f. tæstæ oc vnderstandhelsæ. *Gh.* har her, oc hvor ellers Ordet *testæ* (teffæ, tæfæ, tæwæ) forekommer, forandret det til *smage*.
- , 17. sæe (l. så) jf. soæ 10²⁰ Anm.
 - , 20. tyrftæløg; *Gh.* vnyttælích.
- 23, 6. halnæ ... reeth; *Gh.* hawæ ... renth.
- , 7. vether tryfuit; *Gh.* wnerstande truffued. Han tager da sagtens *triffued* som Tillægsord til Visdom: =treven, dygtig (s. *trifuesthe* Anm. 24.⁸). Rimeligere er det dog af Gjærningsordet *threve*, gribe fat på, isl. þreifja, þrifa, med udeladt Hjelpeord, og Meningen bliver da: når vi [får] fundet (træffes ved) Visdom osv.
 - , 10. menniskæ rett. (efter *Gh.*) f. muld.
 - , 23. thæe l. tha; jf. sæe, soæ l. så 10.²⁰ Anm.
- 24, 3. mektust; *Gh.* trifuesthe.
- , 6. ther i ther (all); *all* er i *Hsk.* skrevet ovenover i *ther* formodenlig som Rettelse; *Gh.* ther all.
 - , 15. engæn kyns; *Gh.* ænthet. Ligeledes 26.⁴ enthet f. æntæ kyns.

- Side Linie
- 25, 14. lanct, rett. (efter *Gh.*) f. laut.
 -, 18. skypædæs; *Gh.* skiltes. Sædvanlig omskriver *Gh.* *skipe* til *skikke*.
- 26, 19. togh at hœumodæs; *Gh.* tog til at hœgfærdes.
 -, 22. victæ theræ low; *Gh.* wender theres hug.
 -, 26. Foran Spørgsmålet sætter *Gh.* et 'hvi', og foran Svaret derpå 'forthi'.
- 27, 1. ænghæn var i sagh; *Gh.* enghen wolte.
 -, 13. tre, rett. f. the.
 -, 14. thæt iek athæns aff sadæ. Annæth ær; *Gh.* ther som aven(?) aff kommer. Annet ær oben.
- 28, 14. dygær; her såvelsom de mange Steder Ordet forekommer i Bogen har *Gh.* ombyttet det med *megen*.
 -, 16. hun, rett. f. han.
 -, 17. thær aff kom thæt at quinnæ ære dyghært frittæ-sommæ om the saghæ, the naghæt aff frægnæ; *Gh.* har ved Misforståelse og Trykfejl fået ud af dette Sted: at quynner æde meget fructe om so er at the fonge ther noget aff frycte [at frytte?].
 -, 20. hennæ't aff; en yngre Hånd har rettet det til: hennæ ter aff.
 -, 25. hugdæ; *Gh.* tenket.
- 29, 2. 5. skypælsæ, skypæt; *Gh.* skickelse, skicket.
 -, 11. mack l. mackt; i Lighed hermed skriver han: vox f. voxt 33, plech f. plecht 32. slæch f. slæcht 38.
 -, 14. prœuæs; *Gh.* prœuelsæ.
 -, 25. eth leuændæ oc andælecth, rett. f. leuændæ ændalecth oc (*Gh.* leffnet oc andelig).
 -, 29. nærræ, rett. f. meræ.
 -, 30. at; *Gh.* oc.
- 30, 2. netæ; *Gh.* nyde.

Side Linie

- 30, 7. Afskriveren har med rødt Blæk slået et † for den onde Engel.
- , 8. stirkær til godæ; *Gh.* stoger [? stygger, ægger, tilskynder] tijll synner oc en gude [gode]. Meningen bliver da lettere, men dersom man i nogen Måde turde stole på *Gh.*, synes Formen *gode* (den bestemte) der er bleven stående, at forråde Indskudet, og sammønholdt med Svaret S. 31 nederst, kan *Hsk's* Læsemåde jo nok forstås, da den onde Engels Angreb opfordrer alle gode Kræfter til Modstand.
- , 9. mangæ stædæ; *Gh.* menneske skadelige.
- , 22. mænæskæt; *Gh.* vel rettere: legomet.
- , 25. 26. nyttæ; *Gh.* nyde.
- 31, 12. halnæ; *Gh.* toge.
- 32, 11. mænæskæ til hørsommæ; *Gh.* mennisken horsam.
- , 16. goræ vro; *Gh.* tilföjer: lvs oc lopper.
- , 20. fiilæ (rett. f. fulæ); *Gh.* elephant.
- , 22. plech l. plecht (jf. mack 29.¹¹ Anm.).
- , 25. allæs; *Gh.* affles.
- 33, 7. fra mit fore noon. Det er på det beröimte Spörgsmål, hvorlænge Adam var i Paradis? at Magisteren efter Traditionen svarer: 7 Timer, og forklarer, i Mangel af Lomme-Ur, dette nöjere ved et Tidsmål i det daglige Liv, hvor vi da ikke må vente at finde Tiden så nöje afmålt. 'Fra midt för Middag til midt efter Middag' (s. *non* i Ordforklaringen) giver efter Klokkeslettet kun 6 Timer (fra Kl. 9 til Kl. 3). Nærmerø kommer man måske de 7 Timer, ved ikke at holde så strængt på Klokkeslettet, men forstå 'mit fore noon' og 'mit efter noon' om Måltiderne (Mellenmaden) för og efter Middag, da Forklaringen

Side Linie

- snarest er hentet af det håndgribeligste. Efter Honor (Elucidarium Lib. I cap. 15) blev Adam skabt og gav Dyrene Navne ved den tredie Time, Kvinden blev skabt ved den sjette og åd strax af den forbudne Frugt, Herren uddrev dem ved den niende Time.
- 33, 21. i stor vox: *Gh.* i ful wext.
 -, 22. vox l. voxl (jf. mack 29¹¹ Anm.).
 -, 28. oc sydæn vdæn dødæn huær i sin stæd¹; *Gh.* oc siden dœ (altså det modsatte).
 -, 31. huat hadæs the sydæn at; *Gh.* huat hafde the siden.
- 34, 4. talædæ; *Gh.* callædæ.
 -, 6. vors herræ røst; *Gh.* wors herris røst (således stadig hvor denne Ejef. forekommer).
 -, 14. til compæn: *Gh.* til stolbroder.
- 35, 3. raghær han a mannæn, om han seech noghær æfnæ hauæ (Et. beting. Nutid af *have*): *Gh.* reter han sig [retter — el. reder — han sig til Angreb] aa mennisken om han seer seg noget effne.
 -, 20. huat hadæs tøm sydæn at; *Gh.* huat hafde the siden at.
 -, 30. tok at æriæ; *Gh.* tog tijl at pleje.
 -, 31. omgangæ segh meth; *Gh.* vmage sig wet.
- 36, 2. dyær skyælnæt; *Gh.* stoor wrede.
 -, 4. burdæs theræ vsæthælsæ; *Gh.* begyntes there wrede.
 -, 12. gafflich; *Gh.* til gaffn.
 -, 20. De gamle Kirkelærere antoge at Kains-Mærket bestod i Hoved-Rysten; Rabinerne at det var et Horn Broder-Morderen fik i Panden; nyere Fortolkere have opstillet andre Gisninger.
 -, 22. huat hadæs adam tha at; *Gh.* huat hafde Adam tha at gøre.

side Linte

- 36, 28. noes slech; *Gh.* noes floed.
- 37, 5. vordær til; *Gh.* worder fød.
- , 9. thræthyæ, har vel her indsneget sig for: thre sinnæ thyuæ.
- , 26. køpstædh; *Gh.* tilföjer: lod bygge.
- , 29. skæppæ; *Gh.* skiffte.
- , 30. ondgærningær; *Gh.* onde gerninger.
- , 31. til thæs . . . mannæ; *Gh.* in til . . . man.
- 38, 30. værdælegh; *Gh.* illæ.
- 39, 2. mek træiar; *Gh.* meg anger.
- , 5. 6. fiæt; *Gh.* fawne.
- , 25. bodæ ænkyns afflær. sywendæ osv.; *Gh.* haffde encthet. Effther syw osv.
- , 27. æn sæntær; *Gh.* om sidhen.
- , 32. glædæ . . tøm; *Gh.* tilföjer: oc sagde.
- 40, 1. sætæns; *Gh.* fredsens.
- , 5. bloa (f. blæ) l. blå, jf. soæ10⁹⁰, thææ23⁹³. Anm.
- , 12. gik, rett. (efter *Gh.*) f. giff.
- , 23. vor til at sofuæ; *Gh.* wille sowæ.
- , 24. hans søn; *Gh.* rettere: hans søn Kam.
- , 30. nogær klædær; *Gh.* neder klæder.
- 41, 2. japhet, rett. f. set.
- , 8. the fryctædæ tøm tha visdom oc dyært thel guz loof. Stedet er uidentvivil forvansket; *Gh.* har rettet det til: the øptæ (øvede) them tha i wisdom oc dydelighet til gudz loof. Det giver ialfald dog bedre Mening.
- , 9. surskaff; *Gh.* swr.
- , 23. fødæs al værdæn til falk; *Gh.* fyltes al verden med folk.
- , 28. kom aff noes mæth hans æltæ søn. Skal der

Side Liute

der læses således, må Meningen vel være: af Noes (Sønner) *kom Afrika med* (? tilfaldt) hans ældstæ Søn, Kam. Men da Sønnerne nylig, (L. 19) ere nævnte i den Orden: Sem, Kam og Jafet, er det rimeligere, der skal læses: 'kom aff noes *hans myæthlestæ søn*', og at dette *mæth*, som synes ikke der at høre hjemme, er opstået (af *myæth*) ved Forvanskning. I Overenstemmelse hermed har *Gh.* også: af noes hans *mellestæ søn*; og læser da som Følge heraf 42° *hans elste*, hvor *Hsk.* har *hans myæthlestæ*.

42, 20. dyuplæ; *Gh.* dyp.

-, 21. *Gh.* tilføjer naivt nok: oc *fester* iorden. Rime- ligvis har der dog stået: oc *fersker* (forfrisker, vander) iorden; thi hos Honorius (de imagine mundi Lib. 1, cap. 5) hedder det på det tilsvarende Sted: Interius meatibus aqvarum, ut corpus venis sang- vinum penetratur, quibus *ariditas ipsius ubique irrigatur*.

43, 6. Der findes i Baseler-Udgaven (1544) af Honors imago mundi, såvelsom i de forskjellige Lucidarier lignende Billeder som dette, til nærmere at oplyse Beskrivelsen. Dog stemme de fleste lidt bedre overens med den end det hvormed vor Lands- mand i dette Håndskrift har sluttet sin Bog. I Ghemens Udgave, hvor dette Afsnit, ligesom i nær- værende, er det tredje, og altså står midt i Bogen, findes rigtignok Slutningsordene: 'so som wi muæ see i thønnæ figuræ, thættæ er værdæn', men Fi- guren selv fattes, og intet Tegn tilkjendegiver at man føres over til noget nyt. Indskriften i Båndet

Side Linie

- som omslynger Billedet må læses: *fuit regnum tuum, domine, regnum omnium seculorum.*
- 44, 3. weldel haff; *Gh.* wendel haff, d. e. Middelhavet, således kaldet mener man efter Vandalerne.
- , 7. stekkræ, *Gh.* mynnæ.
- , 19. skøn klynginnæ lywd weth hwer annen; *Gh.* stierne klinge wed hver annen.
- , 23. skonestæ; *Gh.* skæreste.
- , 27. then ær, rett. f. thet.
- 45, 4. taprobanes, d. e. Ceylon.
- , 14. crisæ og argeræ, Guldlandet og Sølvlandet, er vel de Gamles chersonesus aurea, Malakka.
- , 16. grywæ, Griffæ (Fabeldyret Gryps).
- , 17. draspium, *Gh.*: caspius. Honor (imago mundi lib. I cap. 11): in India est mons Caspius, a quo Caspium mare vocatur. Måske menes der Højsletten som de Gamle kaldte Kaspapyrus el. Kasperia, og vi Kashmir.
- , 20. fixæ l. fiskæ.
- , 32. frem skaptæ som leyer; *Gh.* frammer til skapt som løver.
- 46, 1. ørn, rett. f. orm. Honor. (a. St.) *Macrobii corpora leonum, alas et ungulas præferunt aqvilarum.*
- , 2. Om de indiske *Brahmaner* siger Honor (a. St.): *qvi se ultro in ignem mittunt amore alterius vitæ.* Man sammenligne hermed Lucidars Sagn.
- , 5. i steth; *Gh.* strax.
- , 15. ænneth; *Gh.* anled.
- , 25. gaphæ (l. gapæ jf. hoph 3: Håb. 3¹¹). Det er en usædvanlig Måde at forlænge en Stavelse, der ender med p, fordi det let forvexles med det lat. ph=f.

Side Linie

- 48, 19. tidh banner; *Gh.* ther hinder.
- 49, 11. athraa; *Gh.* astyne (jf. astund).
- , 13. stenæ theræ naturæ; *Gh.* stenes naturæ. Således er bestandig hos *Gh.* dette *theræ* faldet bort, som *Hsk.* stadig bruger for at udtrykke Ef. Flt., i Mangel af en tydelig Endelse.
- , 25. feller lyth; *Gh.* møster lyd.
- 50, 4. *Gh.* sætter (efter Honor. img. mundi) Ninnæs (Ninives) Længde til 3 Dagsgang.
- , 5. Lucidarius slår Niniwe og Babylon sammen, som Honor dog adskiller.
istedetf. siethæ har *Gh.* fierdæ (1 Mos. 10).
- , 10. skedæ; *Hsk.* scedæ [el. stedæ?] skedæ.
- , 22. storæ; *Gh.* store idhe [iødhe?].
- , 23. Lucidarius er kommet til at flytte Kaukasus til Ægypten, fordi Honor (imago mundi) efter at have talt om Indien, Persien, Syrien, Palæstina og Ægypten, i næste Capitel (1 Bog 19) går over til at tale om Landene ved det Kaspiske Hav, med Kaukasus Bjerget.
- , 25. gantzæ ondæ . . . ondæ men; *Gh.* wannerligh . . . men.
- 51, 1. bredh; *Gh.* romelig bredæ.
- , 2. kex; *Gh.* iern kere [kexe].
- . 4. brøster; *Gh.* fattes.
- , 7. hwdher. Them ladhæ osv. . . tingh; *Gh.* huder, the lade met frage [?farge, Farve].
- , 13. Sererne boedé efter de Gamles Forestilling øst for Ganges.
- , 16. oc spynnæ; *Gh.* spinnelveue.
- , - førstæ, rett. f. tridiæ, som både *Hsk.* og *Gh.* har.
- , 24. danmark. I Randen har en yngre Hånd her tilskrevet: danmarch, swerighe, oc norrigh.

Side Linie

- 51, 24. Hanstedholm eller Hanstholm var, som man formoder og Navnet bekræfter, i gamle Dage en Ø på den nordvestligste Kant af Thy, bekjendt og frygtet blandt Søfarende. Men Vigen som skar sig helt ind til Hoxer ved Limfjorden er Tid efter anden fyldt med Flyvesand. Holmen danner nu Kirkesognet Rær, med Annexerne Hansted og Vigø.
- , 29. Efter Middelalderens Forestilling lå Norge vest, eller nordvest for Danmark.
- .. , 31. at styngæ [man] eth lyws; *Gh.* ath stinger noget eth livs. Denne Kilde, der er så hed at man kan tænde Lys ved den, lægger Honor (imago mundi i Bog 27 Kap.) i Epirus, Tyskeren i Dalmatien. Vores Landsmand sigter tydelig nok til Islands Gejser.
- 52, 6. storæ, rett. (efter *Gh.*) f. ær mangæ: da det er tydeligt han vil sige, at om Fastlandet véd han intet mærkeligt, men på Øerne der er vidunderlige (behennelig, *Gh.* sielsyn) Ting at fortælle om.
- , 9. De omtalte Smedier må man sagtens søge i de Gamles berømte Skylla og Karybdis mellem Sicilien og Fastlandet, som Honor omtaler *efter* Øerne ved Afrika.
- , 11. Lægedoms-Kilden lægger Honor på Sardinien.
- , 14. ebanus eller ebenus er den smukke sorte Træart, hvis Hjem især er Afrika, og som vi af Tyskerne har lært at kalde Iben- eller *Ebenholt*.
- , 15. ey heller och om hver men leggher i eld o: ej heller om endog Mænd (man) lægger Ild i; *Gh.* alligevel thet ligger i elden.
- , 24. De syv Planeter ere: *Månen*, Merkur, Venus, *Solen*, Mars, Jupiter og Saturn.

- Side Linie
- 53, 8. 10. *aff* monyn; *Gh.* paa, a. *Af* står ialfald f. *ath* (jf. *ath* f. *af* 38³⁶) Forvexlingen finder endnu Sted.
- , 29. mønydh; *Gh.* monen.
- 54, 22. anzæ; *Gh.* so som.
- 55, 17. noghet; *Gh.* møghet.
- 56, 3. mywgdøm, thohuær men; *Gh.* ydmygdøm, to at lige wel.
- , 9. 10. nist; *Gh.* gnist.
- , 12. skelig, rett. (efter *Gh.*) f. kræselig, som sikkert er en Gjentagelse af Ordet, tæt foran.
- , 23. bordawæ; *Gh.* plage.
- , 25. oc sommæ mæth theræ næstæ tapæ oc vennæ oc gotz (med Tabet af deres Nærmeste, Venner, og Gods) udeladt hos *Gh.*
- , 26. trøyælsæ, *Gh.* sorg.
- 57, 3. varæ, måske rettere hos *Gh.* wode (våde).
- , - soghæ; *Gh.* siwde.
- , 4. blusmær; *Gh.* bluser.
- , 14. sarlegh l. særlig; ifølge samme brede Udtale skrives undertiden: mannæskæ, thratyuæ, saluæ (selve) o. fl.
- 58, 5. thothuærman; *Gh.* tog alligevel at.
- , 13. a doms; *Gh.* Adams. Altså alle Gudfrygtige fra Menneskeslægtens Begyndelse, jf. Honor Elucidarium lib. III cap. 7: animæ justorum omnes justos cognoscunt . . quasi semper cum eis fuissent.
- , 22. vellæ l. villæ; jf. møstæ f. miste, thøm f. them.
- , 27. om met i natæn; *Gh.* om medie nat.
- 59, 4. istdf. awælegh og 6. ænlegh (hvis der ikke skal læses *æulegh*, ævligt, der da blev samme Ord som: avelig) har *Gh.* ønckelig.
- , 10. I Honors Elucidarium forstår Discipelen bedre at

Side Linie

satte Magisterens Skarpsindighed på Prøve. Til Exempel, indskrænker han sig her ikke til det enkelte Spørgsmål, hvad der bliver af deres Legemer, Dyrene har opædt; men han spørger: Når en Ulv åd et Menneske, og Menneske-Kødet blev til Ulvekød; og når da en Björn åd Ulven, og en Løve åd Bjørnen, og Kødet atter forvandlede: hvorledes kunde så Mennesket stå op? Læreren svarer ham: Den der forstod at skabe Alt af Intet, forstår også at adskille hvad der hører Dyret til, og hvad der hører Mennesket til; dette skal opstå, hint ikke.

- 59, 13. tho huer man; *Gh.* alligevel.
 -, 15. ledæmoth, rett. (efter *Gh.*) f. legæmæth.
 -, 19. 23. 24. vøxt; *Gh.* wext.
 -, 28. mæn; *Gh.* menniske worder tha sa wanne [wænne?] so som solæn er.
 -, 31. skapnæth; *Gh.* skabnelsæ.
 60, 1. thoth værman the hauæ voræ lydæ [o: Legemslyder, som Folk *blandt os* kan have] eller de høre til annæt vnderlig folk, so som mange (*andre*) stæde i verdæn fødæs. Eller også står voræ f. voræt (været) og lydæ som Tillægsord f. lydedæ: omendog de have været lydede (haft Lyder); hvis man ikke for Nemheds Skyld vil foretrække *Ghs.*: alligevel ath the haue været iøder, æller osv., en Læsemåde der unegteligt stemmer godt med Bogens Betragtning af Jøderne.
 -, 14. vallis Josaphat (siger Honor) dicitur vallis judicii, jf. Joel 3, 7. 17. Dalen mellem Tempelbjerget og Oliebjerget ved Jerusalem bar dette Navn.
 -, 25. tha; *Gh.* tog ligevel.

- Side Linie
- 61, 1. ophoff; *Gh.* begynnelse.
 - , 4. søktæ; *Gh.* komme til. — for wil; *Gh.* for hvsvild.
- 62, 1. tothvar man; *Gh.* alligevel at.
 - , 15. træyelsæ; *Gh.* anger.
 - , 20. then, rett. (eft. *Gh.*) f. them.
 - , 21. hauæ [holde]; *Gh.* gømæ.
 - , 28. all saffnæs oc; *Gh.* all samæn.
- 63, 3. geniæfnt; *Gh.* ieffne.
 - , 12. Randglossen 'oc ey kan' er som Forklaring tilföjet af En der frygtede for at *gydær* skulde misforstås.
 - , 27. sænz, er udel. hos *Gh.*, det samme er Tilfælde 38^a.
- 64, 1. tothuærman; *Gh.* tog thet.
 - , 7 -8. klogskap osv. . . gæræ guthz ælskw, rett. (eft. *Gh.*) f. gæræ guthzælw loof. I *Hsk.* er Stedet forvansket ved Udeladelse og uheldig Rettelse.
 - , 11. qvi est benedictus osv.; *Gh.* hwilken som er welsignet ewindelijghe e for vten ende AMEN.

Ordsamling.

- a** (l. å), *aa* 6. 14. fl. St: på.
 skrive *af* dommedavs færd 3;
 sier mik *af* messeklæderne
 11; læse *af* 38 fl. St: *om*.
*af*løsning af vore synder 14:
 Syndernes Forladelse (i
 Trosbekjendelsen).
ager-karl 35⁸¹: Agerdyrker.
agte om gud 38: bryde sig
 om, frygte Gud.
al-gladest 59: allergladest.
alles 32: avles, fødes.
als-voldende 7, *alz-voldu*
 26: alvældig, almægtig.
al-vestert 51: længst vest-
 på, vestligst.
 vorde til *alz ikke* (Ejef. Ik.)
 21: slet intet.
a-minnelse 9. 30: Ihukom-
 melse.
ammeth 3 = *æmmeth* 4:
 Embede.
a moth 32. 56. fl. St. (*aa*
modh, ammodh, ommoth)
 l. å mod: imod.
- an* 20: under, ynder, elsker.
anbuth 30: Redskab.
ander-lund 21: ander-ledes,
 på anden Måde.
annen vegne — *annen* vegne
 44: på den ene Side — på
 den anden Side.
anzæ 54 = ænse, ens: ligesom.
an-tigh 55. 56. 59: (isl. annat
 tvingja, et af to) enten.
a-stund u. *stunde*.
ath 9⁹⁵ l. åd (Datid af æde);
ost 34: (du) ådst.
ath thet ytherste dothe han
 self 10: *til* sidst; tale *ath*
 them 34: *til* dem.
 so *at* (?) hvert menneske
 29: således med (med
 Hensyn *til*) hvert Men-
 neske.
ath-æns 27, (ad eneste):
 alene.
 thet falk (ther) *ath* Set var
 kommet 38: *af* Set.
ave ¹) Tugt, Straf 32; ²) Frygt;

avelig 3. 59. frygtelig, forfærdelig.
azæl 39 1. Ådsel.
Barnbyrd 47: Svangerskab (jf. Vidnesbyrd, Jærnbyrd af bære).
bedje (*bethiæ*) 51. 58: bede; *beddes* 8. 61: (ud)bad sig.
begynde (t. begynnen): åbne; åbenbare, kundgjøre, 13¹⁴. 15. 16; 18¹⁷ nærmere Betydningen: *begynde*, som ellers stedse her i Bogen udtrykkes ved: *byrje* s. nedf.
behennelig 52: vidunderlig.
benedide 9. 21: velsignede (lat. benedictus).
berje: slå; *borde* 38: sloge; *berjes* (*berryæs*) 46: slås.
bordave 56: Slag, Straf.
best f. beskt 54.
blusme 57: blusse.
bodæ (f. hodede) 39²⁵. bragde Budskab.
borde, *bordave* u. *berje*.
botn 21. 27. 54: Bund
bryde å moth vos 16: (for) bryde sig, synde; *broth* buthen 55; i Flt. *brude* 28.
brøste 51: fattes, mangle.
-budet eder 60: tilbudet, lovet.

bunde 26: bandt (Flt.)
 siætæ mannæ i *burdh* veth hanum 37: i Byrd (hans Efterkommer i sjette Led).
burthe, (*burde*), *burthes* (*burdes*) u. *byrje*.
bue-man 37: Skytte.
byrje: begynde; *burthe* 5. 6. 14: begyndte; *byrjes* 43: begyndes; *burthes* 5. 36. 42: begyndtes.
bælde 56: Magt; Hovmod, (sv. *bælla*, formå; jf. *bold*).
bör. *burde ej til* 33: var ikke *tilbørligt*, ikke ret.
 c. se k.
davs gang 50: Dags-Rejse, et almindeligt Vej-Mål af o. fem Mil.
diger, *djer*; Intk. *digert*, *djert* 27. 28. 29. fl. St.: stor, megen, dér; stort, meget, dért.
teræ (*dére*) 13²⁸: meget (Biord).
dimmel-dave 10. 18: Sørge-Dage (den stille Uge); af *dimmer*, mørk.
drap 36: dræbte.
dreves 58: bedrøves.
drevelse 9. 29: Sorg, Pine.

drøveligh 13: sørgelig.
dygær, dyer s. diger.
dygt (*dyghyt*, *dygh*) 26. 31:
 Dygtighed, Kraft (Dyd).
dygdelig 22: kraftig, mæg-
 tig.

dymel u. *dimmel*.

dyrbar-stene, *dyre stene*
 49: Edel-Stene.

dyuple 42, *Gh.*: dyp. (? Flt.
 af *dypel*). Det skal svare til
 lat. *tracones* ∅: *meatus sub-*
terranei (Du Fresne).

dyæueldeh-en 13.⁹⁶ = *djæ-*
vel-en.

døne 23: lugte.

døn 57: Lugt.

e 22. 57. fl. St.: evig, altid,
 immer; *e* forudhen ende
 57, *e* meræ 58; skrives
 også *ee*, *æ*, *i* og 5²² *ey*.
after noon s. non.

eftersyn 20: Efterlign, Møn-
 ster, Exempel.

eld, *eeld* 24. 36 44: Ild.
guds elskug (Elskov) 20: Kær-
 lighed til Gud, 56 f. St.
en, *æn*, 6¹⁷. 29⁴. 30²⁴. fl.
 St: men.

ene so 60: ligeså, (ens).

endelangt 50: fra Ende til

anden (om Udstrækningen);
endelangs 42: fra den ene
 Ende til den anden (om
 Retningen); jf. det sidste
 med *baglænges* 40, *for-*
længs.

ey 5²² = *e*.

faar 6¹⁷; Fare, Frygt (isl.
fár, Intk.); 'en lidet faar ej
 at the' ∅: men lidet Fare
 [var] ej, at de ∅: det var
 næved at de.

falle. Datid: *fjæll* 26. 27.
 39: faldt; i Flt. *fjulle*,
fulle 26. 29. 12.

fange ¹⁾ 14 fl. St. få, modtage;
²⁾ fly, give: hugormen *fik*
 henne theraf 28; jøderne
finge (hadæ *fanget*) hanum
 et rør i hans hand 8. 12.
³⁾ få Magt til, formå: ther
fanger engen standet imod
 51.

faver kiennedom 3; *favert*
 gammen 3; sier mek noghet
favert af himmeltegn 52.
faverheth 22. 23: Fa-
 gerhed, Skönhed.

fedele 38, *fedle* 48, *fidle* 44:
 Fedel, Fiddel, Violin.

fedhernæ s. *fæderne*.

fejerst 7: fejrest, fagrest, skönnest.

fejvind, fejrinde 23 f. St.: Fagerhed, Skönhed.

feligh 59: Sikkerhed, Tryghed, Fred; *feligh* oc ro. Fred og Ro, og ingen Fare.

fiel 10 s. *fiæle*.

fil, Flt. *file* 49. 32: Elefant, (jf. *Filsben*, Elfenben).

fire-tigh 40 alm. *førative*.

fiældh, fiæll u. *falle*.

fiæle 10: skjule; thet ljus man *fiæl* (f. *fiæler*); then tro ther var *fiælt* (*fiældh*): skjult.

fjerre 29: fjærner (jf. nærre).

fjæt 39: Fjed, Fod (som Mål). Talen er om Arkens Udstrækning, *Gh.* har *Favne*, de yngre Bibelovs. *Alen*, hvortil de Gamles *fjæt* vel nærmest svarer som Mål.

flue 46: flyve.

forfares 33, *forføres* 38: ødelægges; Dat. *forfores*, *forfors* 36. 40.

forsende 51: sende bort.

for-thi fl. St.: for det, derfor; fordi.

forvinne 7. 31: overvinde.

fore theres spot 11. 12: *spotvis*.

fore noon s. non.

fran 10. 11. f. St.: fra.

frem-skapte 45: fortil skapte.

frittosome 28: spørgesyge, nysgjerrige.

froe 10: Frue.

frægne 28: spørge, få Nys om.

fræls velie 32. 63: *fri* Villie.

fyeldh 10. u. *fiæle*.

fyll s. *fil*.

fyulæ 26, *fyulla* 29, *fyæll* 39 u. *falle*.

fæderne, et; (som Navneord) 6. 60: Fæderne(-Gods), Arv.

fægreth 23: Fagerhed, Skönhed (jf. *faverheth*, *fej-rind* ovf.).

før, stærk, kraftig; *før* (modsat *nysfødt* barn) 30: fuldvoxen.

ufør 46: svag, kraftesløs.

gaffs, gavnæ u. *give*.

gath u. *gide*.

thet gik Abel *gavnlig*, alt thet han hade 36: der var Velsignelse deri.

gemmen 9 fl. St.: gennem.

gen verdens ende 18: henimod.

genjævnt 42. 63: lige-
overfor.
genesten til paradis 44:
strax til, lige til.
gide: 1) kunne, formå; 'so
megen glæde, at thet *gider*
engen tunge fultalt' 63;
2) ville, have Lyst til. 'Eva
gath thet ej ladet' 28,
62¹⁷; andre Steder forener
det begge Betydninger, og
går både på Ævne og Vil-
lie 62¹⁶.
give. *gave* thet gud 21:
give det Gud! (beting. Datid
som ønskende) jf. unden han
them naden *gave* 4¹⁵.
gavs (*gaffs*) ther veth 9:
gav sig.
godgærninger 32, modsat
ondgærninger 37: jf. god-
gjørende.
dav-gryn (*griyn*) 25. Dag-
Gry.
synde-gæld 38: Gjengæld,
Straf.
gælle 59: gjalde, lyde højt.
gærnings-man 30: Arbejds-
mand, Handværksmand.
gætte til hvo hanum slog
11: gætte (på).
gøme 6. 8. 21: (gjemme)

vogte, bevare; gøme fæ 36;
guth skal gøme them 58.
gømere 55: Vogtere.
gøre. Datid *gørthe* 5. 19. og
gjordhe 10 fl. St.

haar-skurth s. skurth.
hadæs, *haftæs* u. have.
hagehyn | 2: 1. hagel-in, ligesom
broder-in, *himmel-in*, *mån-
in*. (Hank.'s Ord med ved-
hængt Kjendeord).
halne, 23. 31: tage i Hæn-
der, *handle* med.
en *hande* orm 51; eth *hande*
folk; trenne *hande* tunge-
maal 15: Slags; jf. mange-
hånde, *allehånde*.
hanner 48¹⁹: hen; jf. isl.
handan.
harthyeld 38. s. *tjæld*.
have them for vonægte 51;
have thet ther jek af sade
62; *hafte* sin poske 9;
dommen er *haft* 62: holde,
holdt.
huat *haftes* (el. *hadæs*)
the *ath* 40. 33. 36; huat
hadæs them *ath* 35: hvad
havde de *sig for*, hvad
toye de *sig til*. (jf. No.
athefd Rimkrön. v. 1942,

og isl. *huat hafast þeir at*).
hel-gjør 8: helbred, læg.
 the mangefoll *heligdom*, ther han gjorde then time 6: om Kristi Gjærninger, hans Lidelse deri indbefattet.
helljest 16: belliges, helliget werde! (jf. isl. *helgast*).
hemmelynd l. himmel-in.
hethne men 60: hedenske Mænd, Hedninger.
 enghen veste hvat *hin annen* sathe 50: den ene vidste ikke hvad den anden sagde:
hionæt 38: Ægteskab.
ho 6, *hoo* 5. 39: hvo.
hugde 28 Datid af *hygge*: dømme, tænke (af Hu, *Hug*).
hulde 40 Datid af *hyllje*: tilhulle, skjule.
hulle (*hule*) 26 Datid Flt. af *holde* 51.
hulpe 61 Datid Flt. af *hjælpe*.
hvar (hvor) hanum bör at leve 5. fl. St.: hvordan, hvorledes.
hware vor eva skapet 27 fl. St.: d. s.
hvar-leth 30: d. s., hvorledes.
hvar-lund, 14: d. s., hvorlunde.

hvar-nær 61: når?
hvert 46 fl. St.: (hvar-ath): hvort, hvor-hen.
hver (*hvar*). Af dette Stedord dannes det i gamle danske Skrifter hyppigt forekommende men på mangfoldige Måder skrevne Bindeord, *thot* (tho at) *hver mæn* 20. 56. 58. 59. 60. 62. 64. Dets Betydning er sikker nok: *omvendskönt*, *omendog*, *alligevel*. Det må henføres til det islandske: Þó at hváru, Þó at hverju; det svenske: tho at hvaru, thy at hvaru, eller i Flert. tho at hverjum; forsåvidt har det ingen Vanskelighed, men allerede i vore Love har dette *tho at* (el. *thot*) *hvaræ* fået et lille Tillæg, og hedder: *thot hvaræn*, og idetmindste i asketiske Skrifter stadig: *thot* (thet, tho, thog) *hværmæn*. Hvis også det første (n) kan være et ørkesløst Tillæg, så er *mæn* det vistnok ikke. Kan det være en Hf. Flt., vendt om, ligesom *gjemmen* f. *gjennem*? Eller er *mæn*

vores bekræftende Partikel i Talemåderne: jo *mæn*, høj *mæn*, jo så *mæn*, (hvis Oprindelse som be- kjendt udledes af *Mænd*)? Den vaklende Skrivemåde af *hvar*, *hver*, *hver* og *man*, *mæn*, *men* er kun hvad der finder Sted i så- mange Ord, hvor disse Selv- lyde ombyttes. At Afskri- veren på de syv Steder hvor Ordet her i Bogen fore- kommer har skrevet det på syv forskellige Måder, viser hvor dunkelt Ordets Oprin- delse har stået for ham.

om hvermæn 50: er måske samme Ord i en lidt foran- dret Form; men bedre tages dog *om hver* for sig som Bindeordet, og *mæn* som Subjekt i Sætningen: om hver *mæn* leggher i *eld* 3: om endog *Mænd* (man) lægger Ild i.

hymmelynd 14 l. himmel-in s. hagelyn.

hyrnet 17: hjørnet.

hælende 64: Helsen, Helbred.

hørsomme, 32: Lydighed.

uhørsomelig 32: ulydig.

hov (høj) 39 (*høeg* 44; *høstih* 21, *høstih* 42); *høve* 50, (*høghe* 44); *høveste* 20. 40.

hovelige 20: højlige.

højnot 56, *homood* 27: Hovmod.

hovmodes 26: hovmodes.

hotith 55: Højtid.

ē fedele 38: på Fedel; nyth i jorderige 8: ned på Jor- derige; i steth 46: på Stedet, strax.

i forudhen endhæ, i lenger, i hvat 51, i hvilke 50, i mynne 53; i som 53: = e s. ovenf.

ilie 8: Fodsåle.

ilt at kommæ 44: ondt, vanskeligt, ilde.

insigle 29: Segl.

Jesse 8: Isse.

kennes 7²³ bekjende; *veder- kennes* s. st.: kjendes ved, bekjende.

kennedom, *kiennedom* 3. 4. 10: Kundskab, Lær- dom.

keæ 51: Krog, Angel: jf.

Keis Molb. Dialektlex.

klejn (cleyn) 31. 63: fin
(jf. t. klein).

komme seg i 28: iføre sig;
om han kan *komme veth*
35: komme til, komme af-
sted med; man *kommer* thet
til at fallæ 49: får det til.

kompæn 34: (om *Eva*, Gh.
stolbroder) Kammerat, Med-
hjælp; (isl. *kompán*, gml.
fr. *compain*).

koste 28: Kviste, Grene; the
brude *koste* oc skjulde
them meth.

kræffthe 9: krævede.

krafthe 19: Kræfter.

krank 23, *krant* 31 (krankt):
svagelig, -gt.

krankheit 35: Svaghed
(jf. t. *kranck*).

vox krystes i et insigle 29:
trykkes.

kræseligt lefnæt 56: over-
dådigt, vellystigt.

kyns, køns: Slags; eth køns
dyr 48, ther er enktæ køns
52. 26; meth engen *kyns*
42, han skop engen *kyns* 24.

Lade (lagde) *seg til* at ærje
40: lagde sig efter, gav
sig til.

lader (lathær) sjælen til him-
merigs 55: indbyder (både
Isl. og Tysk. har Ordet:
lada, laden).

lejer (leyer) 45: Løver, sv.
leyon.

lepe 46: Læber.

lesten 13 (Læsningen) be-
tegner dels den hellige
Skrift i det hele, dels Tex-
terne valgte af den ved
Gudstjenesten; vores 'Evan-
geliebog'.

lexen 11 (lat. *lectio*) er *Læs-
ningen* ved Gudstjenesten,
enten af Bibelen, af Legen-
derne eller af Kirkefædrenes
Skrifter.

the glæder sjælen *til lider*
64: stunder til, jf. det
lder ad Aften.

liges veth 48: lignes ved.

lign (lyghen) 30. 16. 29:
Ligning, Skikkelse.

line 12 Gjord, med bestemt
Form: *lin-en* (lyndh-en)
12^a.

lin 11. 12: Lin-Klæde. Deraf
hoved-lin 11, *hand-lin* 12.

ljusn (liuseh, lyusæn, lywsen,
lywsn) 19. 21. 25. 29.
53: Lysning, Skin; i be-

stemt Form: *ljusne* (lywsenæ) 53¹¹ f. ljusnet.
 the vigde (veg) there *lov* fra gud 26: de brød deres *Løfte*, (Troskab) mod Gud; jf. Tro og *Love*.
love 40¹⁶: tillade, give *Lov* til.
love (o: låge) 42¹⁸. 64⁹; lå (*beting.* Datid af *ligge*).
lund: Måde; i hvar *lund* 61, hvilke *lunde* 29, tvenne *lund* 62. (jf. ingen-*lunde*, nogen-*lunde*).
lyghen s. *lign*.
lynæ, *lyndhen*, s. *line*.
lyneth s. *lin*.
lyth 40. 49: Lødd, Farve; feller *lyth*, skifter Farve.
lyther s. *lider*.
lyusæn, *lyusn*, s. *ljusn*.
læde 29: Lader (jf. isl. læti); diæfle kenne manz hu a hans *læde* oc af hans sæde.
maa, *maa* u. *mue*.
maan l. *mān* 48: Manke.
malmer-sten 17: Marmor-Sten.
manne modh 8: Mænds Møde, Forsamling; jf. Ejf. Flt. *manne* 37^{11.31} og *mænne* 62²⁸. af *man* (en Mand).

man-ynd 22 fl. St.: Månen s. *hagelyn*.
mekel (megel, møgel) 22¹⁰ f. St.: (megen) stor; then *mekele* (megle) 31. f. St.; *mere* 62²⁹: større.
mest 32¹⁴ f. St.: størst.
mellum 53: mellem, (jf. *stundum*, *fordum*).
meth them 51¹⁴: blandt, hos; 17².
minne (mynnæ) 32 f. St.: mindre.
mjedleste 42: (jf. *Middel-Vej*, -*Havet* osv.) midterste, mellemste.
mjugdom (mywgdom) 56: Ydmyghed.
mo, *moo*, *moæ* u. *mue*.
moxen, *muxen* 8. 39. f. St. hartad, næsten.
mue: formå, kunne; Nutid *ma* (l. må,) *maa*, *mo*, *moo* 16. m. St., Flt. *mue* (mwæ, moæ) 19 m. St.; Datid *matte* (l. måtte) *mottæ* 20 f. St.
over-maa 34²⁹; overkommer, får Magt til.
mynnæ, *myngdom*, *myæthlestæ* s. *minne*, *mjugdom*, *mjedleste*.

mærke 10 f. St.: (be)mærke, betegne, betyde.

mæstæ u. *mckel*.

mønydh 53²⁹ 3: *mønne-t*, den højrede Farve, som kaldes så (minie, mønne); her om Månen, når den, ved Solformørkelse, skygger for Solens Glands. (?)

nædermere 52 længer nede (mods. *overmere*, og dannet som *nær-mere*, *ydermere*) af *neder* (nydher) 9. 14. 29: ned.

nejlder (neyldher) 9. 17: naglet.

nete 30²: nytte, bruge, nyde; jf. sv. *nōta*=*njuta*, *nyttja*.

nist 56: Gnist; udtales så endnu (Fyen), jf. isl. *neisti*, gl. sv. *nyston* (Fornskriftselsk. Saml. 1 B. 2 H.)

non (noon), lat. *nona* sc. *hora*, betegner ¹) oprindelig den niende Time af Dagen (Kl. 3 Efterm.); ²) dernæst *Böntjenesten* ved den Tid, *hora canonica*, 9¹⁰; og ³) endelig *Middagstiden* og Måltidet da, også efter at dette var skudt frem fra

Kl. 3 (lat. *prandium*) til Kl. 12. Af den sidste Betydning, som er hyppig i Skrifter fra Middelalderen (noon time 33) kommer Udtrykkene

fore non 33⁷: For-Middag. *efter non* 33⁸: Efter-Middag, som begge endnu bruges i Jylland.

nærre 29: nærmere.

nøgeste (*nøveste*, *noveste*) 45. 50: nøjeste, knappest jf. *nøg* V. S. Ordb., og Molb. D. L.

Om stor som 53, *om* tjæk som 54, *om* langt som 25. 54: ligeså=æm.

omgange seg meth 35; *omgik* seg meth 36: sysle med. *om* hver u. hver.

omkryge 54: omkrøge (Arrebo), omspænde.

ommoth s. *amoth*.

ondgærninger 37, mods. *godgærninger*.

ondt, *ondeste* korn 36, om Kains Offer, som bestod af det *ringeste*, *dårligste* Korn.

oop u. *ope*.

op-aa (vppaa, vppæ) 47: 12.

51. f. St. op-på, på.

open-hoved har *Gh. f. bar-hovith* 13²⁹.

op-hof 11. 16. 61. f. St.:

Begyndelse; Jhesus er vort ophof og endeligt; trinth brød er uden ophof og ende.

orver 38: Orgener, Orgeler.

ote-sangh 6: Morgen-Bönnen

(sacra matutina) der begynder 'de syv Tider' ligesom *Aften-sang* og *Nat-sang* (completorium) slutter dem. Ordet *ote* (isl. ótta) bruges i Middelalderen om Daggryet, den tidlige Morgen (Kl. 3-6).

overmere 52 højere oppe, jf. nedermere.

paa jule nat begynthe ænglene først thet loff 13.

pigh, thet vord ful 9: tvi! (py, pøj?).

plegt 32. 62: Straf, Pönitens, Bod-Straf.

puge 30. 50: Nisser, Små-trolde; i Slægt med *Pokker*.

qvem 5. 48. 56: passelig,

tilberlig; 23: rede, bekvem.

uqvem 39: *uqvemlig* 62: upassende, usømmelig, utilberlig.

qvemme best a vort mal 7: passe, falde bedst på vort Mål.

qverre 10: stille.

qvith 45: Kvide, Sorg.

raan 8: randt.

rage a mannen 35: fare på, angribe.

rede-bøn for dieffen oc hans engle er elden i helvæde 61: beredt (Endelsen *bøn* svarer til isl. *búinn*).

rette män 60 f. St.: retvise, retfærdige.

guds *ræzele* (Rædsel) 4. 5: Gudsfrygt.

rope them for synder 61: (røbe), anklage.

rothe 32: Rødde, Rådenskab,

safnes 62: samles; *safnet* 8.

safnelse (saufnelse) 14: Samfund, Fælledskab (lat. communio i tredie Artikel af Trosbekjendelsen).

fore thelig *sak* 9: af sådan *Årsag*, Grund; for mange

sage 16; engen var i
sag 27: Årsag, Skyld i.
samsæt u. *sæt*.
segne, seyne s. *signe*.
serlestes s. *særlestes*.
sether s. *sæder*.
sigher 31: Sejer.
signe (segne, seyne) 39. 41:
 velsigne; *signe tik* 14. 15:
 slå Kors for sig; *signet!*
 derved oversættes *sanctus!*
 i 'Te deum' 7; then *signe-*
nethe (synnæthæ) tidh 11:
 den hellige Tid (Påsken).
sin 56, *syn* 5: (Sind), Sandser.
sind (synn) Gang. Figurlig:
 ath en *sinne* 46. 24, syv
sinne 6. (jf. tre-*sinds-*
 tyve, nogen-*siude*).
skaleff 9 l. skalv, skjålv.
skape 32 f. St.; Datid *skop*
 24. 32 f. St.: (skabe), frem-
 bringe; ²⁾ skikke, indrette:
 hvar er then deel *skapt* 43⁷,
 the have theres gangh til-
 hobe saa *skapt* 53⁷, *ska-*
pet, *skæpet* (jf. Skæbne)
 30²⁸⁻²⁹. I sidste Betyd-
 ning falder *skape* sammen
 med *skipe* s. nedf.
skapnet (en) 16. 47.
 59 *skafnet* 16: Skabning,

Skikkelse (dannet ligesom
Levnet af leve).
skede: Løb, bruges som Vej-
 Mål; *heste skede* 50. 54:
 sålangt som en Hest kan
 løbe ad Gangen, Heste-
 Skifter.
skellig 56: ret, alvorlig; *skel-*
lige qvinne 49: høviske,
 hæderlige.
 there voxt *skil ath* 59. 63:
 er *adskillig* (forskjellig).
skipe, skikke, berede: iek
 skal *skipe* teg manigfold
 krankhed 35; ordne, ind-
 rette: vatnet *skipedes* i
 sit lav 25. 42³⁰. 55. 29;
 dele: verden er *skiptet* i
 fem stræde 42. 60. I sid-
 ste Betydning falder Ordet
 sammen med det deraf
 dannede
skipte, *skifte* 15. f. St.:
 dele; daven er *skift* i tolf
 time 26; verden *skiptas* i
 trenne dele 43.
skipelse 16. 29: Skik-
 kelse, Beskaffenhed.
skjelnet 36: Adskillelse,
 Tvist (jf. *skapnet*, *Lev-*
net).
skjudere til at svige 28:

hurtigere, lettere at svige (jf. *skjet*, hurtig).
skurpen 45: indskrumpet, tör (jf. Skorpe).
skurth eller som *Gh.* skriver *skordh* er Navneord til: at *skere*, deraf *skurd*-gud, en udskåret Gud, en Afgud; *skurd*- eller *skord*-gilde, *Høst*-gilde; og haar-*skurth* 5⁸⁰: Ton-sur.
skypæ osv. s. *skipe*.
skyudæræ s. *skjudere*.
skyælnæt s. *skjelnæt*.
slech s. *slæg*.
slegge 51: Hammer.
slekes 61: slukkes.
slove 51: (sloge) beting. Dat. af *slå*.
slæg: *Omslag*(?) i Vejret, Sne-Regn, Uvejrr; jf. *Slæe* og *slæne*, *slæine* (o: Slæge, slægne) i Molb. Dial., sv. *slagg*. Deraf måske Is-*Slag*. Noes *slæg* (*slech*) 36²⁸ kalder *Gh.* noes *flod*, og først ved Reformations-Tiden opfandt man Ordet *Syndflod* (s. Bibelen 1550), ved at låne Tyskernes For-drejelse af deres gamle *Sin-*

fluot (*Al*-floden), Verdens-Oversvømmelsen.
snille 4. 26 svarer til lat. *sapientia*; *visdom* 5 der-imod til *scientia*.
soghe 57³. må efter Sam-menhængen være *sive* (som vådt Brænde i Ild), (Datid af *sige*?)
soldener 50: Soldater.
sove 26. 61: (o: såge), *så* (Flt.), Datid af *se*.
hørde thu *spordh* (spurgt) af, 24: hørte du *tale* om, havde du spurgt om.
stunde at være meth hanum 24: stunde, længes efter at *a-stund* 28 l. åstund: At-trå, Higen efter.
stunnum 53, *stunnum* 52: stundum.
stædes 39²¹ (f. *stædedes*): standsede.
stækkre 44: kortere, mere *stakket*.
sundæ u. *synje*.
surskap 37. 41: Træskhed, Bedrageri.
svelljen i havet 51: Bræn-dingen (på Vestkysten af Jylland), af *svelle*, svulme, jf. hav *svellf*, hvormed

Kr. Pedersen (Vocabularium) oversætter *syrtis*.
syghær l. *sigher*.
syn 5²⁰. s. *sin*.
syndel 17: Sindal, fint Silke-Tøj.
synje 61: afslå, nægte; Da-tid *sunde*, nægtede.
synnæ s. *sinne*.
synmethæ u. *signe*.
sæluæ (salige) 27²³: sælle, stakkels, *u-sæle*.
sæmsæt l. samsæt u. *sæt*.
sænter 39²⁷. éngang, *sænth* 20^{26.28}. *sænz* 38. 63. *sentz* 16: på én Gang, ad Gangen (af *sinn*, Gang).
sær-lestes 6. 47: udvalgt, særdeles; af *sær*, for sig, og *læse*, samle ud.
sæt: Forlig, Overenskomst; Regnbuen kaldes: *sætens* tegn 40.
sam-sæt. 64: Pagt, Enighed.
u-sættelse 36: Uenighed, Tvedragt.
taktes 25: dækkedes, be-dækkedes.
tee (the) 26 f. St.: vise, ytre, åbenbare; *tede* (thedæ) 13

f. St.; *tees* (thees) 5. 28.
f. St. vise sig; *tedes* (tee-tes) 17 f. St.
teden s. *theden*.
tefte u. *tæve*.
tekker 56 = *tykker*.
tekne, *tegne* 10. 40 f. St.: betegne, betyde.
tere 13²⁸ u. *diger*.
thæ 29⁴. 53¹². 60²⁵. f. St.
l. thå = *tho*.
thaudhe u. *ties*.
then, *thet*, den, det; *thet* hværmæn u. *hver*.
thes Ejef. Intk. *thes* (this) mere, *thes* (thytz 18) heller; han var *thes* ej verdu 11; til *thes*: til den Tid, indtil 28⁴; til det Öjemed, forat 7²⁹. 23²⁷. 56¹³.
the (thy 8²⁵. 26²⁴): de.
therre, *there* (*thyræ* 27⁴), *theres*: deres; hver *theræ* 63¹³: hver af dem.
them, *thom* (*tøm*), dem.
theligh (teligh) 5. 45. f. St.: deslige, sådan.
thesse 56²²: danne (Hunk.)
theden 14. 27 f. St.: deden, derfra.
tho fl. St.: dog. *tho* hværmæn, *thot* hværmæn u. *hver*.

- threding* 43: Trediedel (jf. Fjerding).
- threve* 57: føle for sig, gribe på (i Slægt med *træffe*). Hertil hører rimeligvis: vether *tryfuit* 23⁷, hvis ellers Stedet ikke er forvansket. (s. Anmærkn. S. 72).
- tider* 6 fl. St.: de syv daglige Bøntjenester, lat. *horæ canonicæ*, de hellige Tider.
- tidre* (thydræ) 62: tiere.
- ties* thet lof tha 10. 11: (for)ties, synges ikke.
- taude* 10: tav.
- tiende* Messe 15. 16: tavs, stille Messe.
- til* fan 37. 38: fandt på, opfandt; gætte *til* 11: gætte på; tagæ *til* 9. 26. 39: tage på, begynde. - rene *til* legemet 63: med Hensyn til, jf. rask *til* Fods.
- til* - kom 3: Hændelse, Skæbne (hvad han *kom til*)[?]. Gh. har *afkom*, s. Anmærk. S. 65.
- til* mere the have . . thes mere 5: *jo* mere.
- til* thes 28. 7. 56.: indtil; for at, s. *thet* u. *then*.
- timen* skop gud then første dav 25: Tiden.
- tinde* 26, *tiune* 37: tiende.
- tistle* 35: Tidsler (Fltl. af *tistel*).
- tjeneste-man* 8: Tjener.
- tjæld* 38: Telt. *hår-tjæld* (harthyæld) vil vel sige Telt af Dyre-Huder, i Modsætning til Brædde-Telt.
- tog at*=tog til at s. *til*.
- tothvermæn* u. hver.
- tote* u. *tykke*.
- trege* 39: angre.
- tregelse* 56. 62: Sorg, Anger.
- treven*, dygtig, blink; *trevne* (treffnæ) 41, (jf. *trives*).
- trifnæt* 33 Ånds og Legems-Kraft (jf. *skapnæt*, *skjelnæt*, *Levnet*).
- troder* (tråder) 24: træder.
- træyer*, *træyelsæ* s. trege.
- tu* og *try* Intk. af *to* og *tre*;
tu aar 37, *tu* tusende 40,
try dyghn 11, *try* hundred 39; men *to* hustruer 38,
tre sønner 38.
- tyde* 4⁹². 14: udtyde, udlægge.
- tykke* (tekke 56, tikke 57): tykkes, synes; Datid *tote* 28. 42: tyktes, syntes.

tyes, tyænde s. *ties*.

tøve (tæfe, tæffæ, tæffæ) 23.

46 er tydeligt: *smage*; 'høre, see, *tøve* (23^{4.5.}) og done'; *tæffe* meth vor mund 23²⁷; thet (æplæ) *tæver* sa vel 46³¹. Men

tefte (tæftæ) 22^{1.4.8.10.19}: fornemme ved Sandserne (i Almindelighed); *tefte* og understande 3: *sandse* og forstå. Og det tilsvarende Nævneord:

tefte synes nærmest her at måtte være *Lugt* (ligesom isl. Pefr) når det hedder 22¹⁵: thet ther vænt er at høre, thet ther favert er at see, thet ther lysteligt og got er i *tefte* og smag.

the *tyrfe* ej veth 46: behøve; Datid: the *turte* (turfte) veder 61.

tyrftelos 22: unyttig, jf. *Nødterft*.

terve (tørfuæ) 8: kaste på, slå. Deraf *Tørv*, hårdt Slag.

sz-lyden betegnes i Hsk. med *v* og *w*, sjelden med *u*.

uden ¹⁾ som Forholdsord:

uden parædis 25, *uden* muren 44: udenfor; *uden* andre glæder 63: foruden. ²⁾ som Bindeord: 21^{2.3} hvis ikke, 21¹⁰. 32¹² f. St. men.

ufør 46: svag, kraftesløs, s. *før*.

uhørsomeleg 32: ulydig s. *hørsome*.

unden han gave thom 4: undtagen; hvis ikke, *uden* (med beting. *Måde gave*). iek *under* at 31: undrer mig over, at.

understande 5. 49 f. St.: *understa* (1. stå) 4. 14: forstå. *understandelse* 4. 19: Forstand, Nemme.

uphøg 8. l. ophøj.

upp-aa 12, *uppæ* 51: oppå, på.

uquemt, *uquemlegh* u. *qvem*. *urense* 32. 54. 62: Urenhed.

usættelse 36: Uenighed, Tvist, s. *sæt*.

vankundende 4: vankundig, uvidende.

vanske 20. 59: Mangel, Brøst. *vatn* 24 f. St. findes såvelsom *vand*, og flere Mellemed

der betegne Overgangen fra den ene Form til den anden (vadhen 44, vanthu 16, vandh 23), med bestemt Kjendeo. *vatnet* og *vannet*.

vaupn 38: Våben.

veder-kennes 7: kjendes ved, bekjende.

veder-stygges 16: være modbydelig ved (deraf: *veder-styggelig*).

verdes til at 8: værdiges at.

verdelig 38: verdslig, kødelig. Er vel dannet af

vereld 55 f. St.: *Verden*, der kun bruges som den *brøstemte* Form: verd-en 56³¹. 57⁷ f. St.

verskap 46, *vertskap* 59: Gilde, Gæstebud.

vill-brad 46: Dyr-Kjød (*brad*: Bytte, Fangst).

villelse 20: Fejltagelse, Vildfarelse.

visdom (at the *vide* alt) 64: svarer til lat. *scientia* jf. snille.

hans gode *vold* 26; guds megle *vold* 7: Magt.

engen må *volde*, thet the theden komme 27: ingen har Magt til at få dem derfra.

von-ethe 51: vanægte, uægte, jf. angl. *æhte*(man), tysk *ehe*, hvis Grundbetydning er Lov, Ret.

vorde at vide 3: få at vide; *vorde* at spørje, *vorde* at sove 40. 49: give sig til, begynde; folket *vorder* djert til 37: tager meget til; antikristen *vorder* til 37: bliver til, kommer. Datiden (*vord* 9³. 38²⁶. Flt. *vorde* 21²⁷.) skrives tidt *vor* (8¹⁹. 38²⁴), *vore* (59³¹).

hans sön vord thet *vore* 40: blev det *vår*.

vorede sine datter *ath* 47: varede ad, advarede.

vore 24³ f. St. 3: våre, vare, (beting. M. af) *var*.

vors 34 f. St.: Ef. af *vor*; vors herre død 3: vor Herres Død.

vos 11. 41. f. St.: os.

vost 34 3: vårst, (du) var. *voxe* 32²⁹. Flt. af *vóx* (Datid af *at vox*), som endnu høres.

voxt 33. 59: Væxt.

væder 24 f. St.: Vejr.

vælle-kele 54: rindende Kilde, jf. Kilde-Væld.

væn oc soth oc dygdelik er
 gud 22; *væne* viser 38;
vænere 22 f. St.; *vænest*
 24: smuk, liflig.
vænelik oc skönlig.
vænhet oc *fejrinde* 23.

ympne 11: Hymne.

yntel 6. 1. indtil.

yrth, *yrther* 47. 25: Urter.

yver 7. 17 over; guth oc
 menneske vorde *yver ene*
 16: over ens, enig; *øver*
 21, *over* 24.

æfne (en), ther the fire ele-
 menta skulde af vorde 24:
 Ævne (et), Æmne, Stof.

ælde 41: gjöre gammel, jf.

ældes 47.

ælska s. elskug.

æmmeth 4: Embede, også

ammeth 3.

æn 29⁴. 30²⁴. f. St. = *en*
 6¹⁷. fl. St.: men.

ængen; *æncte*; Flt. *ænge*
 47 fl. St.: = engen, entæ;
 ingen, intet.

ænkyns 39³⁵. sammen-
 trukket af *ængænkyns* 42¹⁴
 (s. *kyns*) ingen Slags, intet.

ænlide 60. 29, *ænled* 8.
 f. St.: Åsyn, Ansigt.

æne 46¹⁵: Pande; jf. Rimkr.
 v. 504; *pannen* 8²¹: Pande-
 Skallen, Hjerne-Skallen.

æntigh 22 f. St. = *antigh*.

ærje 35. 40: plöje.

øghe 29: formere, forege.

øpe 7. 9. 52 f. St.: råbe.

öp 9: Råb.

sthmyg 5: ydmyg, jf. *mjug-*
dom, Ydmyghed.

øve 46: Öje; Flt. *øven*, 8.
 11. f. St. *øghen* 23.

Det nordiske Literatur-Samfunds Medlemmer.

(1ste Januar 1849).

<p><i>Abrahams</i>, Prof.
 <i>Abrahamson</i>, Premierl.
 <i>Aggersberg, H. C.</i>, Vexelmægler.
 <i>Ahlefeldt</i> Grevinde.
 <i>Allen</i>, Mag. art.
 <i>Andkjær, S.</i>, Lieutn. Art.
 <i>Arnason, Jón</i>, Student. Reykjavik.
 <i>Asmussen</i>, Student.
 <i>Athenæum</i> i Kjøbenhavn.</p> <p>♦</p> <p><i>Baadstrup</i>, Papirhandler.
 <i>Baggesen, A.</i>, Oberst.
 <i>Bahnson</i>, Lieutn.
 <i>Bang, L.</i>, Stud. med.
 <i>Barfod, Fr.</i>, Cand.
 <i>Bauditz</i>, Cand. philos.
 <i>Beck, H.</i>, Cand. theol.
 <i>Becher, T.</i>, Prof.
 <i>Bechgaard, A. C.</i>, Vexelmægler.
 <i>Berg</i>, Præst. Ribe.
 <i>Berggreen, A. P.</i>, Organist.
 <i>Berggreen</i>, Cand. jur.
 <i>Berling</i>, Etatsraad.
 <i>Bernth, V.</i>, Stud. jur.
 <i>Biering</i>, Lieutn.
 <i>Bille-Bræhe</i>, Baron, Kammerj.
 <i>Bindhoff, W.</i>, Kjøbmand.
 <i>Birch</i>, Overlærer.
 <i>Birch, V. L.</i>, Auditeur, adv. reg. St. Jan.
 <i>Bjelke</i>, Kammerj., London.</p> | <p><i>Bjerring, V.</i>, Prof.
 <i>Bladt, M. C.</i>, Student.
 <i>Blauenfeld, W.</i>, Cand. theol.
 <i>Bleichfeld, H. J.</i>, Stud. med.
 <i>Blom, J. C.</i>, Lieutn.
 <i>Boethe, W.</i>, Cand. theol.
 <i>Boisen</i>, Cand. theol.
 <i>Böisen</i>, Præst. Vonsbæk.
 <i>Bolting, C. C.</i>, Cand. phil.
 <i>Bondesen, N.</i>, Stud. theol.
 <i>Borggaard, C.</i>
 <i>Bornemann</i>, Prof.
 <i>Borries, C.</i>, Stud. phil.
 <i>Borries, G.</i>, Stud. polyt.
 <i>Boye, H.</i>, Cand. jur. Kopist.
 <i>Brandt, C. J.</i>, Cand. theol.
 <i>Brandt, F.</i>, Cand. jur. Christiania.
 <i>Brasch, C. M.</i>, Stud. theol.
 <i>Brasch</i>, Præst.
 <i>Bregendahl</i>, Landsoverretsass.
 <i>Brix, C.</i>, Cand. theol.
 <i>Broager</i>, Adjunkt, Roskildé.
 <i>Brock, A.</i>, Frue.
 <i>Bruhn, C. P.</i>, Stud. theol.
 <i>Bruun, J. J.</i>, Cand. phil.
 <i>Bruun</i>, Stud. polyt.
 <i>Bruun</i>, Toldcontrollör. Kjørteminde.
 <i>Brynjulfsson, G.</i>, Stud. jur.
 <i>Busch, G.</i>, Præst i Brøndbyvester.
 <i>Bützow, H.</i></p> |
|---|--|

- Carlsen, G. Chr.*
Chiewitz, Cand. theol.
Christensen, J. P., Stud. jur.
Christensen, Lieutn.
Clausen, H. N., Minister.
Clausen, H. G., Cand. theol.
Collin, E., Justitsraad.
Collstrup, Underlæge.
- Dahl, G. B. A., Cancelliraad.*
Dahl, F. C. B., Stud. polyt.
Dahl, Procurator. Aarhus.
Dasent, Webbe, Esq. London.
Deichmann, J., Cancelliraad.
Djurhuus, A., Præst til Suderø.
Dorph, P., Præst i Østeregitsborg.
Drejer, Capt. Roskilde.
Drewsen, E., Justitsraad.
Dyrlund, N. K. F., Cand. phil.
- Egilsson, B. G. S., Student.*
Eibe, F., Boghandler.
Eibe, Lieutn.
Eiriksson, Magn., Cand. theol.
Engelstoft, L., Conferentsraad.
Evens, Billedhugger.
- Faber, C. G. V., Cand. theol.*
 Odense.
- Fabricius, A., Cand. theol. Thisted.*
Fabricius, Justitsraad.
Falbe, Kammerherre.
Fangel, Mered., Student.
Fasting, L., Major.
Feilberg, M., Boghandler, Christiania.
- Fibiger, J., Cand. theol.*
- Finsen, H., Cand. jur.*
Finsen, V., Cand. jur.
- Fistaine, Mag. art.*
Flor, Etatsraad.
Fog, Ludv., Lieutn.
Fog, Præst. Nestelsø.
Forchhammer, J., Stud. phil.
Freund, Chr., Billedhugger.
Friðriksson, H., Adjunkt.
Friis, Adjunkt. Roskilde.
Friis, Stud. Christiania.
- Gad, Biskop.*
Geelmuyden, Stud. polyt.
Gislason, K., Lector.
Gjødeseu. Lieutn.]
Gjødvad, J. F., Journalist.
Glahn, Assessor pharm.
Glückstad, H., Cand. jur. Christiania.
- Gregersen, Stud. Svendborg.*
Greibe, Stud. phil.
Groth, S. P., Cand. theol.
Grove, G., Cand. theol.
Grundtvig, Sv., Student.
Grönberg, N. P., Cand. theol.
Gudme, J., Student.
Gudmundsson, J., Student.
Gudmundsen, Th., Præst. Gloslunde.
- Guldbrandsen, A. F., Præst.*
 Vester Uslöv.
- Gunlögsen, S., Student.*
Gundorph, H., Underbibliothek.
- Hage, A., Consul.*
Hage, H., Cand. jur.
Hagen, Præst. Medolden.
Hagerup, Catechet.
Hald, S., Student.
Hammerich, Fr., Præst.

Hammerich, M., Mag. art.
Hammershaimb, V., Cand. theol.
Hansen, Prof.
Hansen, Kammerraad. Roskilde.
Hansen, C., Stud. theol.
Hansen, Constantin.
Hansen, Mörk, Catechet. Ny-
kjöbing.
Hansen, P., Etatsraad.
Hansen, M., Stud. theol.
Hansen, S., Stud. theol.
Hansteen, C., Cand. jur. Chri-
stiania.
Hauch, Prof.
Hegel, Fr., Boghandler.
Helgason, L. t., Student.
Hellemann, C., Præst i Rye.
Helveg, L. N., Cand. theol.
Helveg, H. C., Distriktslæge,
Odense.
Henckel, M. Th., Stud. theol.
Henrichsen, C. W., Handelsf.
Henrichsen, J. P., Handelsf.
Henriques, A., Bibliotheksass.
Herbst, C. F., Cand.
Hermansen, C., Prof.
Hjelm, H., Stud. Christiania.
Hjort, P., Prof.
Holbek, Lieutn.
Holbek, Stud. phil.
Holm, Conferentsraad.
Holm, C., Student.
Holm, Fr., Major.
Holm, L. B., Stud. Christiania.
Holm, P. A., Cand. theol.
Holm, V., Cand. theol.
Holst, H. N., Lieutn. Art.
Holst, L., Student.

Hostrup, C., Cand. theol.
Hundrup, Overlærer. Roskilde.
Hvass, Student.
Höst, A. F., Boghandler.
Høyen, N., Prof.
Höxbro, Sof., Stud. theol.

Ipsen, H., Cand. theol.
Ipsen, L., Cand. jur.

Jacobsen, Student.
Jensen, J. L., Stud. theol.
Jensen, Lient.
Jensen, P., Student
Jensen, Th., Stud. theol.
Jermin, Helmuth, Lieutn.
Johansen, J., Student.
Johnsen, Th., Kjöbmand.
Jonquières, Cancellist.
Jonquières, Capt. Art.
Jousson, E., Student.
Jork, Adjunkt. Rønne.
Juel, A., Cand. jur.
Jæger, Boghandler.
Jørgensen, J. L. V., Cand. theol.
Jørgensen, Kopist.
Jørgensen, Præst. Grönland.
Jørgensen, Student.

Kemnitz, C., Bogbindermester
Keogh, John.
Kielsen, O. H., kgl. Fuldm.
Kjær, C. A., Stud. jur.
Klagenberg, Kanaltranslatör.
Klingsry, Lieutn.
Knudsen, H. C. W., Catechet.
Knudsen, J. L., Stud. theol.
Kock, Redaktör. Haderslev.
Kranup Vilstrup, Stud. theol.

Krestensen, Student.
Krieger, A. F., Prof.
Krieger, J., Underlæge.
Krieger, M. D., Cancellisekret.
Krohn, F. C., Medailleur.
Krossing, Nic., Kantor.
Kruse, Adjunkt. Roskilde.
Königsfeldt, Adj. Fredriksborg.

Langball, kgl. Fuldmægtig.
Larsen, J. E., Prof.
Lassen, Edv., Cand. philos.
Laudrup, P. A., Student.
Launy, Kammerskriver.
Lausen, kgl. Fuldmægtig.
Lembcke, Cand. theol. Adjunkt.
Leerbeck, Politiaadjutant.
Lefolie, Overlærer. Rønne.
Lerche, C., Stud. jur.
Levin, J., Cand.
Levertin, C. O., Consul. Stockh.
Liebmänn, Prof.
Lillienskjold, Lieutn.
Linnemann, A., Lieutn.
Listow, Chr., Cand. phil.
Lohmeyer, Beckwith, Sprog lærer.
Lund, C. F., Student.
Lund, J. C., Justitsraad.
Lund, Overlærer. Nykjöbing.
Lund, L., Lieutn.
Lunddahl, Inspektör.
Lynge, H. H. J., Fuldmægtig.
Læssöe, F., Oberstl.
Læssöe, V., Cand. theol.
Madvig, J. N., Minister.
Magnusson, G., Stud. phil.
Manicus, Dr.
Mariboe, C., Prof.

Marx, V., Lærer. Rödning.
Mathiesen, Bagermester.
Mathiesen, Mølermester.
Mathiesen, H., Kammerj. Capt.
Melsted, J., Reykjavik.
Meza, Jules de, Oberst.
Milo, A. F., Cand. theol.
Moltke, Kopist.
Moltke, Lieutn.
Monrad, Cand. phil.
Monrad, D. G., Biskop.
Mortensen, Dr.
Muus, L., Assessor.
Mynster, L., Cand. theol.
Müller, C. F., Cand. theol.
Müller, Jac., Bogholder.
Müller, L., Lic. theol.
Müller, L., Præst i Björnsholm.
Möhl, Præst i Ølstykke.
Möller, Fabr., Stud. phil.
Möller, Henrich.
Möller, J. H., Student.
Möller, J., Cand. med. Skjelskör
Möller, T. Joh., Stud. theol.
Möller, V. P. N., Cancellist.
Mönster, V., Lieutn.

Nannestad, L., Fuldmægtig.
Nansen, F., Stud. theol.
Neergaard, P., Stud. phil.
Neukirch, H., Cand.
Nielsen, F. G., Handelsbetjent.
Nielsen, P., Stud. med.
Nissen, Seminarist.
Nissen, Farver. Haderslev.
Nissen, M., Amanuensis. Christiania.
Nolsöe, A. W. P.

Olesen, P. C., Stud. theol.
Olsen, F.
Oppermann, L., Overlærer.
 Aarhus.
Oppermann, R. T., Stud. jur.
Pedersen, P., Prof.
Petersen, Kopist.
Petersen, N. M., Prof.
Petersen, Proprietær til Egebjerg.
Petersen, H. A., Stud. math.
Pingel, C., Dr. phil.
Pjetursson, B., Justitsraad.
Ploug, C., Journalist.
Ploug, Gerh., Student.
Pontoppidan, Cand. jur. Ny-
 kjöbing.
Prunst, Lieutn.
Rasmussen, H. V., Cand. theol.
Reith, N. P., Cand. phil.
Refslund, H. C., Stud. theol.
Regenburg, Cand. jur.
Reinhardt, Adj. Fredriksborg.
Rietz, Doc. mag. Lund.
Riis, Overlærer. Ribe.
Rimestad, C. V., Skolebestyrer.
Rimestad, Chr., Stud. jur.
Roed, Maler.
Rosenfalk, Billedhugger.
Rosenörn, M. H., Stiftamtmand.
Rosenörn, Kammerj. Nykjöbing.
Rosing, S., Cand. theol.
Roes, Lieutn.
Rowing, Cand. theol.
Rudelbach, A. G., Dr. Consi-
 storialraad.
Rung, Fr., Cand.
Römer, F., Stud. theol.

Saabye, A. W., Billedhugger.
Schack, H. E., Cand. jur.
Schau, Lieutn.
Schewinj, Dr. Reykjavik.
Schjödte, F., Cand. theol.
Schiötz, Johannes.
Schlegel, N. F., Stud. jur.
Schleisner, Cand. med.
Schmidt, J. L., Cancellisekretær.
Schoww, J. F., Etatsraad.
Schwartz, Stud. phil.
Schwansen, Stud. theol.
Schöler, Præst i Staby.
Secher, C. E., Student.
Secher, M. P., Cand. jur.
Seehusen, Billedhugger.
Sejdelin, D., Assessor pharm.
Sejdelin, P., Cand. phil.
Seve, Stockholm.
Sick, Overlærer. Odense.
Sigvaldason, B. Reykjavik.
Skandinavisk Selskab.
Skovgaard, Landskabsmaler.
Skúlason, Sv., Reykjavik.
Smith, Præst i Everdrup.
Sonne, J., Maler.
Spandet, Etatsraad.
Stampe, C., Baron, Kammerj.
Stampe, Baron, Stud. jur.
Stapelfeldt, Joh., Stud.
Steenstrup, M. G. G., Cand. theol.
Steenstrup, Prof.
Stephens, G., Esq. Stockholm.
Stilling, P., Mag.
Strunk, A., Arkivsekretær.
Svendsen, F.
Svendsen, J. J. F., Cand. theol.
Sylow, Stud. jur.

Sörensen, H. J. J., Præst i
Sande-Præstegjeld.

Taaffe, Cand. theol.

Tauber, J. G., Stud. theol.

Thomsen, C. A.

Thomsen, C. J., Etatsraad.

Thorarensen, B., Student.

Thorarensen, G., Stud. theol.

Thorarensen, St., Stud. phil.

Thorarensen, St., Reykjavik

Thordarson, G., Cand.

Thorlacius, S., Cand. phil.

Thoroddsen, Stud. jur.

Thorsen, P. G., Bibliotekar.

Thorsteinsson, F., Stud. jur.

Thorstensen, A., Student.

Thorstensen, J. J., Stud. med.

Thrige, Overlærer. Roskilde.

Tidemand, Adj. Nykjöbing.

Tolstrup, C., Cand. theol.

Topp, Th.

Trenckner, V., Cand

Trepka, J. C. M., Oberstl.

Trojel, Overlærer. Kolding.

Unger, C. R., Stipendiat. Chri-
stiania.

Ussing, L., Lector.

Warberg, R., Stud. jur.

Vater, D. C.

Vedel, E., Cand. jur.

Vedel, P., Cand. jur.

Wedell-Wedellsborg, Stud. jur.

Vedersö, Fuldmægtig.

Weilbach, J., Cand. jur.

Werlauff, J. C., Conferentsraad.

Wessely, A., Dispacheur.

Westberg, Th., Stud. theol.

Westengaard, Lieutn.

Westergaard, A., Gaardejer.

Westergaard, N. L., Prof.

Westesen, B. O., Adj. Nykjöb.

Wiehe, Overlærer. Slagelse.

Wilhelmsen, L., Stud. med.

Wilhjelm, M., Student.

Winslöv, Vilh., Student.

Vinther, M., Sysselmand, Sandø.

Winther, J., Kopist.

Wolff, J., Dr. Præst.

Voltelin, J., Stud. theol.

Worsaae, C., Stud. theol.

Worsaae, J. A., Inspektör.

Zingelmann, W. J., Cand. jur.

Ögmundsen, Distriktslæge. Ribe.

Öhlenschläger, F., Adj. Ny-
kjöbing.

Örsted, H. C., Conferentsraad.

Österreicher, R., Generalconsul.

Triest.

DET NORDISKE LITERATUR-SAMFUND.

Det nordiske Literatur-Samfund har til Formaal at udbrede Kundskab til Nordens ældre Literatur, navnlig ved at udgive nordiske Oldskrifter paa en med Almenhedens Tarv overenstemmende Maade, og ved at udbrede disse i saa vid en Kreds som muligt. Samfundet vil derfor nærmest foranstalte Haandudgaver af de vigtigste islandske og andre oldnordiske Skrifter med en vel bearbejdet Text, og vil ved Siden heraf ogsaa søge at fremkalde lignende Udgaver af de senere Sprogmindesmærker, navnlig af Løvningerne fra vor egen Middelalder. Men da Kundskaben til Nordens Oldsprog er saa lidet udbredt, vil Samfundet, i det mindste indtil Tilvejebringelsen af andre fornødne Hjælpemidler gjør det overflødigt, ledsage hine Textudgaver med Oversættelser eller saadanne Oplysninger, som ere nødvendige til fuldstændig at forstaae det udgivne. De af Samfundet besørgede Skrifter skulle indrettes saaledes, at Texterne og Oversættelserne eller Oplysningerne kunne samles i særskilte Bind. Samfundets Love ere:

§ 1. Samfundet har til Formaal, at fremme Kundskab til Nordens ældre Literatur, nærmest ved at udgive og udbrede nordiske Oldskrifter og de til disses Benyttelse fornødne Hjælpemidler.

§ 2. Aarlig afholdes i Kjøbenhavn et Møde, hvorpaa samtlige Medlemmer have Stemmeret.

§ 3. Til at bestyre Samfundets Anliggender vælges paa det aarlige Møde et Raad af 5 Medlemmer. Af disse afgaae efter det første Aar tre, næste Aar to, og saa fremdeles.

§ 4. Medlemmer optages af Samfundsraadet. Det halvaarlige Bidrag er 1 Rbd. Den der undlader at betale, betragtes som udtraadt af Samfundet. Ethvert Medlem erholder uden Betaling et Exemplar af de efter hans Indtrædelse udgivne Skrifter.

§ 5. Naar Samfundet tæller 500 Medlemmer, paa-ligger det Raadet, at bringe under Forhandling i Samfundet, hvorvidt nye og udførligere Love skulle vedtages. Indtil da skal Raadet paa det aarlige Møde afgive Beretning om det forløbne Aars Virksomhed og aflægge Regnskab.

Samfundet har udgivet:

I. Hrafnkel Freysgodes Saga, besørget af K. Gislason og oversat af N. L. Westergaard. Bogladepris 40 Sk.

II. Droplaugarsona saga, besørget og ledsaget af en Analyse og Ordsamling af K. Gislason. Bogladepris 1 Rbd. 8 Sk.

III. Hervarar saga ok Heiðreks kónungs, besørget af N. M. Petersen og oversat af G. Thorarensen. Bogladepris 72 Sk.

IV. Bjarnar saga Hitdælakappa, besørget og oversat af H. Friðriksson. Bogladepris 84 Sk.

V. Vápnfirðinga saga, þáttur af Þorsteini hvíta, þáttur af Þorsteini stangarhögg, Brandkrossá þáttur, besørget og oversat af G. Thordarson. Bogladepris 76 Sk.

VI. Sagan af Þórði hreðu, besørget og oversat af H. Friðriksson. Bogladepris 72 Sk.

Under Pressen er:

Gisla saga Surrsonar, ved K. Gislason.

Til Pressen forberedes:

Den jydskø Lov, ved N. M. Petersen.

Grettis saga, ved G. Magnússon.

Hávarðar saga Ísfirðinga ved G. Thordarson.

Tiltrædende Medlemmer kunne erholde alle af Samfundet udgivne (I-VI) Skrifter for 4 Rbd. Anmeldelser om Indtrædelse i Samfundet modtages saavel hos Samfundsraadets Medlemmer: *K. Gislason* (Gl. Amagertorv 4), *A. F. Krieger* (Kronprindsessegade 401 C), *B. Pjetursson* (Pilest. 120 A), *P. G. Thorsen* (Kronprindsessegade 408) og *N. L. Westergaard* (Frederiksborggade 141 B), som i den *Gyldendalske Boglade* (Klareboderne 8) og udenfor Kjøbenhavn hos dennes Commissionærer.

EE. 13. 124

Nordiske Oldskrifter

udgivne

af

det nordiske Literatur-Samfund.

②

VII.

LUCIDARIUS, en Folkebog fra Middelalderen,

besørgt af C. J. Brandt.

33

1

KJØBENHAVN.

Trykt i Brodrene Berlings Bogtrykkeri.

1849.

